

Socialnämnden

Kallelse

Nämnd	Socialnämnden
Datum och tid	2020-09-30, kl.09:00
Plats	Storbrunn
Sekreterare	Fitim Kunushevcı
Ordförande	Lisa Norén (S)

Ärendelista

1. Övervägande av umgängesinskränkning 3
Kl. 09:00 Anna Engqvist
2. Fastställande av ärendelista 3
3. Redovisning av delegationsbeslut per augusti 3
4. Information och anmälningsärenden september och oktober 2020 4
Kl. 09:15 Lina Edlund
5. Ekonomisk uppföljning per augusti 2020 5
Kl. 09:30 Torbjörn Nyqvist
6. Delårsrapport 2020 6
Kl. 09:50 Lisbeth Bodén och Lina Edlund
7. Handlingsplan för en trygg och hållbar äldreomsorg i Östhammars kommun 7
Kl. 10:20 Torbjörn Nyqvist och Johan Steinbrecher
8. Villkor för ersättning till utförare av daglig verksamhet 8
Kl. 10:40 Oskar Johansson
9. Förändring av villkor för resande i Trafikförsörjningsprogram för färdtjänst i Östhammars kommun 10
Kl. 11:00 Oskar Johansson
10. D-vitamintillskott på särskilt boende 11
Kl. 11:20 Oskar Johansson och Anette Frode
11. Yttrande över socialnämndens aktiviteter för ekosystem och biologisk mångfald samt hållbarhetslöften 12
Kl. 11:40 Lisbeth Bodén och Fitim Kunushevcı

Socialnämnden

12. Ändring av socialnämndens delegationsbestämmelser	14
Kl. 11:50 Fitim Kunushevcı	
13. Åtgärdsrapporter för ekonomi i balans	15
Kl. 13:00 Helene Fröjd	
Kl. 13:15 Lena Wallström	
Kl. 13:30 Josefine Mattsson Brunn	
Kl. 13:45 Joakim Stenhall	
Kl. 14:00 Marie Smedman	
Kl. 14:15 Eva Andersson	
Kl. 14:30 Anette Eriksson	
Kl. 14:45 Carina Kumlin	
14. Lägesrapport välfärdsteknik, digitalt stöd 2020	16
Kl. 15:10 Carina Kumlin	
15. Redovisning av avvikelser och synpunkter, andra kvartalet 2020	17
Kl. 15:25 Carina Kumlin och Fitim Kunushevcı	
16. Sammanträdesplanering socialnämnden och arbetsutskottet 2021	18
Kl. 15:40 Fitim Kunushevcı	
17. Sammanställning av socialförvaltningens sommar- och bemanningsplanering 2020	19
Kl. 15:40 Johan Steinbrecher	
18. Rapporter från socialnämndens ledamöter per augusti 2020	20

Socialnämnden

1. Övervägande av umgängesinskränkning

Handlingar delas ut under sammanträdet.

2. Fastställande av ärendelista

Dnr SN-2020-31	Dpl 904
Dnr SN-2020-32	Dpl 904
Dnr SN-2020-33	Dpl 904

3. Redovisning av delegationsbeslut per augusti

Förslag till beslut

Redovisning av delegationsbeslut godkännes.

Ärendebeskrivning

Föreligger delegationslistor:

1. Arbetsutskottets protokoll 2020-09-16.
2. Beslut i vård- och omsorgsärenden 2020-08-01 t.o.m. 2020-08-31.
3. Beslut i individ- och familjeomsorgsärenden 2020-08-01 t.o.m. 2020-08-31.
4. Beslut i övriga ärenden registrerade 2020-08-01 t.o.m. 2020-08-31.

Beslutsunderlag

- Delegationslistor i delegationsmappen
- Handlingar i sekretessmappen

Socialnämnden

Dnr SN-2020-2

Dpl 904

4. Information och anmälningsärenden september och oktober 2020

Förslag till beslut

Socialnämnden tar del av informationen.

Ärendebeskrivning

Ärendet omfattar muntlig information från socialförvaltningens tjänstemän, skriftlig information som nämnden tar del av via sitt digitala arbetsrum och skriftlig information som omfattas av sekretess och som redovisas i pärm.

Ärendets behandling

Muntlig information från socialförvaltningens tjänstemän under arbetsutskottets sammanträde 2020-09-16:

- Det allmänna besöksförbudet inom äldreboenden har hävts av regeringen efter ny bedömning från Socialstyrelsen och Folkhälsomyndigheten. Förvaltningen kommer initiera arbete för hur man går vidare efter ändringen framöver. Nedanstående aspekter kommer det göras en analys kring:
 - Möjlighet till lokala besöksförbud.
 - Legala möjligheter för att skilja smittade personer från osmittade.
 - Möjlighet till karantän vid misstänkt smitta, exempelvis vid inflytt till särskilt boende.
 - Möjlighet till isolering i lägenhet vid smitta.
 - Möjlighet att begränsa besök till exempel antal personer, eller tid för besök.
- Socialförvaltningen håller på och upprättar sammanställning för kostnader av förbrukningsmaterial. Ärendet redovisas till arbetsutskottet och socialnämnden.
- Fortsatt arbete kring gränsdragningar och samverkan mellan myndighet och produktion.
- Pågående förbättringsarbete inom IFO samt arbete med införande av den nya organisationen.
- Inkommande beslut från Inspektionen för vård och omsorg (IVO) om avslutat ärende rörande lex Sarah-anmälan från socialnämnden.

Socialnämnden

Dnr SN-2020-18

Dpl 042

5. Ekonomisk uppföljning per augusti 2020

Handling A

Förslag till beslut

Socialnämnden tar del av redovisningen.

Ärendebeskrivning

Föreligger ekonomisk uppföljning per augusti 2020.

Beslutet skickas till

Socialförvaltningens ledningsgrupp

Socialnämnden

Dnr SN-2020-89

Dpl 042

6. Delårsrapport 2020

Handling B

Förslag till beslut

Socialnämnden godkänner delårsrapporten och överlämnar den till kommunstyrelsen.

Ärendebeskrivning

Socialnämndens delårsrapport ska lämnas in till kommunstyrelsen senast 1 oktober 2020.

Föreligger förslag till delårsrapport 2020.

Beslutsunderlag

- Förslag till delårsrapport 2020

Beslutet skickas till

Kommunstyrelsen

Socialnämnden

Dnr SN-2020-79

Dpl 730

7. Handlingsplan för en trygg och hållbar äldreomsorg i Östhammars kommun

Handling C

Förslag till beslut

Socialnämnden antar handlingsplan för en trygg och hållbar äldreomsorg i Östhammars kommun.

Ärendebeskrivning

Socialnämnden gav förvaltningen i uppdrag 2020-06-19 att upprätta en handlingsplan för en trygg och hållbar äldreomsorg. Handlingsplanen beskriver de aktiviteter som krävs för att Östhammars kommun ska gå från ord till handling och skapa en trygg hemmiljö för äldre samt få en mer effektiv äldreomsorg. Handlingsplanen kompletterar och stödjer inriktningsdokumenten Äldreplanen och tidigare nämndstrategi.

Syftet med handlingsplanen är att skapa aktiviteter som möjliggör en omställning till en trygg och hållbar äldreomsorg. Målet är en effektiv äldreomsorg med rätt insatser, i rätt tid och i rätt omfattning.

Fokusområden i handlingsplanen för att uppnå en mer trygg och hållbar äldreomsorg är:

- Trygghet i hemmet
- Rätt insatser
- Rätt tid och omfattning

Föreligger förslag till handlingsplan.

Beslutsunderlag

- Förslag till handlingsplan för en trygg och hållbar äldreomsorg i Östhammars kommun

Beslutet skickas till

Socialförvaltningens ledningsgrupp

Dnr SN-2020-76

Dpl 735

8. Villkor för ersättning till utförare av daglig verksamhet

Handling D

Förslag till beslut

Socialnämnden inför i förfrågningsunderlaget en begränsning för vilken tid ersättning utgår vid frånvaro. Begränsningen innebär att ersättning utgår i 30 kalenderdagar. Vid frånvaro över 30 kalenderdagar ska ansvarig biståndshandläggare ta ställning till om insatsen ska avslutas. Utföraren är skyldig att bedriva motiverande arbete. Som regel ska motiverande arbete inte beviljas en längre tid än 6 månader. Om särskilda skäl talar för det kan dock ansvarig biståndshandläggare besluta att insatsen ska fortgå en längre tid. Under tiden som det motiverande arbetet pågår utgår en ersättning om 40 % av den ersättningsnivå som senast utgick.

Socialnämnden uppdrar till socialförvaltningen att revidera förfrågningsunderlaget.

De förändrade villkoren träder i kraft den 1 september 2021.

Ärendebeskrivning

Östhammars kommun tillämpar sedan våren 2010 lagen om valfrihet inom daglig verksamhet. Utförare som uppfyller de krav som ställs i förfrågningsunderlaget kan ansöka om och beviljas att bli utförare av daglig verksamhet i kommunen. Både kommunens dagliga verksamhet i egen regi och externa utförare ersätts med en månadsersättning, som är indelade i sju vårdnivåer. Den externa ersättningen inkluderar även en momskompensation på 6 %.

Ersättning för 2020

Nivå	1	2	3	4	5	6	7
Egen regi	4 671 kr	7 531 kr	10 963 kr	13 824 kr	18 402 kr	27 557 kr	30 992 kr
Extern regi (6% moms-	4 951 kr	7 982 kr	11 622 kr	14 655 kr	19 506 kr	29 209 kr	32 850 kr

För tillfället (juli 2020) har 105 personer beslut om daglig verksamhet och kostnaden uppgick 2019 till 18 mnkr (varav 2 mnkr är kopplade till transporter). Detta innebär ett betydande underskott för verksamhetsområdet daglig verksamhet som för 2019 uppgick till -2,5 mnkr och prognostiseras till -2,4 mnkr 2020.

Socialnämnden

I förfrågningsunderlaget för daglig verksamhet regleras villkoren för ersättning. Där framgår att ersättning utgår för beviljad insats. Detta innebär att utföraren fortsatt får ersättning även om brukaren inte deltar i verksamheten.

Beslutsunderlag

- Tjänsteutlåtande, daterad 2020-06-01

Beslutet skickas till

Utredare Oskar Johansson

Enhetschef daglig verksamhet Marina Oskarsson

Aktivt Stöd

Socialnämnden

Dnr SN-2020-106

Dpl 736

9. Förändring av villkor för resande i Trafikförsörjningsprogram för färdtjänst i Östhammars kommun

Handling E

Förslag till beslut

Socialnämnden föreslår kommunfullmäktige att i Trafikförsörjningsprogram för färdtjänst i Östhammars kommun ta bort prisuppgifter för resor till Arlanda från 19 juni 2021.

Färdtjänst till Arlanda kommer inte beviljas efter 19 juni 2021.

Riksfärdtjänstresor påverkas inte av beslutet.

Socialnämnden uppdrar till socialförvaltningen att uppdatera informationsmaterialet om färdtjänst.

Ärendebeskrivning

Under hösten kommer det att genomföras en ny upphandling av färdtjänst. Detta gör att det faller sig naturligt att se över villkoren för färdtjänsten.

Östhammar saknar i dagsläget uppgifter om antalet resor som körs till respektive destination och kan därför endast använda sig av uppskattade volymer i informationen till potentiella utförare inför den kommande upphandlingen. Om en utförare ska åläggas att köra ett okänt antal passagerare en sträcka som är betydligt längre än övriga sträckor riskerar detta att öka priset förvaltningen får betala genom det nya avtalet. Förändringen antas således medföra att potentiella utförare inte behöver öka den ekonomiska marginalen för att hantera ett okänt antal resor som är betydligt längre än övriga sträckor som kan företas.

Utifrån detta föreslår socialnämnden att resor inte längre ska beviljas till Arlanda. Eftersom att förvaltningen i dagsläget redan betalar för att utföraren ska kunna köra sträckan så anser socialnämnden att förändringen ska träda ikraft när det nuvarande avtalet löper ut. Övriga områden påverkas inte av förändringen.

Beslutsunderlag

- Information om färdtjänst
- Trafikförsörjningsprogram

Socialnämnden

Beslutet skickas till

Kommunfullmäktige

Utredare Oskar Johansson

Färdtjänsthandläggare Matilda Svensk

Ansvarig chef för bistånd Carina Kumlin

Dnr SN-2020-95**Dpl 739****10. D-vitamintillskott på särskilt boende****Handling F****Förslag till beslut**

Socialnämnden tar del av redovisningen.

Ärendebeskrivning

Anhörigföreningen har tidigare i sin skrivelse till socialnämnden riktat en förfrågan om varför D-vitamintillskott inte ges till brukare på särskilt boende. Med anledning av detta har socialnämnden begärt att få en redogörelse för hur kommunen jobbar med D-vitaminintag på särskilt boende och hur detta förhåller sig till gällande rekommendationer. För att svara på detta har underlag hämtats från livsmedelsverket samt att frågor har ställts till myndigheten. Frågor har också skickats till några andra kommuner för att ta reda på hur de jobbar med området.

Föreligger tjänsteutlåtande.

Beslutsunderlag

- Tjänsteutlåtande

Beslutet skickas till

Utredare Oskar Johansson

MAS Anette Frode

Socialnämnden

Dnr SN-2020-61
Dnr KS-2020-175

Dpl 709

11. Yttrande över socialnämndens aktiviteter för ekosystem och biologisk mångfald samt hållbarhetslöften

Handling G

Förslag till beslut

Socialnämnden har tagit del av Färdplan för ett hållbart län - Åtgärder för ekosystem och biologisk mångfald.

Socialnämnden yttrar sig enligt nedanstående:

Socialnämnden har som ambition att inom dess verksamhetsområden öka medvetenheten och kunskapen om biologisk mångfald. Socialnämnden har därför valt att arbeta med åtgärd 14.

Följande aktiviteter kommer under fyraårsperioden att prioriteras av socialnämnden för åtgärd 14 avseende att inom nämndens verksamhetsområden öka hänsyn till biologisk mångfald genom inköp av hållbara varor och tjänster.

- Genomföra kartläggning av verksamhetens strategiskt viktiga inköpsområden samt produktgrupper som kan förväntas ha stor påverkan på biologisk mångfald.
- Sammanställa och sprida informationsmaterial kring upphandling och inköp av varor och tjänster med ökad miljöhänsyn.
- Genomföra kunskapshöjande aktivitet kring hur upphandling och inköp kan göras med ökad hänsyn till miljömässig hållbarhet och biologisk mångfald.
- Genomföra upphandlingar som främjar innovativt tänkande och utveckling inom produktion, förädling, distribution och förvaltning för ökad hänsyn till biologisk mångfald, exempelvis genom funktionsupphandling.

Alla aktiviteter kommer att rymmas inom befintlig budget och behöver inte tas hänsyn till i kommande budgetprocesser eller är beroende av externa projektmedel.

Ärendebeskrivning

Föreligger förslag till aktiviteter som socialnämnden kommer arbeta med under kommande 4-årsperiod som hållbarhetslöftet berör.

Östhammars kommun har tidigare (KS 2020-05-19) yttrat sig gällande remissen Färdplan för ett hållbart län – åtgärder för ekosystem och biologisk mångfald.

Kommunstyrelsen beslutade då att Östhammars kommun avser att delta i arbetet med hållbarhetslöften inom åtgärdsprogrammet samt att omfattningen av hållbarhetslöftet och val

Socialnämnden

av aktiviteter skulle behandlas i berörda nämnder och beslutas i kommunfullmäktige under hösten 2020, efter inkommen inbjudan med slutversionen av åtgärdsprogrammet. Signerat hållbarhetslöfte med valda åtgärder och aktiviteter ska införlivas i kommunens befintliga styrmodell och ledningssystem.

Yttranden skickas senast 2 oktober till KS för sammanställning till KF 10 november samt för den preliminära rapporteringen som ska göras till Länsstyrelsen senast 15 oktober.

Beslutsunderlag

- Beslutsmissiv för fastställande av regionalt åtgärdsprogram för ekosystem och biologisk mångfald
- Rapporten Färdplan för ett hållbart län – åtgärder för ekosystem och biologisk mångfald
- Inbjudan att teckna hållbarhetslöfte för ekosystem och biologisk mångfald i Uppsala län
- Förtydligande av aktörs hållbarhetslöfte 2020 (exccelfil)

Ärendets behandling

KSAU beslutade 2020-08-18 i enlighet med KS tidigare beslut att skicka ut den uppdaterade versionen av färdplanen till samtliga berörda nämnder. Samtliga nämnder beslutar om/vilka aktiviteter som rör nämndens verksamhet som man vill arbeta med inom den 4-årsperiod hållbarhetslöftet berör.

Beslutet skickas till

Kommunstyrelsen

Socialnämnden

Dnr SN-2020-110

Dpl 002

12. Ändring av socialnämndens delegationsbestämmelser

Förslag till beslut

Socialnämnden fastställer följande ändringar i delegationsbestämmelserna:

- Socialchef är delegat för ansökningar av statliga medel.

Ärendebeskrivning

Förslag till ändringar i socialnämndens delegationsbestämmelser gällande delegat för ansökningar av statliga medel.

Generella statsbidrag har tidigare ansökts av socialnämnden, medan riktade statsbidrag har sökts av socialförvaltningen. Dock finns det ingen delegering i socialnämndens nuvarande delegationsordning. På grund av deadlines och tidsbrist för ansökan av vissa statsbidrag föreslås därför ändring för delegat till socialchef. Ansökta statsbidrag redovisas i delegationspärmerna under socialnämndens sammanträden.

Beslutet skickas till

Nämndsekreterare/utredare Fitim Kunushevci
Socialförvaltningens ledningsgrupp

Socialnämnden

Dnr SN-2020-55**Dpl 701**

13. Åtgärdsrapporter för ekonomi i balans

Handlingar läggs in i arbetsrummet och skickas ut via mail 2020-09-24.

Förslag till beslut

Socialnämnden tar del av redovisningen och godkänner åtgärdsrapporter för ekonomi i balans.

Ärendebeskrivning

Redovisas frågor för åtgärdsrapporter till ekonomi i balans för de enheter med ekonomiska avvikelser inom socialförvaltningen. Enhetschefer och verksamhetschefer föredrar ärendet under socialnämndens kommande sammanträde.

Beslutsunderlag

- Åtgärdsrapporter för ekonomi i balans per enhet

Beslutet skickas till

Socialförvaltningens ledningsgrupp

Enhetschef hemtjänst Östhammar Helene Fröjd

Enhetschef hemtjänst Öregrund Lena Wallström

Enhetschef hemtjänst Österbybruk Josefine Mattsson Brunn

Enhetschef hemtjänst Alunda Joakim Stenhall

Enhetschef Edsvägen 16 Marie Smedman

Enhetschef Parkvägen Eva Andersson

Enhetschef Närvårdsenheten Anette Eriksson

Enhetschef äldre och LSS myndighet Carina Kumlin

Socialnämnden

Dnr SN-2020-107

Dpl 709

14. Lägesrapport välfärdsteknik, digitalt stöd 2020

Handling H

Förslag till beslut

Socialnämnden tar del av lägesrapport.

Ärendebeskrivning

Föreligger sammanställning av socialförvaltningens användning av välfärdsteknik samt planerat införande av digitalt stöd 2021.

Beslutsunderlag

- Lägesrapport välfärdsteknik, digitalt stöd 2020

Beslutet skickas till

Enhetschef äldre och LSS Carina Kumlin

Socialnämnden

Dnr SN-2020-48

Dpl 701

15. Redovisning av avvikelser och synpunkter, andra kvartalet 2020

Handling I

Förslag till beslut

Socialnämnden tar del av redovisningen.

Ärendebeskrivning

Redovisas avvikelser och synpunktsstatistik andra kvartalet, 2020.

Beslutsunderlag

- Avvikelser och synpunktsstatistik andra kvartalet, 2020

Socialnämnden

Dnr SN-2020-108

Dpl 006

16. Sammanträdesplanering socialnämnden och arbetsutskottet 2021

Handling J

Beslut

Socialnämnden fastställer sammanträdesdagar för socialnämnden och arbetsutskottet 2021.

Ärendebeskrivning

Socialnämnden har tidigare som regel haft en nämnd per månad utom i juli. Före varje nämnd är det ett arbetsutskott som bereder ärenden inför nämnden. På arbetsutskotten behandlas även personärenden på delegation. I samband med varje nämnd har ett extra arbetsutskott planerats in för att behandla personärenden med syftet att förbättra handläggningsprocessen.

Redovisas utkast under sammanträdet som tar sin utgångspunkt i dessa punkter:

- Anpassning till inlämningstider för årsbokslut, delårsbokslut och budget. Kraven i kommunallagens 11 kapitel. Utskick av årsredovisning och delårsrapport till fullmäktige och revisorer sker innan 15 april respektive sista oktober. Budgetförslag upprättas av kommunstyrelsen innan sista oktober. Budget och skattesats fastställs av fullmäktige innan sista november.
- Möjlighet att behandla budgetuppföljning i arbetsutskottet.
- Anpassning till inlämningstider för ärenden som ska behandlas i kommunstyrelsen och kommunfullmäktige.
- Undvikandet av att socialnämndens sammanträden förefaller dagen efter kommunfullmäktiges sammanträden.
- Möjligheter att genomföra socialnämndens sammanträden under 2021 i Gräsö sammanträdesrum.

Beslutet skickas till

Nämndsekreterare/utredare Fitim Kunushevci

Socialnämnden

Dnr SN-2020-113

Dpl 739

17. Sammanställning av socialförvaltningens sommar- och bemanningsplanering 2020

Handling K

Förslag till beslut

Socialnämnden tar del av redovisning.

Ärendebeskrivning

Initiativärende från Lisa Norén (S) under socialnämndens sammanträde 2020-09-02.
Socialnämnden uppdrog till förvaltningen att upprätta en sammanställning kring utfallet av sommar- och bemanningsplaneringen för 2020.

Sammanställningen ska innehålla följande parametrar:

- Bemanning
- Vikariesituationen
- Sjukfrånvaro
- Introduktion till nya medarbetare
- Kontinuitet i planeringen
- Hemtjänstens sommar- och bemanningssituation per enhet

Föreligger rapport om socialförvaltningens sommar- och bemanningsplanering 2020.

Beslutsunderlag

- Rapport om socialförvaltningens sommar- och bemanningsplanering 2020

Beslutet skickas till

Socialförvaltningens ledningsgrupp

Socialnämnden

Dnr SN-2020-3

Dpl 904

18. Rapporter från socialnämndens ledamöter per augusti 2020

Socialnämndens beslut

Socialnämnden tar del av rapporter.

Ärendebeskrivning

Rapporter och information från socialnämndens ledamöter.

Ekonomisk uppföljning aug 2020

Socialförvaltningen; utfall och prognos aug 2020

Område	Budget	Periodens budget	Utfall aug	Avvikelse	Prognos avvikelse	%	Prognos 2020	Utfall 2019	Utfall 2018	Fg. Prognos
Vård och omsorg	368 705	245 247	263 813	-18 566	-25 700	-7%	394 405	378 976	360 565	-26 000
varav ordinärt boende, volym och produktion	64 862	43 097	57 927	-14 830	-21 100	-33%	85 962	79 899	69 829	-19 500
IFO, exkl ensamkommande	70 132	46 801	43 038	3 763	3 400	5%	66 732	66 532	74 151	2 400
Ensamkommande	0	-5	1 234	-1 239	-1 500		1 500	-1 370	12 057	-1 500
Förvaltningsövergripande	68 315	42 551	32 150	10 402	12 500	18%	55 815	52 415	49 366	12 500
Totalt	507 152	334 594	340 235	-5 641	-11 300	-2%	518 452	496 554	496 139	-12 600

Justerat resultat

- Uppskjuten löneöversyn, eftersläpning med cirka 3,5 mnkr
- I prognosen räknar vi med 5 mnkr i statsbidrag för merkostnader kopplat till Corona
- I prognosen räknar vi med att flytta 2mnkr i statsbidrag från övergripande till VoO

Socialförvaltningen; Produktion VoO

Område	Budget	Periodens budget	Utfall aug	Avvikelse	Prognos avvikelse	%	Prognos 2020	Utfall 2019	Utfall 2018	Fg. Prognos
Särskilt boende	111 940	74 490	74 886	-396	-3 700	-3%	115 640	111 505	117 298	-4 900
Ordinärt boende	0	-144	9 411	-9 555	-13 100		13 100	15 530	23 236	-11 500
Larmenhet och nattpatrull	12 624	8 401	8 524	-123	-300	-2%	12 924	13 039	11 204	0
Korttidsvård/närvård	20 333	13 437	13 768	-330	-1 000	-5%	21 333	19 716	21 838	-1 100
Boenden LSS	33 788	22 487	22 417	70	-1 100	-3%	34 888	33 729	32 188	-1 700
Personlig assistans, egen regi	0	-4	973	-977	-1 600		1 600	1 669	1 219	-1 400
HSL	30 596	20 289	20 482	-194	-1 200	-4%	31 796	30 532	31 065	-1 200
Totalt	209 281	138 955	150 459	-11 504	-22 000	-11%	231 281	225 720	238 048	-21 800

Socialförvaltningen; Myndighet VoO

Område	Budget	Periodens budget	Utfall aug	Avvikelse	Prognos avvikelse	%	Prognos 2020	Utfall 2019	Utfall 2018	Fg. Prognos
Myndighetsutövning	8 745	5 818	5 694	124	-1 000	-11%	9 745	8 458	6 845	-400
Externa boendeplaceringar LSS	9 837	6 558	4 655	1 903	3 100	32%	6 737	7 231	2 041	2 900
Externa boendeplaceringar SoL	3 223	2 149	1 783	366	900	28%	2 323	3 057	5 314	500
Daglig verksamhet LSS	16 219	10 813	11 331	-518	-2 400	-15%	18 619	18 456	15 880	-2 400
Personlig assistans, 20 första timmar + LSS beslut	14 814	9 876	9 760	116	-400	-3%	15 214	13 864	12 911	-1 200
Färdtjänst	4 543	3 029	3 630	-601	700	15%	3 843	4 313	5 612	700
Enheten för förebyggande	11 302	7 531	6 944	587	300	3%	11 002	9 909	7 721	0
Ordinärt boende, volym	64 862	43 241	48 517	-5 275	-8 500	-13%	73 362	64 369	46 593*	-8 000
Totalt	133 545	89 014	92 313	-3 299	-7 300	-5%	140 845	129 657	112 331	-7 900
* justerat för förändrad utbetalning av ersättning										

Socialförvaltningen; IFO

Område	Budget	Periodens budget	Utfall aug	Avvikelse	Prognos avvikelse	%	Prognos 2020	Utfall 2019	Utfall 2018	Fg. Prognos
IFO, övergripande	5 005	3 431	1 897	1 534	1 500	30%	3 505	3 027	4 033	1 500
Myndighet BoU	12 767	8 496	6 561	1 935	2 500	20%	10 267	14 784	15 153	1 700
BoU, HVB och stödboende	4 600	3 067	2 990	77	0	0%	4 600	3 116	8 041	500
BoU, Familjehem	6 919	4 613	5 660	-1 047	-1 000	-14%	7 919	10 543	11 825	-1 700
BoU, kontaktstöd	3 665	2 443	3 724	-1 281	-1 900	-52%	5 565	6 598	6 851	-1 700
BoU, öppenvård	9 243	6 149	5 591	557	800	9%	8 443	7 729	7 752	800
Vuxen, biståndsenheten	13 249	8 825	8 300	525	-200	-2%	13 449	12 147	11 434	-200
Vuxen, missbruk	5 571	3 709	3 597	113	0	0%	5 571	5 122	4 179	0
Vuxen, socialpsykiatri	3 968	2 644	1 723	921	1 200	30%	2 768	3 025	4 139	1 000
Boendestöd	5 145	3 424	2 849	575	500	10%	4 645	4 549	4 400	500
Ensamkommande	0	-5	1 234	-1 239	-1 500		1 500	-1 370	12 057	-1 500
Totalt	70 132	40 812	38 993	1 819	1 900	3%	68 232	65 163	86 208	900

Hur påverkar Corona?

Högre kostnader

- Inköpt/beställt material, 8,8 mnkr och i aug uppgick kostnaderna till 572 tkr
- Hög sjukfrånvaro/frånvaro, uppskattningsvis 1 mnkr i högre lönekostnad per månad under våren

Stöd från staten

- Statsbidrag till kommun och regioner där man kan ansöka medel om sammanlagt 5 miljarder senast 30 november. Socialstyrelsen prioriterar de kommuner och regioner som bedöms ha högst kostnad förknippat med Corona.
- Staten har beslutat att under april till juli stå för alla kostnader för sjuklöner upp till dag 14

Påverkan på prognos

- Förvaltningen bedömer att kostnader (utöver sjuklöner) kommer uppgå till 13,5 mnkr för helåret, och att staten kommer kompensera med cirka 5 mnkr
- Ersättning för sjuklöner täcker till stor del vårens högre lönekostnader.

Delårsrapport 2020

Socialnämnden, Halvår 1 2020

Innehållsförteckning

1 Inledning.....	3
2 Måluppfyllelse utifrån de strategiska inriktningsområdena	3
2.1 Nämndmålen	3
2.2 Måluppfyllelse	3
2.3 Årets viktigaste händelser	6
3 Ekonomiskt utfall	6

1 Inledning

Socialnämndens uppdrag

Socialnämnden ska utifrån behov, lagstiftning och ekonomiska förutsättningar erbjuda insatser till Östhammars kommuns invånare. Insatserna ska stimulera individen till ett självständigt, värdigt och tryggt liv i gemenskap med andra. Därutöver ska individen känna sig trygg i hur service och omvårdnad tillgodoses.

Socialnämndens huvuduppgift är att erbjuda enskilda och familjer stöd i sin livsföring, tillhandahålla en god vård och omsorg för äldre och personer med funktionsvariationer. Enligt gällande lagstiftning ska den enskildes rätt till stöd och bistånd provas. Socialnämndens beslut ska vara rättssäkra och tydliga.

Socialnämndens verksamhet omfattar:

- individ- och familjeomsorg
- äldreomsorg
- hälso- och sjukvård
- stöd till personer med funktionsvariationer
- uppsökande, förebyggande och öppna insatser
- färdtjänst
- hjälpmedel
- bostadsanpassning

2 Måluppfyllelse utifrån de strategiska inriktningsområdena

2.1 Nämndmålen

Strategiskt inriktningsområde	Nämndmål	
En attraktiv och växande kommun	Socialnämnden ska vara en attraktiv arbetsgivare	—
En hållbar kommun	Socialnämnden ska vara en effektiv verksamhet	■

2.2 Måluppfyllelse

2.2.1 Nämndmål: Socialnämnden ska vara en attraktiv arbetsgivare

Analys

—

Målet bedöms nås på helår. Prognosen är att alla styrtal ska vara uppnådda på helår, trots att måltalet i dagsläget inte är uppnådda.

Styrtal	Måltal	Utfall	Utfall kvinna	Utfall man	Måluppfyllelse
Helhetsintrycket av vår organisatoriska och sociala arbetsmiljö ska förbättras	76				—
Kommentar Måltalet bedöms att uppnås på helår.					
Sjuktalet ska minska	10,1%	10,4%	10,9%	6,5%	■
Kommentar Måltalet bedöms att uppnås på helår. Trots att utfallet 200531 inte nådde måltalet. Men det första månaderna präglades av Covid-19.					
Personalomsättning en ska minska	13,2%				—
Kommentar Måltalet bedöms att uppnås på helår. Det är 66 stycken som slutat för att gå till annat externt arbete medan nio stycken har bytt förvaltning och 15 gått i pension. Det är 0,4 % lägre än 2019 och bedömningen är att Covid19 har gjort så att fler har slutat under våren än det hade varit. Personalomsättning räknas endast per helår.					

2.2.2 Nämndmål: Socialnämnden ska vara en effektiv verksamhet

Analys

Målet bedöms att inte uppnås på helår. Covid-19 kommer troligtvis att påverka styrtal negativt på helår.

Styrtal	Måltal	Utfall	Utfall kvinna	Utfall man	Måluppfyllelse
Nettokostnadsavvikelse individ- och familjeomsorg, (%) ska minska	-8%				—
Kommentar Måltalet bedöms att uppnås på helår. I nuläget har IFO en budget i balans för år 2020. På IFO har man minskat antalet externa insatser. Man har skapat en ny enhet som skall arbeta med hemmaplanslösningar och det har skett en genomgång av alla externa placeringar som har gett en gynnsam effekt.					

Styrtal	Måltal	Utfall	Utfall kvinna	Utfall man	Måluppfyllelse
Köp av individ och familjeomsorg totalt, andel (%) ska minska	25%				—
Kommentar Måltalet bedöms att uppnås på helår. Köp av externa insatser har minskat. Den nya enheten "ett självständigt liv" skall tillsammans med myndighet samt Råd och Stöd inventera behov så att insatser kan genomföras i egen regi så långt det är möjligt. En genomgång och översyn ska initieras för stödboenden samt kvalificerade kontaktpersoner med en hög kostnad idag.					
Brukarbedömning IFO totalt - helhetssyn, andel (%) ska öka	85%				—
Kommentar Ingen brukarundersökning är genomförd under våren. Utifrån Covid-19 och det trängda läget som ekonomiskt bistånd har varit i under perioder så bedöms måltalet inte uppnås. Under vissa perioder har det inte funnits mer än en handläggare på ekonomiskt bistånd utifrån kravet att vara hemma vid förkylningssymptom. Handläggningen har tagit längre tid, mindre personlig kontakt, det har tagit längre tid att få tid för att få sin ansökan prövad då mottagningen inte hunnit med på samma sätt som tidigare på grund av personalbrist.					
Brukarbedömning hemtjänst äldreomsorg - helhetssyn, andel (%) ska bibehållas	92%				—
Kommentar Måltalet bedöms inte uppnås på helår. Covid-19 har gjort att personal varit borta på grund av egen sjukdom eller av vård av barn. Detta har medfört att fler vikarier har arbetat i hemtjänsten, vilket påverkar kontinuiteten.					
Brukarbedömning särskilt boende äldreomsorg - helhetssyn, andel (%) ska öka	85%				—
Kommentar Måltalet bedöms inte uppnås på helår. Covid-19 har gjort att personal varit borta på grund av egen sjukdom eller vård av barn. Detta har medfört att fler vikarier har arbetat på våra särskilda boenden, vilket påverkar kontinuiteten.					
Kostnad äldreomsorg, kr/inv	229 000kr				—

Styrtal	Måltal	Utfall	Utfall kvinna	Utfall man	Måluppfyllelse
80+ ska minska					
Kommentar Måltalet bedöms inte uppnås på helår. Prognosen är att ökningen kommer att vara i nivå med den ökning som var mellan 2018 och 2019.					
Andel invånare 80+ som inte har någon biståndsbedömd insats av socialförvaltningen ska öka	70%				—
Kommentar Måltalet bedöms inte uppnås på helår. En handlingsplan har tagits fram för Trygg och hållbar äldreomsorg i Östhammars kommun. Samtliga ärenden är nu hanterade enligt modellen IBIC. Detta är ett långsiktigt arbete som nyligen har påbörjats och förväntas ge effekt 2021.					
Nettokostnadsavvikelse LSS, (%) ska minska	0%				—
Kommentar Måltalet bedöms inte uppnås på helår. Utvecklingsområdet är att bedriva omsorgen på rätt verksamhetsnivå och utifrån rätt biståndsbeslut.					

2.3 Årets viktigaste händelser

Årets viktigaste händelse är pandemin Covid-19, som har präglat socialförvaltningens arbete helt och hållet under våren 2020. Det gäller allt från skyddsutrustning, smitta hos brukare och personal samt vikarieanskaffning.

Kommunens omorganisation har även påverkat socialförvaltningen. Två chefer har valt att sluta och en viss oro hos medarbetare finns.

Socialförvaltningen initierade under januari 2020 ett arbete med införande av digital signering för ordförandebeslut. Införandet av digital signering har inneburit att arbetsprocessen för att snabbt och säkert kunna skicka och ta emot meddelanden har effektiviserats. Införandet har därutöver minskat administration, ledtider i arbetsprocessen och andelen resor för ledamöter.

Även inom vård och omsorg har digital signering införts för behandlingar och ordinationer från Legitimerad personal till Vård och omsorgspersonal.

Arbetsmiljöförbättringar på våra särskilda boenden, genom att spol- och diskdesinfektorer har installerats, vilket ger bättre hygien och mindre smittspridning.

3 Ekonomiskt utfall

Verksamheterna inom vård och omsorg (VoO) har arbetat intensivt för att komma i balans. Det är också en verksamhet som under våren kraftigt påverkats av Covid-19.

Särskilt boende, äldre har under delåret en högre kostnad än budgeterat. Likt flera andra utförarverksamheter kan detta underskott framförallt förklaras av höga kostnader för rörliga personalkostnader som sjuklön, timvikarier och övertid. Tittar man på enhetsnivå redovisar två enheter nollresultat, en enhet närmar sin noll och två enheter brottas med större underskott.

Hemtjänsten i egen regi har ökat effektiviteten jämfört med förra året med en lägre kostnad per utförd timme men förväntas fortsatt generera ett underskott.

Hemtjänsten arbetar systematiskt med att fortsätta effektivisera verksamheten genom ledarskap, planering och förbättrad administration. Bättre planering och mer sammanhållna insatser ger lägre kostnader. Målet är en debiteringsgrad på 65% och i slutet av delåret låg genomsnittet på 60%.

Antalet biståndsbedömda och utförda timmar inom hemtjänst har ökat och volymen förväntas fortsätta öka under året vilket resulterar i en prognos om ett kraftigt underskott även för de budgeterade hemtjänsttimmarna.

Det har också tillkommit externa placeringar på särskilt boende, både för äldre och LSS boende. Placeringarna har tillkommit på grund av platsbrist i våra egna boenden. Platsbristen på särskilt boende för äldre avser endast inriktningen demens och här behöver man konvertera omvårdnadsplatser till demens. När det kommer till LSS boenden har det länge funnits ett större behov än de befintliga platserna, och behovet ser ut att fortsätta öka i framtiden.

Inom individ och familjeomsorgen (IFO) ligger stort fokus på att möjliggöra hemmaplanslösningar i så stor utsträckning som möjligt, vilket är bra både för individ och ekonomi. Samtliga övriga insatser ses över och där så är möjligt omförhandlas avtal för att sänka kostnaderna. Stort arbete med att rekrytera personal har också genomförts för att minska behovet av hyrpersonal.

Verksamheten ensamkommande barn beräknas leverera en ekonomi i balans för 2020. Trots den positiva prognosen om helåret står verksamheten fortsatt inför stora utmaningar att anpassa verksamheten efter det minskade behovet. En verksamhetsutveckling har påbörjats där stödboendet som tidigare endast arbetade mot ensamkommande nu är tänkt att tillsammans med boendestöd och öppenvård möta upp behovet av hemmaplanslösningar.

Effekterna av Covid-19

Den ekonomiska effekten för förvaltningen under året kopplat till Covid-19 är ökad kostnad för sjuklön (kompenseras av staten), initialt en ökning av övertid och timvikarier och kraftigt ökade kostnader för skyddsmaterial (i dagsläget 8,5 mnkr). Förvaltningen bedömer att kostnader (utöver sjuklöner) kommer uppgå till 13,5 mnkr för helåret, och att staten genom det särskilda statsbidraget kommer kompensera för cirka 5 mnkr.

Åtgärder

Minska sjuktalet genom att arbeta med medarbetarskap, delaktighet och ansvar.

Öka effektiviteten inom hemtjänsten genom förbättrad logistikplanering för att uppnå 65% debiteringsgrad (nämndens mål). I dagsläget ligger debiteringsgraden runt 60%.

Hemmaplanslösningar, förstärka och utöka öppna insatser som förbygger placeringar och externa insatser.

Trygg och hållbar äldreomsorg

- Ställa om omvårdnadsplatser på särskilt boende till mer flexibla insatser
- Minska antalet korttidsplatser
- Preliminära beslut inom hemtjänst, för att komma rätt i omfattning på insatserna

Resultaträkning

Mkr	Utfall 2019	Utfall tom aug 2019	Utfall tom aug 2020	Budget 2020	Prognos helår 2020
Intäkter	191,1	109,6	119,8	162,7	171,8
Kostnader	-687,6	-441,5	-460,0	-669,8	-690,2
varav personalkostn	-377,1	-251,6	-262,6	-374,9	-393,6
varav lokalkostn	-60,1	-40,0	-39,4	-60,0	-60,1
Nettokostnad	-496,5	-331,9	-340,2	-507,1	-518,4
Budget	-487,3	-324,3	-334,6	-507,1	-507,1
Årets resultat	-9,2	-7,6	-5,6	0,0	-11,3

Verksamhetsområde

Mkr	Budget tom 202008	Utfall tom 202008	Avvikelse
Förvaltningsövergripande	-42,6	-32,2	10,4
Vård och omsorg	-245,2	-263,8	-18,6
Individ- och familjeomsorg	-46,8	-44,3	2,5
Summa	-334,6	-340,3	-5,7

Handlingsplan för Trygg och hållbar äldreomsorg i Östhammars kommun 2020-2021

Socialnämnden

Innehåll

Bakgrund	3
Syfte	3
Mål	3
Styrtal	3
Målgrupp	4
Ansvar och styrning.....	4
Planperiod.....	4
Koppling till andra styrdokument.....	4
Uppföljning	4
Aktivitetsplan för ”Trygg och hållbar äldreomsorg i Östhammars kommun” 2020-2021	5

Bakgrund

I Äldreplanen "Det goda livet som äldre i Östhammars kommun 2018-2022" beskrivs hur kommuninvånare som är 65 år och äldre ska kunna leva ett gott liv – det goda livet som äldre. Det goda livet innebär att ta vara på de erfarenheter och kunskaper som förvärvats genom livet och att känna sig trygg, uppleva gemenskap och delaktighet i samhället. Alla ska kunna vara självständiga individer som har möjligheter till att göra egna val utifrån intressen, önskemål och behov.

Under hösten 2020 kommer socialförvaltningen att utarbeta en strategi för att skapa en trygg hemmiljö för kommunens äldre som ligger i linje med Äldreplanen.

Handlingsplanen ska beskriva de aktiviteter som krävs för att Östhammars kommun ska gå från ord till handling och skapa en trygg hemmiljö för äldre samt få en mer effektiv äldreomsorg.

Handlingsplanen ska komplettera och stödja inriktnings dokumenten Äldreplanen och tidigare nämnd strategi.

Fokusområden i handlingsplanen för att uppnå en trygg och hållbar äldreomsorg är:

- Trygghet i hemmet
- Rätt insatser
- Rätt tid och omfattning

Syfte

Syftet med handlingsplanen är att skapa aktiviteter som möjliggör förvaltningens omställning av verksamheten till en trygg och hållbar äldreomsorg. Aktiviteterna ska också finansiera sig självt genom att omfördela resurser från reaktiva och mindre effektiva insatser för målgruppen äldre till tidiga och mer effektiva insatser till samma målgrupp.

Mål

En effektiv äldreomsorg med rätt insatser, i rätt tid och i rätt omfattning.

Styrtal

- Antalet med insatser på växel- eller korttidsboende
- Nettokostnadsavvikelse äldreomsorg Verksamhetsmixen särskilt boende/ordinärt boende
- Genomsnittsbeslut i ordinärt boende vid inflyttning på särskilt boende Kostnad per brukare, särskilt och ordinärt boende
- Trygghet i hemmet, genom brukarundersökningen
- Personalkontinuitet, antal personal som en hemtjänsttagare möter under 14 dagar

Målgrupp

Äldre från 65 år

Ansvar och styrning

Socialnämnden styr handlingsplanen genom beslut om plan och aktiviteter. Socialnämndens arbetsutskott är tillika styrgrupp. Ansvarig för respektive aktivitet samt när uppföljning ska ske framgår i aktivitetsplanen.

Samordnare av handlingsplanen och dess aktiviteter är Torbjörn Nyqvist, administrativ chef.

Planperiod

Handlingsplanen kommer vara aktiv från hösten 2020 till i början av 2022.

Koppling till andra styrdokument

Handlingsplanen ska kopplas samman med och stödja kvarboendeplanen och det goda livet i Östhammar.

Uppföljning

Uppföljning av handlingsplanen kommer ske varje månad i styrgrupp och kvartalsvis i nämnd. Slutrapportering sker i början av 2022.

Aktivitetsplan för "Trygg och hållbar äldreomsorg i Östhammars kommun" 2020-2021

Fokusområde	Mål med aktiviteten	Genomförande	Ansvarig	Tidplan
Trygghet i hemmet	Skapa trygghet i hemmet och att arbeta med personer med demens i det egna hemmet.	Utreda förutsättningar för: - demensstöd mot ordinärt boende - förebyggande arbete mot dementa eller personer med kognitiv svikt i ett tidigt skede - stöd till anhöriga - tidiga insatser. -Definition av kontinuitet genom tydligare genomförandeplaner. Tydliga mål i genomförandeplanen	Produktionschef Myndighetschef (mål i genomförandeplan)	Utredning färdig 30 november 2020 Aktivitet färdig 1 september 2021.
	Bättre nyttjande av servicelägenheter.	Utreda förutsättningar. Ta fram strategier för användandet och kriterier för placering	Myndighetschef Produktionschef (produktionsförutsättningar)	Utredning färdig 30 november 2020 Aktivitet färdig 1 januari 2021
Rätt insatser	Skapa möjlighet till korttidsplatser på fler orter.	Utreda förutsättningar för att utlokalisera korttidsplatserna	Produktionschef	Utredning färdig 30 november 2020 Aktivitet färdig 30 juni 2021

Fokusområde	Mål med aktiviteten	Genomförande	Ansvarig	Tidplan
	Individuella beslut på särskilt boende	Utreda förutsättningar för ett genomförande.	Produktionschef och myndighetschef	Utredning färdig 30 oktober 2021. Aktivitet färdig 1 januari 2022
	Ett avgiftssystem som stöttar projektet Trygg och hållbar äldreomsorg.	Utreda förutsättningar för ett avgiftssystem, som stöttar projektet trygg och hållbar äldreomsorg. Arbeta för mer hushållsnära tjänster, exempelvis genom en tjänst på hemsidan som kan ge en indikativ omsorgsavgift tidigt i biståndsprocessen.	Administrativ chef och myndighetschef	Färdigt 1 januari 2021.
	Hitta gemensamt arbetssätt mellan produktion och myndighet för att fler äldre ska kunna bo i ordinärt boende eller på trygghetsplats.	Bland annat genom utbildning hitta strukturer för: - Gemensam ärendedragning - Samarbete mellan myndighet och produktion för brukare med komplexa besvär - Flera professioner som bildar team runt individen i stället för att jobba på varsitt håll. Förändra våra förväntningar och vårt sätt att se på brukarens behov – gå från var ska brukaren bo till vad brukaren behöver. HSL + SoL är lika med sant (för	Myndighetschef och produktionschef	Färdigt 1 januari 2021.

Fokusområde	Mål med aktiviteten	Genomförande	Ansvarig	Tidplan
		en sammanhållen omsorg med tydlig målbild och ansvar för brukaren)		
	Bättre nyttjande av närvårdsenheten.	Utreda förutsättningar för att nyttja närvårdenheten för SoL-platser.	Produktionschef och socialchef	Färdigt 1 januari 2021.
Rätt omfattning	Rätt omfattning i insatser och en flexibel insats över tid.	Utreda preliminära beslut inom hemtjänsten, att långsiktigt beslut fattas efter uppföljning.	Myndighetschef och produktionschef	Färdigt 1 januari 2021.

Socialförvaltningen
Oskar Johansson

Villkor för ersättning till utförare av daglig verksamhet

Östhammars kommun tillämpar sedan våren 2010 lagen om valfrihet inom daglig verksamhet. Utförare som uppfyller de krav som ställs i förfrågningsunderlaget kan ansöka om och beviljas att bli utförare av daglig verksamhet i kommunen. Både kommunens dagliga verksamhet i egen regi och externa utförare ersätts med en månadsersättning, som är indelade i sju vårdnivåer. Den externa ersättningen inkluderar även en momskompensation på 6 %.

Ersättning för 2020

Nivå	1	2	3	4	5	6	7
Egen regi	4 671 kr	7 531 kr	10 963 kr	13 824 kr	18 402 kr	27 557 kr	30 992 kr
Extern regi (6% moms-	4 951 kr	7 982 kr	11 622 kr	14 655 kr	19 506 kr	29 209 kr	32 850 kr

För tillfället (juli 2020) har 105 personer beslut om daglig verksamhet och kostnaden uppgick 2019 till 18 mnkr (varav 2 mnkr är kopplade till transporter). Detta innebär ett betydande underskott för verksamhetsområdet daglig verksamhet som för 2019 uppgick till -2,5 mnkr och prognostiseras till -2,4 mnkr 2020.

I förfrågningsunderlaget för daglig verksamhet regleras villkoren för ersättning. Där framgår att ersättning utgår för beviljad insats. Detta innebär att utföraren fortsatt får ersättning även om brukaren inte deltar i verksamheten.

Det bedöms att frånvaron inom daglig verksamhet är relativt stor. Utförarna rapporterar in frånvaron tillsammans med fakturaunderlaget. Det sker i dagsläget ingen regelbunden granskningen av frånvaron av ansvarig biståndshandläggare. Det är därför nödvändigt att se över hur en granskning av frånvaron ska gå till.

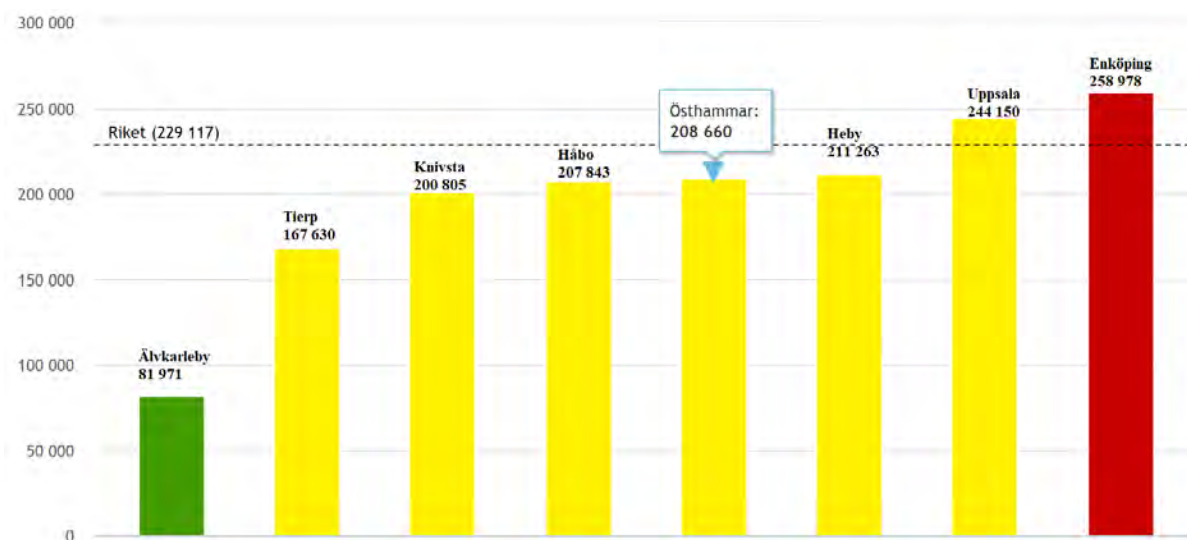
Jämförelse av kostnader med andra kommuner

Det har genomförts en översiktlig undersökning på några andra kommuners ersättningar och det kunde konstateras att ersättningen inte är högre än i andra kommuner. Data från Kolada

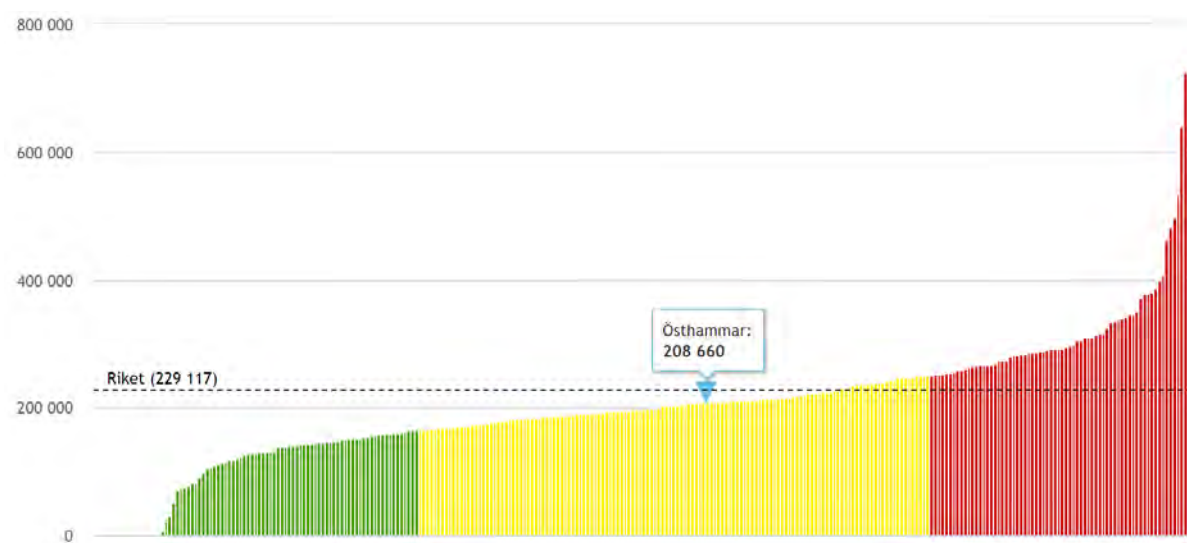
Socialförvaltningen
Oskar Johansson

visar också att kommunens kostnad för daglig verksamhet ligger relativt nära ett genomsnitt för landets kommuner.

Kostnader 2019 för daglig verksamhet i Region Uppsalas kommuner. Tabell hämtad från Kolada.

Kostnader 2019 för daglig verksamhet i Sveriges kommuner. Tabell hämtad från Kolada.

Trots ersättning och kostnader som är genomsnittliga har socialförvaltningen som tidigare nämnt ett betydande underskott.

Socialförvaltningen
Oskar Johansson

Jämförelse av villkor med andra kommuner

I tabellen nedan redovisas antalet dagar där ersättning utbetalas efter att brukaren senast närvarade. Uppgifterna är hämtade från respektive kommuns förfrågningsunderlag och i ett fall från specifika regler för ersättning. I originaltexterna beskrivs villkoren vid frånvaro detaljerat varför särskilda undantag och villkor kan förekomma. Istället för att återge dessa har det fokuserats på antalet dagar där ersättning utbetalas vid frånvaro.

Kommun	Antal dagar där ersättning utbetalas vid frånvaro
Värnamo	30 dagar
Uppsala	1 månad
Karlstad	14 dagar
Göteborg	14 dagar
Ulricehamn	30 dagar
Örebro	10 dagar

Det kan konstateras att samtliga av kommunerna som listas ovan har modeller där ersättning utgår för viss tid och därefter upphör vid frånvaro. Denna tid varierar mellan 10 och 30 dagar. Det gäller i samtliga fall vid oplanerad frånvaro och i vissa fall räknas också planerad frånvaro in med undantag för semester.

Östhammars kommuns förfrågningsunderlag ställer inte några krav på närvaro för att ersättning ska utgå. Det krav som finns är att utföraren ska journalföra frånvaro och närvaro. Utföraren ska också omedelbart till biståndshandläggaren rapportera sammanhållen frånvaro som överstiger 5 dagar samt vid frånvaro under en månad som överstiger 10 dagar. Det finns däremot inte något krav på utföraren att bedriva motiverande arbete för att den enskilde ska komma tillbaka till verksamheten. Ett sådant krav har vissa andra kommuner, däribland kan utförare i Uppsala efter godkännande få behålla ersättning enligt nivå 1 för att bedriva detta arbete.

Föreslagen ändring

Det framgår alltså i jämförelse med de andra undersökta kommunerna att socialnämnden har generösare krav för utbetalning av ersättning vid frånvaro. Utifrån den relativt genomsnittliga

Socialförvaltningen
Oskar Johansson

ersättningen anser inte socialnämnden att en sänkning av ersättningen är aktuell. Däremot föreslås förändrade villkor för utbetalning, vilket förväntas medföra sänkta kostnader för verksamheten.

Utifrån de generösa reglerna för utbetalning anser socialnämnden att det är rimligt att införa en begränsning i för vilken tid ersättning utgår vid frånvaro. För att ändra detta krävs att villkoret läggs in i förfrågningsunderlaget, vilket socialnämnden kan fatta beslut om.

En sådan begränsning skulle kunna innebära att ersättning utbetalas under en begränsad tids frånvaro. Därför föreslås att en gräns om 30 kalenderdagar införs vid frånvaro där ersättningen upphör tills första dagen då brukaren återigen deltar i verksamheten. Det krävs också att förvaltningen får tillgång till information kring närvaron i verksamheten. Det antas att utföraren redan idag har tillgång till dessa uppgifter genom att de krävs för att avgöra när habiliteringsersättning ska utbetalas, eftersom habiliteringsersättning bara utbetalas vid närvaro. Det kommer därför behövas en fungerande rutin där den frånvaro som rapporteras in till socialförvaltningen granskas av ansvarig biståndshandläggare.

Vid frånvaro över 30 kalenderdagar ska ansvarig biståndshandläggare ta ställning till om utföraren ska bedriva motiverande arbete syftande till att brukaren ska återgå till sin dagliga verksamhet alternativt att överenskommelse görs med brukaren att insatsen ska avslutas. Som regel ska motiverande arbete inte beviljas en längre tid än 6 månader. Om särskilda skäl talar för det kan dock ansvarig biståndshandläggare besluta att insatsen ska fortgå en längre tid. Under tiden som det motiverande arbetet pågår utgår en ersättning om 40 % av den ersättningsnivå som senast utgick.

För att införa förändringarna krävs att förfrågningsunderlaget revideras. För att ge utförarna tid att anpassa sig till de förändrade villkoren föreslås att förändringen träder i kraft 1 september 2021.

Socialförvaltningen
Oskar Johansson

Länkar till undersökta kommuners förfrågningsunderlag

<https://www.e-avrop.com/varnamo/e-Upphandling/Announcement.aspx?id=41082>

<http://utforare.uppsala.se/Global/Utforarwebb/Stod%20och%20omsorg/Funktionsnedsättning/Bli%20utförare/Förfrågningsunderlag%20daglig%20verksamhet%202020%20från%201%20mars%202020.pdf>

<https://www.e-avrop.com/karstadkommun/e-Upphandling/Announcement.aspx?id=43781>

<https://goteborg.se/wps/wcm/connect/c0bc9914-d7f9-4567-bf1e-ebb2d73b354e/Förfrågningsunderlag+DV+från+2020-02-01.+Beslutat+av+KF+2019-10-17.pdf?MOD=AJPERES>

https://www.ulricehamn.se/innehall/2018/06/Förfrågningsunderlag-daglig-verksamhet-LSS-och-SoL_.pdf

<https://www.orebro.se/download/18.49086b8a16e7335d8836fb3/1576153812467/Regler%20för%20ersättning%20i%20daglig%20verksamhet.pdf>

Beslutsunderlag

- Tjänsteutlåtande, daterad 2020-08-07

Beslutet skickas till

Utredare Oskar Johansson

Enhetschef daglig verksamhet Marina Oskarsson

Socialförvaltningen
Oskar Johansson

Förändring av villkor för resande i Trafikförsörjningsprogram för färdtjänst och riksfärdtjänst i Östhammars kommun

Förslag till beslut

Socialnämnden föreslår kommunfullmäktige att Trafikförsörjningsprogram för färdtjänst och riksfärdtjänst i Östhammars kommun ta bort prisuppgifter för resor till Arlanda från 19 juni 2021.

Färdtjänst till Arlanda kommer inte beviljas efter 19 juni 2021.

Socialnämnden uppdrar till socialförvaltningen att uppdatera informationsmaterialet om färdtjänst.

Ärendebeskrivning

Under hösten kommer det att genomföras en ny upphandling av färdtjänst. Detta gör att det faller sig naturligt att se över villkoren för färdtjänsten. Med anledning av det tyngda ekonomiska läget för socialförvaltningen finns behov av kostnadsbesparingar.

I dagsläget tillåts resor till följande områden:

Från	Till	Avgift
Östhammars kommun	Östhammars kommun	40
Östhammars kommun	Uppsala kommun (del av)	120
Östhammars kommun	Norrtälje kommun (del av)	120
Östhammars kommun	Tierps kommun	120
Östhammars kommun	Arlanda	225
Uppsala kommun (del av)	Östhammars kommun	120
Norrtälje kommun (del av)	Östhammars kommun	120
Tierps kommun (del av)	Östhammars kommun	120
Arlanda	Östhammars kommun	225

Som kan ses på kartan i broschyren "information om färdtjänst" (se bilaga) ligger Arlanda tydligt utanför övriga områden dit färdtjänst kan nyttjas. Det är inte heller möjligt att åka

Socialförvaltningen
Oskar Johansson

färdtjänst till andra områden längs med vägen till Arlanda. Således framstår det som naturligt att färdtjänsten inte tillhandahålls till de områden som ligger bortanför de områden inom Uppsala kommun dit färdtjänst annars kan nyttjas.

Östhammar saknar i dagsläget uppgifter om antalet resor som körs till respektive destination och kan därför endast använda sig av uppskattade volymer i informationen till potentiella utförare inför den kommande upphandlingen. Om en utförare ska åläggas att köra ett okänt antal passagerare en sträcka som är betydligt längre än övriga sträckor riskerar detta att öka priset förvaltningen får betala genom det nya avtalet. Förändringen antas således medföra att potentiella utförare inte behöver öka den ekonomiska marginalen för att hantera ett okänt antal resor som är betydligt längre än övriga sträckor som kan företas.

Utifrån detta föreslår socialnämnden att resor inte längre ska beviljas till Arlanda. Eftersom att förvaltningen i dagsläget redan betalar för att utföraren ska kunna köra sträckan så anser socialnämnden att förändringen ska träda ikraft när det nuvarande avtalet löper ut. Övriga områden påverkas inte av förändringen.

Trafikförsörjningsprogrammet definierar avgifterna för resor till respektive område och listar en avgift till Arlanda om 225 kr. Således krävs det att Arlanda stryks från listan ifall möjligheten att resa till Arlanda ska tas bort. Trafikförsörjningsprogrammet fastställs av kommunfullmäktige och förändringen kan inte genomföras utan fullmäktiges godkännande.

”Villkor för kommunal färdtjänst i Östhammars kommun” definierar inte vart förtjänst kan nyttjas utan hänvisar till kartan i ”Information för dig som har färdtjänst”. Således kräver förändringen endast en ändring i detta dokument. Detta dokument är inte fastställt utav nämnden utan är att betrakta som ett informationsmaterial som förvaltningen kan ändra, således krävs inget beslut i socialnämnden för att genomföra ändringen.

Socialförvaltningen
Oskar Johansson

Hur gör länets andra kommuner?

Kommun	Går det att resa till Arlanda?
Tierps kommun	Nej, endast 30 utanför kommungränsen ¹
Älvkarleby kommun	?
Uppsala kommun	Ja, Arlanda ingår ²
Håbo kommun	Ja, högst 60 km utanför kommunens gränser
Enköpings kommun	Nej, 25 km utanför kommungränsens ⁴
Knivsta kommun	Ja, Arlanda ingår ⁵
Heby kommun	Nej, endast inom kommunen samt Uppsala,

Uppgifter har hämtats från Länets kommuner. Som tabellen visar kan färdtjänst nyttjas till Arlanda i lika många kommuner som där det inte i möjligt. För en kommun har uppgifter inte hittats.

¹<https://www.tierp.se/download/18.3d10a1d415b3ca4a4abeeb0b/1496829570763/F%C3%A4rdtj%C3%A4nstreglemente.pdf>

²<https://www.uppsala.se/stod-och-omsorg/fardtjanst/fardtjanst#resor-mellan-eller-i-andra-kommuner>

³https://www.habo.se/download/18.3c51363317412ce47b631da0/1598425060572/A5_folder_f%C3%A4rdtj%C3%A4nst_aug2020_webb.pdf

⁴<https://enkoping.se/bo-trafik-och-miljo/resa/fardtjanst-och-sjukresor.html>

⁵<https://knivsta.se/download/18.18a7cdc416d6d4515e25b340/1571124038527/F%C3%A4rdtj%C3%A4nst,%20regler.pdf>

⁶<https://heby.se/nya-riktlinjer-for-fardtjanst-i-heby-kommun/>

Socialförvaltningen
Oskar Johansson

Beslutsunderlag

- Information om färdtjänst
- Trafikförsörjningsprogram

Beslutet skickas till

Kommunfullmäktige

Utredare Oskar Johansson

Färdtjänsthandläggare Matilda Svensk

Ansvarig chef för bistånd Carina Kumlin

Trafikförsörjningsprogram för färdtjänst och riksfärdtjänst i Östhammars kommun

Sedan den 1 januari 2012 gäller lag (2010:1065) om kollektivtrafik som stadgar att det i varje län ska finnas en regional kollektivtrafikmyndighet med samlat ansvar för kollektivtrafiken i regionen. Inom regionen så är Region Uppsala ansvarig kollektivtrafikmyndighet och UL kollektivtrafikförvaltning.

Enligt kollektivtrafiklagen ska kollektivtrafikmyndigheten upprätta ett trafikförsörjningsprogram för hela länet. Eftersom Östhammars kommun har valt att inte överlåta huvudmannaskapet för färdtjänst och riksfärdtjänst till regionala kollektivtrafikmyndigheten ska kommunen enligt kollektivtrafiklagen upprätta ett eget trafikförsörjningsprogram för färdtjänst och riksfärdtjänst.

Färdtjänstillstånd

Ansvarig nämnd för färdtjänstillstånd i Östhammars kommun är socialnämnden. Tillstånd för färdtjänst utreds och bedöms av kommunens färdtjänsthandläggare som utifrån Lagen (1997:736) om färdtjänst samt kommunens antagna riktlinjer beslutar i ärendet. Syftet är att personer med varaktig funktionsnedsättning som överstiger tre månader, som har väsentliga svårigheter att förflytta sig på egen hand eller att resa med allmänna kommunikationer, ska ha möjlighet att förflytta sig i samhället.

Tillståndet kan förenas med individuella villkor. Vid behov av personlig assistans beviljas ledsagare som åker kostnadsfritt. Ledsagare beviljas endast under färdtjänstresans genomförande. I beslutet anges om beslutet gäller tills vidare eller för begränsad tid. Samtliga beslut ska innehålla en reservation för att beslutet ska kunna omprövas ifall det sker lagändringar eller förändringar av kommunens riktlinjer.

Östhammars kommun är medlem i SFF, Svenska Färdtjänstföreningen.

Riksfärdtjänst

Tillstånd för riksfärdtjänst utreds och bedöms enligt lagen (1997:735) om riksfärdtjänst och kommunens färdtjänsthandläggare beslutar i ärendet. En skriftlig ansökan görs för varje enkelresa eller för varje tur- och returesa. Resor i samband med arbete, utbildning eller medicinsk behandling liksom resor som bekostas av stat, landsting eller annan huvudman beviljas i regel ej som riksfärdtjänst.

Innan beslut fattas görs en utredning om funktionshindrets omfattning och ändamålet för resan samt bedömning om en merkostnad för resan föreligger på grund

av resenärens funktionshinder. I första hand ges tillstånd med allmänna kommunikationer tillsammans med ledsagare om detta bedöms möjligt utifrån resenärens funktionsnedsättning, resmål och restid.

Under 2019 har ca 120 personer nyttjat riksfärdtjänst.

Färdtjänst med båt

Den som är folkbokförd på någon av öarna inom Östhammars kommun kan beviljas färdtjänst med båt. Insatsen beviljas till och från närmaste brygga mellan ön och fastlandet. Den som beviljats färdtjänst med båt kan genomföra två enkelresor/vecka. Om särskilda skäl finns kan ytterligare resor beviljas. Dessa resor medför motsvarande egenavgift som ordinarie resa inom Östhammars tätort. Om färdtjänst nyttjas till eller från båten på fastlandet utgår en separat egenavgift för denna resa.

Omfattningen av färdtjänst i Östhammars kommun

Innehavare av färdtjänstillstånd i Östhammars kommun kan genomföra 250 enkelresor/år. Om särskilda skäl finns kan ytterligare resor beviljas. Arbetsresor räknas inte in i detta antal utan kan beviljas utöver dessa resor. Resan börjar eller slutar alltid i Östhammars kommun och kan genomföras inom Östhammars kommun, till delar av angränsade kommuner samt till Arlanda. Resan ska beställas senast dagen före avresan. Bokning av resa samma dag är möjlig, men endast i mån av plats och till en förhöjd avgift. Samåkning ska ske i största möjliga utsträckning.

Under 2019 fanns det 815 personer med färdtjänstillstånd i kommunen och under 2018 genomfördes ca 12 400 resor med färdtjänst. Under 2018 uppgick kostnaden för färdtjänst till 5 023 000 och 5 649 000 om riksfärdtjänst och sjötaxi också räknas in.

Prissättning av färdtjänst

Färdtjänstresenären betalar en egenavgift för resan som betalas till chauffören. Egenavgifterna för färdtjänst beslutas av kommunfullmäktige och uppgår till:

Från	Till	Avgift
Östhammars kommun	Östhammars kommun	40
Östhammars kommun	Uppsala kommun (del av)	120
Östhammars kommun	Norrtälje kommun (del av)	120
Östhammars kommun	Tierps kommun	120
Östhammars kommun	Arlanda	225
Uppsala kommun (del av)	Östhammars kommun	120
Norrtälje kommun (del av)	Östhammars kommun	120
Tierps kommun (del av)	Östhammars kommun	120
Arlanda	Östhammars kommun	225

Omfattningen av riksfärdtjänst i Östhammars kommun

Riksfärdtjänst kan beviljas en person som vid resa utanför kommunen, inom Sverige får en merkostnad för resan till följd av en omfattande och varaktig funktionsnedsättning. Syftet med riksfärdtjänst är att en person med funktionsnedsättning ska kunna resa från en kommun till en annan till normala kostnader.

Prissättning av riksfärdtjänst

Resenären betalar en egenavgift för resan, som är beroende av reslängden oavsett färdmedel. Resenärer under 26 år och studerande som innehar Centrala Studiestödsnämndenens rabattkort eller någon av studentkårernas studentkort som Mecenat eller studentkortet betalar endast 70% av egenavgiften.

Egenavgiften är fastställd av regeringen och är mellan 105-705 kr.

Överklagan och synpunktshantering

Överklagan av beslut sker till förvaltningsrätten i Uppsala men ska alltid ställas till Östhammars kommun, socialförvaltningen som vidarebefordrar överklagan.

Synpunkter lämnas via e-tjänst på kommunens hemsida, www.osthammar.se, eller särskild blankett som skrivs ut från kommunens hemsida eller hämtas på socialförvaltningen.

Entreprenören som kommunen har avtal med måste garantera att miljökraven i avtalet följs, detta innebär bland annat att:

- Fordon med maximalt 6 passagerare som används inom ramen för transportuppdraget ska uppfylla kriterierna för miljöbilsdefinitionen från 1 januari 2013 eller likvärdigt enligt Vägtrafikskattelagen (2006:227) §11. Vilka bränslen som används måste kunna redovisas och fordon som kan drivas med förnybara bränslen måste till minst 80 % köras på sådant bränsle.
- Övriga fordon som använder diesel eller bensin måste använda drivmedel av miljöklass 1 om det finns kommersiellt tillgängligt lokalt/ regionalt där transportören är verksam.
- Bilvårdsprodukter måste uppfylla eller motsvara produktkriterierna för miljömärkningen Svanen, EU-blomman eller Bra miljöval, såvida inte särskilda funktionskrav som förhindrar att detta finns.

Information om färdtjänst

Boka din resa hos
Roslagstaxi AB Telefon: 0173-74 74 10

Vad är färdtjänst?

Färdtjänsten i Östhammars kommun har sin grund i lagen om färdtjänst SFS 1997:736?

Färdtjänst är särskilt anordnade transporter för personer med funktionshinder och omfattar inte transporter som bekostas av det allmänna, till exempel skolresor och sjukresor. Endast den som är folkbokförd i Östhammars kommun kan beviljas färdtjänst i kommunen.

Vill du ansöka om färdtjänst görs detta hos Socialförvaltningen i Östhammars kommun. Om du beviljas ledsagare under resorna, gäller tillståndet även ledsagaren.

Om du efter ansökan inte beviljas färdtjänst har du rätt att överklaga beslutet till Förvaltningsrätten. För vidare information kontakta din färdtjänsthandläggare.

(För din och andras trivsel får taxichauffören avvisa en person som är kraftigt påverkad av alkohol eller andra berusningsmedel.)

Det här gäller för färdtjänst i Östhammars kommun

Begränsat antal resor

Du kan resa 250 enkelresor per år inom Östhammars kommun, delar av angränsande kommuner samt till/från Arlanda (se karta ovan för zonindelning). Är du beviljad färdtjänst med båt gäller 2 enkelresor per vecka. Din resa börjar eller slutar alltid i Östhammars kommun. Har du särskilda skäl kan du ansöka om fler resor.

Arbetsresa

Eventuella arbetsresor till och från arbetet/daglig verksamhet måste innefattas i ditt beslut om färdtjänst. Om det gör det har du rätt till garanterad ankomsttid. Tjänsteresor som arbetsgivaren anordnar omfattas inte. Resor till och från arbetet/daglig verksamhet begränsas inte till antal.

Samordning

På grund av samordning kan din resa senare- eller tidigareläggas 60 minuter. Tid när du hämtas får du vid

beställningstillfället. Din totala restid kan som mest fördubblas på grund av samordning, men kan aldrig förlängas med mer än 60 minuter.

Beställa resa

Du kan beställa din resa alla dagar mellan kl 8 och 17, senast dagen innan avresedagen. Du har möjlighet att beställa din resa samma dag, men får då resa i mån av plats och till förhöjd avgift.

Beställer du din resa på avresedagen kostar det 15 kronor extra.

Vid bokning, tänk på att:

- din resa kan flyttas en timme bakåt eller en timme framåt
- vara klar till den tiden färdtjänstresan är beställd

På vardagar mellan 7:00–9:30, samt 14:30–16:00 kör taxibolaget skolskjuts. Mellan dessa tider kan det vara svårare att få exakt önskad tid.

Du uppger namn och personnummer vid bokningstillfället, och till chauffören när denne anländer.

Taxibolagets växel har öppet till kl 20 för övriga frågor.

Restider

Färdtjänst kan nyttjas vardagar 05:30-24:00 samt helger 07:00-02:30. Har du särskilda skäl kan du ansöka om att få resa vid andra tider.

Avbeställa resa

Om du inte kan genomföra din resa och inte avbeställer den måste du ändå betala avgiften för den beräknade resan.

Gruppresa

Om ni är flera färdtjänstresenärer kan ni beställa en gruppresa. Resan måste då göras mellan två adresser utan uppehåll. För gruppresan betalar ni bara en avgift per bil. Eventuella medresenärer (utan färdtjänstillstånd) ingår aldrig i en gruppresa, utan måste alltid betala full avgift, enligt nedanstående.

Ledsagare

Om du har rätt till ledsagare framgår av ditt beslut. Ledsagare reser alltid gratis. Har du färdtjänst samt rätt

till ledsagare och åker buss ibland, kontakta kommunen för ett intyg för ledsagaren.

Medresenär

Personer utan färdtjänsttillstånd (medresenär) kan resa tillsammans med dig om du anger detta när du beställer din resa.

Barn

Barn och ungdomar från och med 6 år till och med 19 år betalar halv avgift. Barn under 6 år reser alltid gratis.

Så här mycket kostar din resa:

Från kommun	Till kommun	Pris
Östhammar	Östhammar	40 kr
Östhammar	Uppsala (del av)	120 kr
Östhammar	Norrtälje (del av)	120 kr
Östhammar	Tierp	120 kr
Östhammar	Arlanda	225 kr
Uppsala (del av)	Östhammar	120 kr
Norrtälje (del av)	Östhammar	120 kr
Tierp	Östhammar	120 kr
Arlanda	Östhammar	225 kr

Bagage

Det är inte tillåtet att ta med mer bagage än du själv kan bära. Till exempel två kassar eller två väskor.

Återkallelse av tillstånd

Ett tillstånd kan återkallas om villkor för tillståndet inte längre uppfylls, exempelvis om den färdtjänstberättigade har:

- förbättrats i sitt hälsotillstånd
- flyttat från kommunen
- medverkat till att annan person rest på sitt färdtjänsttillstånd
- genomfört färdtjänstresor i strid mot begränsningar i tillståndet
- genomfört färdtjänstresor för besök hos vårdgivare/för vårdgivande behandling

Alternativt om kollektivtrafiken har blivit mer tillgänglig.

Taxiföretagets åtagande

Östhammars kommun har avtalat med Roslagstaxi AB om att de ska utföra färdtjänstresor enligt de av kommunen antagna villkoren och avgifterna.

Kommunen har även avtalat om att chauffören ska iaktta respekt för den resandes integritet och självbestämmande, vilket bl a innebär:

- Ett artigt uppträdande
- Personlig hjälp i och ur fordonet liksom hjälp med in- och urlastning av hjälpmedel och övrigt bagage
- Att utifrån den resandes behov ge hjälp till och från resans start/resmål (exempelvis från bostad till taxi/från taxi till butiksdörr)
- Att resan utförs på ett komfortabelt och trafiksäkert sätt.

Resor i annan kommun

Om du tillfälligt besöker en annan kommun, har du möjlighet att använda färdtjänst i besökskommunen. Anmälan om resa i annan kommun ska göras till din färdtjänsthandläggare senast en vecka innan avresa. Du beställer och betalar sedan din resa i den andra kommunen. Dina genomförda resor ersätts med avdrag på 25 % av taxameterbeloppet (lägst 50 kr) av kommunen, mot insändande av taxameterkvitto.

Synpunkter

Synpunkter som rör färdtjänsten i Östhammars kommun lämnas in via socialförvaltningens synpunktshantering. Östhammar direkt 0173-86 000.

Östhammar Kommun

Stångörsgatan 10, Box 66 • 74221 Östhammar
Tel: 0173-860 00 • E-post: osthammardirekt@osthammar.se
Hemsida: www.osthammar.se • Orgnr: 212000-0290

Socialförvaltningen
Oskar Johansson

D-vitamintillskott på särskilt boende

Förslag till beslut

Socialnämnden tar del av redovisningen.

Ärendebeskrivning

Anhörigföreningen har tidigare i sin skrivelse till socialnämnden riktat en förfrågan om varför D-vitamintillskott inte ges till brukare på särskilt boende. Med anledning av detta har socialnämnden begärt att få en redogörelse för hur kommunen jobbar med D-vitaminintag på särskilt boende och hur detta förhåller sig till gällande rekommendationer. För att svara på detta har underlag hämtats från livsmedelsverket samt att frågor har ställts till myndigheten. Frågor har också skickats till några andra kommuner för att ta reda på hur de jobbar med området.

Livsmedelsverket

I broschyren [Bra måltider i äldreomsorgen](https://www.livsmedelsverket.se/globalassets/publikationsdatabas/broschyrrer-foldrar/broschyr_maltider_aldreomsorg.pdf) skriver livsmedelsverket följande: *D-vitaminbehovet kan vara svårt att täcka med vanlig mat, särskilt för den med nedsatt aptit. Dessutom försämras förmågan att bilda vitamin D i huden med åldern. Därför rekommenderas att alla över 75 år tar tillskott med 20 mikrogram vitamin D per dag.*¹

Livsmedelsverket refererar i sitt svar till texten ovan och svarar vidare att: Rekommenderat intag av D-vitamin till personer över 75 år är 20 mikrogram per dag. De flesta får i sig en del från maten, i många fall runt 10 mikrogram. För att förenkla ger vi dock rådet om tillskott

¹ https://www.livsmedelsverket.se/globalassets/publikationsdatabas/broschyrrer-foldrar/broschyr_maltider_aldreomsorg.pdf

Socialförvaltningen
Oskar Johansson

med 20 mikrogram till alla över 75 år då det kan vara svårt att bedöma hur högt intaget från maten är. Men det är alltså inte 20 + 20 mikrogram, utan endast 20 mikrogram per dag.

Östhammar kommuns råd

Måltidsenheten har inkommit med följande redogörelse: Måltidsenheten i Östhammar kommun levererar lunch och middag till de särskilda boendena. Dessa måltider planeras enligt SLV:s rekommendationer för det dagliga behovet av näringsämnen som kan fås genom maten. Det innebär bl.a. att innehållet av vitamin D uppgår till minst 10 mikrogram/dag för personer över 75 år. Avdelningarna på respektive särskilt boende beställer varor till frukost, mellanmål och kvällsmål från köken därför är en exakt beräkning över hela dygnet svårt att göra. Om behov finns är det läkaren som ordinerar extra D-vitamin till de boende. För att öka innehållet av vitamin D i maten berikas olika D-vitamin "fattiga" maträtter.

Andra kommuner

Uppsala kommun

Uppsala kommun har svarat att måltiderna inte planeras för att täcka ett dagligt intag av D-vitamin om 20ug. Detta beror på att det är måltidsservice som levererar lunch och middag, medan äldreboendena själva köper in varor till frukost, mellanmål och kvällsmål, så det är svårt att göra en beräkning över hela dygnet. Vidare berikar de inte heller maten med extra D-vitamin, förutom med de produkter som redan är D-vitaminberikade. Om behov finns är det läkaren som ordinerar extra D-vitamin till de boende.

Tierps kommun

Tierps kommun har svarat att lunch och middag som levereras från kostenheten innehåller totalt i snitt 8-10 mikrogram D-vitamin. Mängden D-vitamin som serveras i övrigt på SÄBO i form av frukost och mellanmål är nog väldigt varierande och svårt att räkna ut men det sannolika är nog att man inte kommer upp i de rekommenderade nivåerna i dagsläget.

Socialförvaltningen
Oskar Johansson

Bedömning

Livsmedelsproducenter är enligt föreskriften LIVSFS 2018:5 skyldiga att berika vissa livsmedel. Detta innebär att producenter av exempelvis margarin, matfettblandningar, mjölk och vissa mjölprodukter ska tillsätta D-vitamin till livsmedlet. Detta tillsammans med den naturliga förekomsten som finns i bl.a. ägg, kött och fisk gör det möjligt att få i sig vissa nivåer via kosten. Utgångspunkten i kommunen är att maten på särskilda boenden ska innehålla tillräckliga mängder näringsämnen och att innehållet av D-vitamin ska tillgodoses genom att berikade livsmedel används. All personal har i uppdrag att meddela sjuksköterska om någon av brukarna får förändrad aptit eller hälsa. Individuella behov bedöms av omvårdnadsansvarig sjuksköterska tillsammans med ansvarig läkare om kosttillskott ska ordinerar. Boende eller anhörig som är orolig för D-vitaminintaget kan ta upp frågan med sjuksköterska som i samråd med läkare bedömer om det krävs extra näringstillskott. Uppsala och Tierp är de kommuner som inkommit med svar och ingen av kommunerna tillhandahåller heller någon generell utdelning av D-vitamin på särskilda boenden utan jobbar på ett liknande sätt som Östhammars kommun.

Socialnämnden anser vidare att det är bra om andelen D-vitamin i maten ökar och vill därför lyfta frågan med måltidsenheten om möjlighet finns att de kan öka innehållet av D-vitamin i de måltider som erbjuds.

Beslutet skickas till

MAS Anette Frode

Utredare Oskar Johansson

LÄNSSTYRELSEN
UPPSALA LÄN

Beslut

1(1)

2020-06-26

501-1693-19

Linnéa Larsson
Miljömålssamordnare
010-2233407
linnea.larsson@lansstyrelsen.se

Fastställande av Färdplan för ett hållbart län – åtgärder för ekosystem och biologisk mångfald

Länsstyrelsen beslutar att fastställa det regionala åtgärdsprogrammet för ekosystem och biologisk mångfald, Färdplan för ett hållbart län – åtgärder för ekosystem och biologisk mångfald, enligt bilaga.

Beskrivning av ärendet

Länsstyrelsen har enligt sin instruktion i uppdrag att utveckla, samordna och genomföra regionala åtgärdsprogram med bred förankring i länet för att nå generationsmålet och miljökvalitetsmålen. Genom ett ökat fokus och en ökad samverkan i miljöarbetet förväntas åtgärdstakten inom miljöarbetet i länet öka och därigenom på sikt leda till ett bättre miljötillstånd och ökad måluppfyllelse av de nationella miljökvalitetsmålen. Åtgärdsprogrammet för ekosystem och biologisk mångfald är det andra av fyra regionala program som planeras att tas fram för länet. De fyra programmen omfattar tillsammans åtgärdsarbete med samtliga miljösmål som länet berörs av.

Åtgärdsprogrammet för ekosystem och biologisk mångfald omfattar åtgärder och aktiviteter som kan genomföras av aktörer verksamma i länet. Programmets genomförande bygger på att länets aktörer erbjuder att frivilligt teckna hållbarhetslöften med länsstyrelsen och därmed åta sig att under programperioden genomföra åtgärder ur programmet.

Därigenom förväntas åtgärdstakten öka och på sikt ha en positiv effekt på ekosystemen och den biologiska mångfalden i länet.

De som medverkat i beslutet

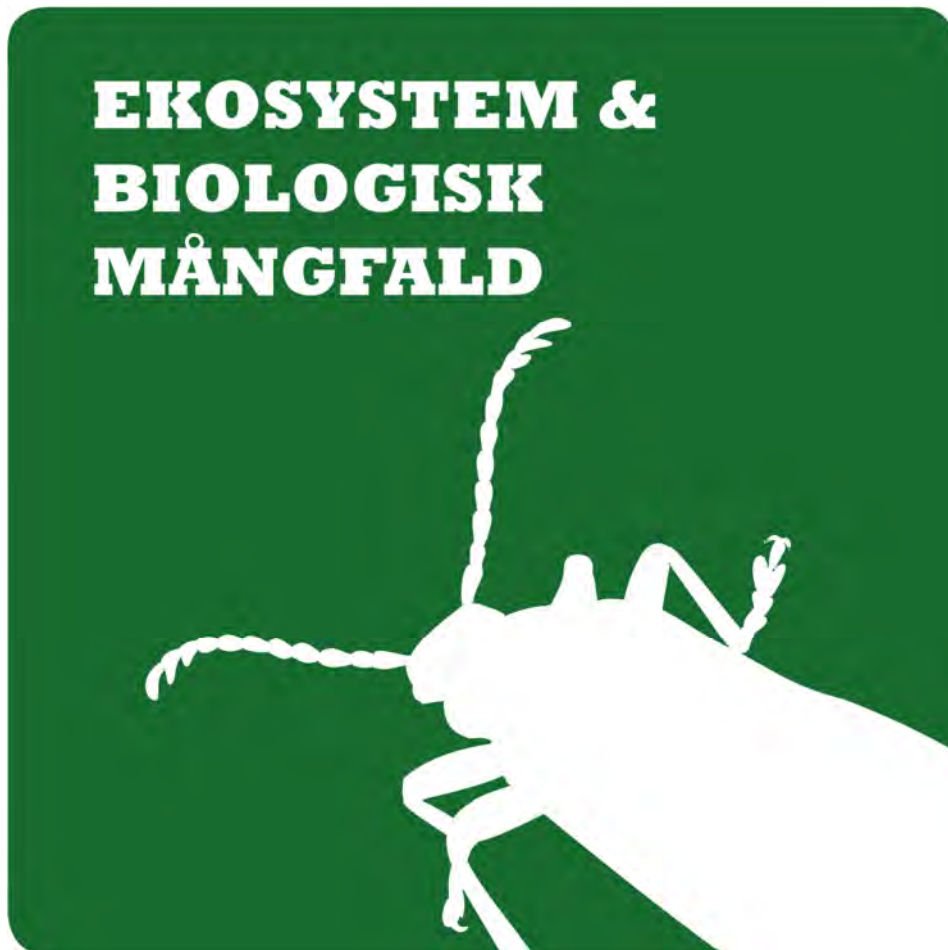
Beslutet har fattats av landshövding Göran Enander, med miljömålssamordnare Linnéa Larsson som föredragande. I den slutliga handläggningen har också avdelningschef Lennart Nordvarg och enhetschef Helena Brunnkvist medverkat. Denna handling har godkänts digitalt och saknar därför namnunderskrift.

Så här hanterar länsstyrelsen personuppgifter
Information om hur vi hanterar dessa hittar du på www.lansstyrelsen.se/dataskydd.

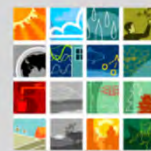
Bilaga *Färdplan för ett hållbart län – åtgärder för ekosystem och biologisk mångfald*.

Färdplan för ett hållbart län

Åtgärder för ekosystem och biologisk mångfald

GLOBALA MÅLEN
för hållbar utveckling

LÄNSSTYRELSENS
MEDDELANDESERIE
2020:02
MILJÖSTRATEGIENHETEN
ISSN1400-4712

Färdplan för ett hållbart län – åtgärder för ekosystem och biologisk mångfald

Huvudförfattare: Linnéa Larsson

Projektgrupp: Malin Larsson, Emma Höök, Åsa Norling-Staland och Fredrik Söderman

Länsstyrelsen i Uppsala län

Bäverns gränd 17

751 86 Uppsala

Tfn: 010-22 33 000 (vxl)

E-post: uppsala@lansstyrelsen.se

Webbplats: www.lansstyrelsen.se/uppsala

Länsstyrelsens Meddelandeserie 2020:02

ISSN 1400-4712

Du hittar rapporten som pdf-fil på vår webbplats

Förord

Ekosystemens livskraft och variation är hotad på många sätt över hela jorden. Det behövs en global kraftsamling för att hejda den pågående förlusten av biologisk mångfald. FN:s expertpanel för biologisk mångfald, IPBES, konstaterar i sin första rapport (2019) att minskad tillgång till ekosystemtjänster till följd av minskad biologisk mångfald, utgör ett lika stort hot mot mänskligheten som klimatförändringarna. Det behövs snabba och kraftfulla insatser för att vända den negativa utvecklingen och hejda förlusten av biologisk mångfald i miljön.

Länsstyrelsen har i uppdrag från regeringen att utveckla, samordna och genomföra regionala åtgärdsprogram med bred förankring i länet för att nå generationsmålet och miljö kvalitetsmålen. Genom ett ökat fokus och en ökad samverkan i miljöarbetet förväntas åtgärdstakten inom miljöarbetet i länet öka och därigenom på sikt leda till ett bättre miljö tillstånd och ökad måluppfyllelse av de nationella miljö kvalitetsmålen.

Åtgärdsprogrammet är det andra av totalt fyra regionala åtgärdsprogram för miljömålen som tillsammans kommer att utgöra Färdplan för ett hållbart Uppsala län – en inriktning för länets miljöarbete. Åtgärdsprogrammet är framtaget i bred samverkan med länets aktörer och samlar 17 åtgärder som alla utgår från utgångspunkter sammanställda och regionaliserade utifrån nationella och internationella strategier. Programmet fyller därmed en viktig funktion i att komplettera det nationella och internationella arbetet för biologisk mångfald.

I programmet lyfts åtgärder som lokala och regionala aktörer har mandat och styrmedel att genomföra, vilket därmed ger förutsättningar för bred delaktighet och uppslutning till programmet. Programmets genomförande bygger på och drivs av att länets aktörer frivilligt tecknar hållbarhetslöften med länsstyrelsen och med åtagande om att genomföra åtgärder ur programmet under programperioden 2020-2023.

Ett bibehållande av funktionella ekosystemtjänster och en rik biologisk mångfald i Uppsala län kräver handling och är beroende av en bred uppslutning kring detta åtgärdsprogram. Med ett brett engagemang där många aktörer utifrån sina olika förutsättningar genomför åtgärder för att bevara och stärka ekosystem och biologisk mångfald, kan vi gemensamt nå framgång i att hejda utarmningen av den, för våra liv helt avgörande, biologiska mångfalden.

Uppsala 2020-06-26

Göran Enander, Landshövding Uppsala län

Innehåll

Förord	1
Sammanfattning	4
Läsanvisning	6
I. Inledning	8
Bakgrund	8
Syfte med åtgärdsprogram för ekosystem och biologisk mångfald	11
Biologisk mångfald i det svenska miljömålssystemet	11
Kopplingar till internationella mål för ekosystem och biologisk mångfald	14
Avgränsningar och kopplingar till andra underlag och program	15
Utgångspunkter och fokusområden för åtgärdsprogrammet	17
II. Framtagande och genomförande	20
Framtagande av åtgärdsprogrammet	20
Genomförande av åtgärdsprogrammet	20
III. Åtgärder	26
Åtgärder inom fokusområde vattenlandskapet	26
Åtgärd 1. Återskapa hållbara livsmiljöer i sjöar och vattendrag	28
Åtgärd 2. Bevara värdefulla livsmiljöer i marin miljö	30
Åtgärd 3. Bevara och återskapa våtmarker	32
Åtgärder inom fokusområde skogslandskapet	34
Åtgärd 4. Verka för ett varierat skogsbruk med god miljöhänsyn	36
Åtgärd 5. Öka naturvårdande skötsel i frivilliga avsättningar och i formellt skyddade områden	38
Åtgärd 6. Öka andelen skyddad skog genom frivilliga avsättningar och formellt skydd.	40
Åtgärder inom fokusområde jordbrukslandskapet	42
Åtgärd 7. Bevara bete och slåtter i jordbrukslandskapet	44
Åtgärd 8. Öka variationen i åkerlandskapet	46
Åtgärd 9. Minska negativ påverkan på biologisk mångfald från växtskyddsmedel	49
Åtgärder inom fokusområde invasiva arter	51
Åtgärd 10. Motverka invasiva främmande arter	52
Åtgärder inom fokusområde byggd miljö	54
Åtgärd 11. Öka hänsyn till biologisk mångfald i fysisk planering	55
Åtgärd 12. Bevara och öka biologisk mångfald i parker och grönområden	57
Åtgärd 13. Bevara och öka biologisk mångfald i infrastrukturens biotoper	59
Åtgärder inom fokusområde beteende och konsumtion	61
Åtgärd 14. Öka hänsyn till biologisk mångfald genom inköp av hållbara varor och tjänster	62
Åtgärd 15. Inspirera länsinvånarna till hållbara val som gynnar biologisk mångfald	64

Åtgärd 16. Integrera biologisk mångfald och hållbar utveckling i skola och förskola	66
Åtgärd 17. Genomför utbildnings- och informationsinsatser om biologisk mångfald för beslutsfattare	68
Ordlista och begreppsförklaring.....	70
Bilaga 1. Färdplan för ett hållbart län – fyra åtgärdsprogram för Uppsala läns miljömålsarbete	73
Bilaga 2. Sveriges miljömål och internationella mål med koppling till ekosystem och biologisk mångfald.....	75
Bilaga 3. Naturen i Uppsala län	79

Sammanfattning

Naturtillståndet, inbegripet dess mångfald, ekosystemens funktion och de ekosystemtjänster som tillhandahålls, försämras snabbare än någonsin i mänsklighetens historia. Enligt FN:s vetenskapliga panel för biologisk mångfald och ekosystemtjänster (IPBES) riskerar en halv till en miljon av dagens drygt åtta miljoner arter att utrotas i närtid om inte kraftfulla insatser sätts in. Den pågående utarmningen av biologisk mångfald orsakas framförallt av ohållbar användning av land och vatten, direkt överutnyttjande av naturresurser, klimatförändringar, föroreningar och spridning av invasiva främmande arter. Även Sverige och Uppsala län förlorar biologisk mångfald. Efterfrågan på resurser som livsmedel, råvaror, energi och vatten ökar och konsumtion och produktion leder till negativ påverkan på ekosystem både lokalt och globalt.

Biologisk mångfald är en grundförutsättning för multifunktionella ekosystem som levererar en mångfald av livsnödvändiga ekosystemtjänster såsom dricksvatten, luftrening, pollinering av grödor, produktion av livsmedel, klimatreglering, friluftsliv och hälsa. Biologisk mångfald och ekosystemtjänster är därför en grund för vår välfärd och en förutsättning inte bara för ekologisk hållbarhet utan även för social och ekonomisk hållbarhet. Utan mångfalden av arter med skilda funktioner är risken stor att ekosystemens förmåga att leverera ekosystemtjänster kraftigt reduceras, vilket utgör ett lika stort hot mot världens ekosystem och människans existens som klimatförändringarna. Det räcker inte att bevara befintlig biologisk mångfald utan arter och naturmiljöer behöver stärkas och mångfalden öka för att skapa resilienta och hållbara ekosystem.

Färdplan för ett hållbart län – åtgärder för ekosystem och biologisk mångfald syftar till att öka takten i genomförandet av åtgärder som bidrar till hållbara ekosystem genom att bevara och stärka biologisk mångfald i Uppsala län. Åtgärdsprogrammet är det andra av totalt fyra regionala åtgärdsprogram för miljömålen som tillsammans kommer att utgöra inriktningen för länets miljöarbete, se bilaga 1. Åtgärderna i programmet bidrar främst till att nå miljö kvalitetsmålen Ett rikt växt- och djurliv, Ett rikt odlingslandskap, Levande sjöar och vattendrag, Hav i balans samt levande kust och skärgård, Levande skogar, Myllrande våtmarker, Giftfri miljö och God bebyggd miljö. Åtgärderna bidrar även till att uppnå generationsmålet samt de globala hållbarhetsmålen i Agenda 2030, främst mål 15 Ekosystem och biologisk mångfald.

För att stärka genomförandet av programmets åtgärder uppmanas aktörer i länet att teckna hållbarhetslöften med länsstyrelsen. Hållbarhetslöften är en frivillig avsiktsförklaring och innebär att aktörer åtar sig att genomföra åtgärder ur programmet, där genomförandet följs upp regelbundet, bland annat via Uppsala läns miljö och klimatråd. Genom hållbarhetslöften kommuniceras och synliggörs aktörers åtgärdsarbete för att bevara och stärka biologisk mångfald vilket ökar möjligheter till samverkan i åtgärdsarbetet. Sammantaget ger åtgärdsprogrammet ett ökat fokus och en ökad samverkan i arbetet för biologisk mångfald i länet vilket på sikt förväntas leda till ett bättre miljö tillstånd och ökad måluppfyllelse av de nationella miljö kvalitetsmålen.

De insatsområden som beskrivs som prioriterade att arbeta med för att bevara och stärka biologisk mångfald utifrån nationella och internationella underlag och strategier¹ bedöms vara prioriterade att arbeta med även i Uppsala län. Mot bakgrund av detta blir åtgärdsprogrammets förslag på åtgärder och aktiviteter en regionalisering av etablerade internationella och nationella strategier för biologisk mångfald.

Att i första hand bevara den biologiska mångfald som finns i länet är en av grundstenarna i det regionala åtgärdsarbetet. Flera olika typer av insatser behövs för att bevara och stärka biologisk mångfald. Insatser kan exempelvis bestå av att skydda särskilt värdefulla naturmiljöer, att arbeta

¹ Avser Naturvårdsverkets fördjupade utvärdering av miljömålen (2019), En svensk strategi för biologisk mångfald och ekosystemtjänster (2014), etappmålen för biologisk mångfald, IPBES rapport (2019), EU:s strategi för biologisk mångfald (2020)

med en grön infrastruktur i hela landskapet eller att genomföra specifika åtgärder för hotade arter. Det finns också ett behov av ökad hänsyn till biologisk mångfald vid samhällsplanering.

Åtgärdsprogrammet för ekosystem och biologisk mångfald beskriver 17 åtgärder inom sex fokusområden:

- Vattenlandskapet
- Skogslandskapet
- Jordbrukslandskapet
- Invasiva arter
- Byggd miljö
- Beteende och konsumtion

Åtgärder i programmet har tagits fram i bred samverkan med aktörer i länet. Gemensamt för åtgärder är att de kan genomföras av aktörer i länet, att de bidrar till att nå miljömålen och de globala hållbarhetsmålen i Agenda 2030 samt att de är möjliga att påbörja, och helst genomföra, under programperioden 2020–2023.

I tabell 1 följer en sammanställning över åtgärder i det regionala åtgärdsprogrammet för ekosystem och biologisk mångfald samt deras kopplingar till de nationella miljö kvalitetsmålen och de globala hållbarhetsmålen i Agenda 2030.

Tabell 1. Sammanställning av åtgärder inom det regionala åtgärdsprogrammet för ekosystem och biologisk mångfald samt deras främsta kopplingar till nationella miljö kvalitetsmål och globala hållbarhetsmål i Agenda 2030. Till samtliga åtgärder finns vissa kopplingar till ytterligare globala hållbarhetsmål, exempelvis mål 3 God hälsa och välbefinnande utifrån de synergier som finns mellan ökad biologisk mångfald och friluftsliv.

Nr	Åtgärd	Bidrar främst till nationella miljö kvalitetsmål	Bidrar främst till globala hållbarhetsmål i Agenda 2030
1	Återskapa hållbara livsmiljöer i sjöar och vattendrag	• Levande sjöar och vattendrag • Ett rikt växt- och djurliv	• 6. Rent vatten och sanitet • 15. Ekosystem och biologisk mångfald
2	Bevara värdefulla livsmiljöer i marin miljö	• Ett rikt växt- och djurliv • Hav i balans samt levande kust- och skärgård	• 14. Hav och marina resurser • 15. Ekosystem och biologisk mångfald
3	Bevara och återskapa våtmarker	• Myllrande våtmarker • Ett rikt växt- och djurliv	• 6. Rent vatten och sanitet • 15. Ekosystem och biologisk mångfald
4	Verka för ett varierat skogsbruk med god miljö hänsyn	• Levande skogar • Ett rikt växt- och djurliv	• 12. Hållbar konsumtion och produktion • 15. Ekosystem och biologisk mångfald
5	Öka naturvårdande skötsel i frivilliga avsättningar och i formellt skyddade områden	• Levande skogar • Ett rikt växt- och djurliv	• 15. Ekosystem och biologisk mångfald
6	Öka andelen skyddad skog genom frivilliga avsättningar och formellt skydd	• Levande skogar • Ett rikt växt- och djurliv	• 15. Ekosystem och biologisk mångfald
7	Bevara bete och slåtter i jordbrukslandskapet	• Ett rikt odlingslandskap • Ett rikt växt- och djurliv	• 2. Ingen hunger • 12. Hållbar konsumtion och produktion • 15. Ekosystem och biologisk mångfald

Nr	Åtgärd	Bidrar främst till nationella miljökvalitetsmål	Bidrar främst till globala hållbarhetsmål i Agenda 2030
8	Öka variationen i åkerlandskapet	• Ett rikt odlingslandskap • Ett rikt växt- och djurliv • Myllrande våtmarker • Levande sjöar och vattendrag	• 2. Ingen hunger • 12. Hållbar konsumtion och produktion • 15. Ekosystem och biologisk mångfald
9	Minska negativ påverkan på biologisk mångfald från växtskyddsmedel	• Giftfri miljö • Ett rikt odlingslandskap • Ett rikt växt- och djurliv	• 2. Ingen hunger • 12. Hållbar konsumtion och produktion • 15. Ekosystem och biologisk mångfald
10	Motverka invasiva främmande arter	• Ett rikt växt- och djurliv	• 15. Ekosystem och biologisk mångfald
11	Öka hänsyn till biologisk mångfald genom fysisk planering	• God bebyggd miljö • Ett rikt växt- och djurliv	• 11. Hållbara städer och samhällen • 15. Ekosystem och biologisk mångfald
12	Bevara och öka biologisk mångfald i parker och grönområden	• God bebyggd miljö • Ett rikt växt- och djurliv	• 11. Hållbara städer och samhällen • 15. Ekosystem och biologisk mångfald
13	Bevara och öka biologisk mångfald i infrastrukturens biotoper	• God bebyggd miljö • Ett rikt växt- och djurliv	• 15. Ekosystem och biologisk mångfald
14	Öka hänsyn till biologisk mångfald genom inköp av hållbara varor och tjänster	• Giftfri miljö • Ett rikt odlingslandskap • Levande skogar • Hav i balans samt levande kust och skärgård • Ett rikt växt- och djurliv	• 12. Hållbar konsumtion och produktion • 15. Ekosystem och biologisk mångfald
15	Inspirera länsinvånarna till hållbara val som gynnar biologisk mångfald	• Giftfri miljö • Ett rikt odlingslandskap • Levande skogar • Hav i balans samt levande kust och skärgård • Ett rikt växt- och djurliv	• 4. God utbildning för alla • 12. Hållbar konsumtion och produktion • 15. Ekosystem och biologisk mångfald
16	Integrera biologisk mångfald och hållbar utveckling i skola och förskola	• Ett rikt växt- och djurliv • God bebyggd miljö	• 4. God utbildning för alla • 12. Hållbar konsumtion och produktion • 15. Ekosystem och biologisk mångfald
17	Genomför utbildnings- och informationsinsatser om biologisk mångfald för beslutsfattare	• Giftfri miljö • Ett rikt odlingslandskap • Levande skogar • Hav i balans samt levande kust och skärgård • Ett rikt växt- och djurliv • God bebyggd miljö	• 4. God utbildning för alla • 11. Hållbara städer och samhällen • 12. Hållbar konsumtion och produktion • 15. Ekosystem och biologisk mångfald

Läsanvisning

Färdplan för ett hållbart län – åtgärder för ekosystem och biologisk mångfald består av tre huvuddelar. Den inledande delen (I) förklarar begreppen ekosystem och biologisk mångfald, anger syfte och avgränsningar för programmet samt beskriver nationella och internationella underlag och mål för biologisk mångfald. Här beskrivs även utgångspunkter och fokusområden för åtgärdsprogrammet. Den andra delen (II) beskriver framtagandet och genomförandet av åtgärdsprogrammet med delar som rör målgrupp, aktörernas medverkan, hållbarhetslöften och uppföljning. Den tredje delen (III) består av de 17 föreslagna åtgärderna indelade i sex fokusområden. Varje åtgärd beskrivs med syfte och mål, potentiella aktörer, bakgrund samt ett antal förslag på aktiviteter. Avslutningsvis finns tre bilagor. Bilaga 1 beskriver arbetet med åtgärdsprogram för miljömål i Uppsala län, *Färdplan för ett hållbart län*, och kopplingen mellan detta program och de tre övriga. Bilaga 2 ger information om det svenska miljömålssystemet och Agenda 2030. Bilaga 3 ger en kortfattad beskrivning av länets naturmiljö.

I. Inledning

Bakgrund

Biologisk mångfald minskar i en allt snabbare takt över hela världen. Växt- och djurliv hotas av ohållbar mark- och vattenanvändning, föroreningar, överutnyttjande av naturresurser, invasiva främmande arter och klimatförändringar. Utan mångfalden av arter med skilda funktioner är risken stor att ekosystemens förmåga att leverera ekosystemtjänster kraftigt reduceras, vilket utgör ett lika stort hot mot världens ekosystem och människans existens som klimatförändringarna.²

Ekosystemtjänster kallas alla produkter och tjänster som naturens ekosystem ger människan och som bidrar till vår överlevnad, välfärd och livskvalitet. Biologisk mångfald är en förutsättning för att viktiga ekosystemtjänster inte ska förloras. Biologisk mångfald och ekosystemtjänster har tydliga kopplingar till kulturmiljö- och friluftslivsvärden samt klimatomställning och klimatanpassning, vilka alla i sin tur är kopplade till människors hälsa och säkerhet.

Människan har ett moraliskt och etiskt ansvar att inte utrota arter oavsett om de har en direkt koppling till ekosystemtjänster eller inte. I det ligger att naturen har ett egenvärde som inte är avhängigt att människan har en direkt nytta av den, samtidigt som att det finns synergieffekter i vårt beroende av stabila ekosystem.

En förutsättning för biologisk mångfald är fungerande ekosystem och med det menas tillräckliga arealer av livsmiljöer med tillräcklig kvalitet. De kvaliteter som sammanställs inom grön infrastruktur är naturtyper, arter och ekosystemtjänster på land, i vatten och i övergångszoner mellan naturtyper. Dessa kvaliteter beskrivs på en regional nivå för olika naturtyper, så kallade värdekärnor. Värdekärnor är ofta naturliga miljöer och/eller miljöer med ett biologiskt kulturarv, vilka återfinns spridda i landskapet. Områden med hög koncentration av värdekärnor kallas värdetrakter. Med utgångspunkt från var värdetrakter för olika naturtyper är belägna i länet så kan åtgärdsprogrammet geografiskt rikta insatser för att bevara och utveckla biologisk mångfald där det finns goda förutsättningar att lyckas. Genom att utveckla redan befintliga värden riktas samhällsresurser dit de gör mest nytta. På så sätt kan olika aktörer bidra genom att anpassa sin verksamhet eller planering för att utveckla biologisk mångfald i länets landskap. Även om värdetrakter poängterar särskilt goda förutsättningar för åtgärdsarbete så kan åtgärdsarbete utanför värdetrakter också vara av stor vikt för att bevara och utveckla biologisk mångfald i länet.

Ekosystem: Enhetlig del av landskapet med dess organismer och abiotiska (icke levande) delar. I begreppet ingår bland annat växter, djur och flöden av energi, näring och grundämnen.

Biologisk mångfald: FN:s konvention om biologisk mångfald definierar biologisk mångfald som ett samlingsbegrepp som omfattar den genetiska variationen hos individerna inom en art, variationen mellan olika arter och mellan olika naturtyper och landskap. *(Den omfattar inte bara den vilda naturen, utan också miljöer och arter som används av oss människor, exempelvis tamdjur och odlade växter.)*

Ekosystemtjänster: Ekosystemtjänster är den mångfald av tjänster som naturens ekosystem erbjuder och som används av människan. Ekosystemtjänster delas ofta in i fyra kategorier; försörjande som mat och vatten, reglerande som pollinering och vattenrening, kulturella som hälsa och upplevelsevärden samt stödjande som fotosyntes och bildning av jordmån.

² IPBES (2019): Global assessment report on biodiversity and ecosystem services of the Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services. E. S. Brondizio, J. Settele, S. Díaz, and H. T. Ngo (editors). IPBES secretariat, Bonn, Germany.

Friluftsliv fyller en viktig funktion för biologisk mångfald genom sitt bidrag till att öka kunskapen och engagemanget för biologisk mångfald och hållbara livsstilar. När människor vistas i naturen växer förståelsen för ekologiska samband och att naturen är värd att bevara. Att vistas i naturen har även positiva effekter på människors fysiska och psykiska hälsa. När åtgärder och insatser görs för biologisk mångfald stärks ofta värden som även är viktiga för friluftslivet och vice versa. För att nå synergieffekter och kostnadseffektivitet kan åtgärdsarbete för biologisk mångfald ofta bedrivas i samarbete med åtgärdsarbete för att stärka friluftslivet.

Det finns en koppling mellan klimatförändring och förlust av biologisk mångfald. Ekosystem med en rik biologisk mångfald har en högre resiliens, med bättre förmåga att motstå samt anpassa sig till störningar som uppkommer till följd av ett förändrat klimat. En direkt effekt av klimatförändringen är att vegetationszoner flyttar norrut och att främmande arter som förut inte fanns i området konkurrerar ut inhemska arter. Ändrade konkurrensförhållanden kan även påverka inhemska arter så att vissa gynnas på bekostnad av andra. Vid ett varmare klimat kan även smittämnen komma att öka vilket kan påverka biologisk mångfald negativt. Ekosystemens förmåga att producera en mångfald av ekosystemtjänster är avgörande för klimatanpassning. Genom att knyta ihop klimatanpassningsarbetet med arbete för biologisk mångfald, men även med det regionala arbetet med energiomställning, kan många samordningsvinster genereras.³

Enligt FN:s vetenskapliga panel för biologisk mångfald och ekosystemtjänster (IPBES) rapport *The global assessment of biodiversity and ecosystem services* (2019) riskerar en halv till en miljon av dagens drygt åtta miljoner arter att utrotas i närtid om inte kraftfulla insatser sätts in.

IPBES rapport lyfter fram fem övergripande hot mot den biologiska mångfalden:

- **Mark- och vattenanvändning** som leder till att livsmiljön för djur, växter och svampar försämras eller försvinner genom ohållbart jord- och skogsbruk, ändrad markanvändning eller fragmentering.
- Direkt **utnyttjande av naturresurser** genom människans överutnyttjande i form av ohållbar jakt och fiske som inte ger utrymme för livskraftiga populationer.
- **Klimatförändringar** ändrar livsvillkoren för många arter på ett snabbare och mer dramatiskt sätt än naturliga störningar.
- **Föroreningar**, som direkt kan påverka förekomsten av djur, växter och svampar eller försämra deras fortplantningsförmåga.
- **Invasiva främmande arter**, det vill säga arter som har introducerats av människan och som orsakar problem för den inhemska biologiska mångfalden genom konkurrens om resurser, predation eller sjukdomar.⁴

I Sveriges senaste nationella statusrapportering till EU (2019) av bevarandestatus för olika arter och naturtyper framgår att endast 20 procent av Sveriges naturtyper och 40 procent av arterna mår bra.⁵ Den svenska rödlistan är en bedömning och sammanställning över enskilda arters risk att dö ut i Sverige och ger en överblick över arternas tillstånd. Resultatet som presenteras i den senast uppdaterade rödlistan, *Rödlistade arter i Sverige 2020*⁶, visar sammantaget en viss försämring för Sveriges arter. Enligt rödlistan är de viktigaste negativa påverkansfaktorerna för Sveriges arter

³ Länsstyrelsen i Uppsala län (2014). Regional handlingsplan för klimatanpassning i Uppsala län, 2014:14

⁴ IPBES (2019): Global assessment report on biodiversity and ecosystem services of the Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services. E. S. Brondizio, J. Settele, S. Díaz, and H. T. Ngo (editors). IPBES secretariat, Bonn, Germany.

⁵ Naturvårdsverket (2020). Arter och naturtyper – statusrapport, Hämtad från: <http://www.naturvardsverket.se/Sa-mar-miljon/Vaxter-och-djur/Biologisk-mangfald/arter-naturtyper-statusrapport/>

⁶ SLU, Artdatabanken (2020). Rödlistade arter i Sverige 2020.

avverkning av skogar med höga naturvärden samt igenväxning av öppna och halvöppna marker till följd av upphörd hävd.

Även i Naturvårdsverkets fördjupade utvärderingen av miljömålen 2019 bedöms utvecklingen av ekosystemens återhämtning och biologisk mångfald huvudsakligen vara negativ i Sverige.⁷ Enligt rapporten är klimatförändringarna och utarmningen av den biologiska mångfalden två områden där det behövs snabba och kraftfulla insatser för att vända den negativa utvecklingen i miljön. Naturvårdsverket bedömer att det finns flera starka skäl att prioritera dessa områden i miljöpolitiken under de kommande åren. Rapporten lyfter bland annat fram behovet av helhetssyn på landskapet, lokal förankring samt ökad hänsyn till ekosystemtjänster vid beslut om mark- och vattenanvändning.

Länsstyrelsen bedömer att även Uppsala län förlorar biologisk mångfald, trots pågående restaurerings- och skyddsinsatser för att stärka områdesskydd och arters återhämtning.⁸ Bedömningen av utvecklingen för målen påverkas även av att naturens återhämtning i många fall är långsam varför effekten av genomförda åtgärder får genomslag först senare. Ett långsiktigt och kontinuerligt åtgärdsarbete är avgörande för att vända utvecklingstrenden för miljökvalitetsmålen i positiv riktning.

För att förhindra förlusten av biologisk mångfalden i länet måste åtgärdstakten öka och den biologiska mångfalden värnas i hela landskapet, såväl i starkt människopräglade som i mer naturliga miljöer. En större andel av länets naturområden behöver skyddas och det behöver ske en omställning till ett jord- och skogsbruk som i högre grad bevarar och stärker den biologiska mångfalden. Arbetet för att synliggöra värdet av ekosystemtjänster och biologisk mångfald måste fortgå liksom en fortsatt utveckling av kunskapsunderlag och forskning inom området. Vid utveckling av länet måste det säkerställas att landskapets funktioner behålls så att en tillräcklig nivå av biologisk mångfald och nödvändiga ekosystemtjänster säkras nu och i framtiden. För att lyckas måste även hållbara konsumtionsmönster uppnås. Detta innebär långsiktiga och betydande utmaningar men även möjligheter. Exempelvis har stabila ekosystem bättre förmåga att dämpa negativa effekter av, och anpassa sig till, klimatförändringar och därmed begränsa effekterna av den globala uppvärmningen.⁹

Ansvar för att värna och utveckla biologisk mångfald och ekosystemtjänster är delat mellan offentliga, privata och ideella aktörer. Offentlig sektor har en möjlighet och ett ansvar att verka som föregångare och röja ny mark för att etablera arbetssätt och synsätt som skapar förutsättningar för biologisk mångfald och en övergripande ekologisk hållbarhet såväl som ekonomisk och social hållbarhet.

Situationen för biologisk mångfald är kritisk och behovet av kraftfulla åtgärder är därför stort för att skapa förutsättningar för mångfald och hållbarhet. Skogspolitik och EU:s jordbrukspolitik med stödsystem har satt ramarna för den markanvändning som är allmänt rådande idag. Värdet av goda förhandlingar för svensk naturvård vid gemensamma kompromisser på EU-nivå som innebär ställningstaganden för svensk jord- och skogspolitik är av stor vikt för arbetet med biologisk mångfald. Det är de nationella sektorsansvariga myndigheter som ansvarar för att driva på förhandlingarna om, och tillsynen av, hänsynsfullt brukande inom sina respektive områden. Dessa övergripande systembeslut på internationell och nationell nivå sätter även ramar för vad som kan åstadkommas genom ett regionalt åtgärdsprogram.

⁷ Naturvårdsverket (2019). Fördjupad utvärdering av miljömålen 2019. Naturvårdsverket rapport 6865.

Naturvårdsverket (2020). Arter och naturtyper – statusrapport, Hämtad från: <http://www.naturvardsverket.se/Sa-mar-miljon/Vaxter-och-djur/Biologisk-mangfald/arter-naturtyper-statusrapport/>

⁸ Länsstyrelsen Uppsala län (2019). Regional årlig uppföljning av Miljökvalitetsmålen för Uppsala län.

⁹ Naturvårdsverket (2020). Konsekvenser för naturmiljö och ekosystem, Hämtad från: <https://www.naturvardsverket.se/Sa-mar-miljon/Klimat-och-luft/Klimat/Klimatet-i-framtiden/Effekter-i-Sverige/Konsekvenser-for-naturmiljo-och-ekosystem/>

Det regionala åtgärdsprogrammet bygger på och genomförs genom frivillighet utifrån olika aktörers möjlighet och rådighet. Programmet erbjuder därmed inga systemförändringar i sig, utan fyller en viktig funktion i att komplettera det nationella och internationella arbetet för biologisk mångfald. Arbetssättet utgör ett steg på vägen för att nå längre i arbetet med att nå miljömålen kopplade till biologisk mångfald i Uppsala län.

Syfte med åtgärdsprogram för ekosystem och biologisk mångfald

Färdplan för ett hållbart län – åtgärder för ekosystem och biologisk mångfald syftar till att öka takten i genomförandet av åtgärder för att bevara och stärka den biologiska mångfalden i länet. En bibehållen biologisk mångfald är avgörande för att länets ekosystem ska fungera och leverera livsnödvändiga ekosystemtjänster. Ambitionen är att åtgärdsprogrammet ska vara ett användbart verktyg för aktörer på både regional och lokal nivå. Åtgärdsprogrammet ska:

- ge exempel på konkreta aktiviteter i arbetet med ekosystem och biologisk mångfald
- ge vägledning och stöd för att prioritera aktiviteter och utvecklingsinsatser
- stimulera till ökad samverkan i miljöarbetet mellan aktörer i länet
- bidra till att användning av länets naturresurser inte ger en negativ påverkan på biologisk mångfald
- inspirera till innovation och utveckling inom området
- leda till en ambitionshöjning i arbetet så att en tillräcklig nivå av biologisk mångfald och nödvändiga ekosystemtjänster säkras i länet nu och i framtiden.

Åtgärdsprogrammet utgör en del av det samlade arbetet för att bevara och stärka biologisk mångfald i Uppsala län. Förhoppningen är att så många aktörer som möjligt kan se sin del i åtgärdsarbetet både inom områden där man redan bedriver åtgärdsarbete och inom nya och närliggande områden. Arbetet är tänkt att integreras i aktörernas ordinarie planering och verksamhet, vilket skapar drivkraft och undviker dubbelarbete.

Programmet omfattar åtgärder och aktiviteter som kan påbörjas och genomföras av aktörer verksamma i länet under programperioden 2020–2023 samt har en förväntad positiv effekt på biologisk mångfald som huvudsyfte. Även om detta åtgärdsprogram endast sträcker sig till 2023 kommer åtgärder att fortsätta vara betydelsefulla i kommande åtgärdsprogram.

Biologisk mångfald i det svenska miljömålssystemet

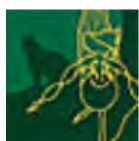
De svenska miljömålen ska vara politiskt vägledande och består av ett generationsmål, 16 miljö kvalitetsmål samt 17 etappmål inom områdena avfall, biologisk mångfald, farliga ämnen och klimat. Miljömålen är beslutade av riksdagen och är de nationella mål som bidrar till att vi uppnår den ekologiska dimensionen av de globala hållbarhetsmålen i Agenda 2030. Åtgärder som beskrivs i åtgärdsprogrammet bidrar därmed till genomförandet av ett flertal av FN:s hållbarhetsmål i Agenda 2030 såväl som flera av de svenska miljö kvalitetsmålen och generationsmålet. I tabell 1 finns en sammanställning över de mål inom Agenda 2030 och det svenska miljömålssystemet som åtgärder främst bidrar till. Mer information om de svenska miljömålen, miljömålssystemet och Agenda 2030 återfinns i bilaga 2.

För varje miljömål har regeringen fastställt preciseringar som förtydligar målen, vilka används i det löpande uppföljningsarbetet. I arbetet med ekosystem och biologisk mångfald kompletterar generationsmålet de nationella miljö kvalitetsmålen genom att omfatta miljöpåverkan utanför

Sveriges gränser, den indirekta påverkan som vår konsumtion har på ekosystem och biologisk mångfald i andra länder genom produktion av varor, turism och handel med hotade växter och djur.

Inom miljömålssystemet har regeringen beslutat om ett antal etappmål vilka utgör steg på vägen för att nå miljömålen. Tio etappmål för biologisk mångfald har beslutats, se bilaga 2. Sammantaget beskriver de tio etappmålen behovet av ökad kunskap inom området och behov av en ökad samsyn och helhetssyn på markanvändningen utifrån grön infrastruktur och ett landskapsperspektiv. För flertalet av etappmålen har slutdatum passerat men inom samtliga mål bedöms fortsatt arbete vara viktigt för att uppnå de svenska miljökvalitetsmålen, generationsmålet, samt de internationella målen med koppling till biologisk mångfald.¹⁰

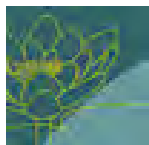
Ett rikt växt och djurliv

”Den biologiska mångfalden ska bevaras och nyttjas på ett hållbart sätt, för nuvarande och framtida generationer. Arternas livsmiljöer och ekosystemen samt deras funktioner och processer ska värnas. Arter ska kunna fortleva i långsiktigt livskraftiga bestånd med tillräcklig genetisk variation. Människor ska ha tillgång till en god natur- och kulturmiljö med rik biologisk mångfald, som grund för hälsa, livskvalitet och välfärd.”¹¹

Preciseringarna för Ett rikt växt- och djurliv omfattar bland annat att säkerställa en god bevarandestatus av arter och naturtyper samt att underlätta för arters anpassning till ett förändrat klimat. Vikten av en fungerande grön infrastruktur betonas där fragmentering av populationer och livsmiljöer inte får ske. Det biologiska kulturarvet ska förvaltas så att viktiga natur- och kulturvärden bevaras och tätortsnära natur som är värdefull för friluftslivet, kulturmiljön och biologisk mångfald ska värnas, bibehållas samt vara tillgänglig för alla.

Levande sjöar och vattendrag

”Sjöar och vattendrag ska vara ekologiskt hållbara och deras variationsrika livsmiljöer ska bevaras. Naturlig produktionsförmåga, biologisk mångfald, kulturmiljövärden samt landskapets ekologiska och vattenhushållande funktion ska bevaras, samtidigt som förutsättningar för friluftsliv värnas.”¹²

Preciseringarna av Levande sjöar och vattendrag omfattar bland annat att sjöar och vattendrag ska ha en god ekologisk och kemisk status. Naturliga vattenflöden och vattennivåer ska bibehållas och möjliggöra goda spridningsvägar för växter- och djur. Vattenlevande arter ska ha en gynnsam bevarandestatus och viktiga ekosystemtjänster ska vidmakthållas. Natur- och kulturmiljövärden ska bevaras och förutsättningar ska finnas för ett fortsatt bevarande samt utveckling av dessa värden. Fritidsfiske, badliv, båtliv och annat friluftsliv ska värnas.

Hav i balans samt levande kust och skärgård

”Västerhavet och Östersjön ska ha en långsiktigt hållbar produktionsförmåga och den biologiska mångfalden ska bevaras. Kust och skärgård ska ha en hög grad av biologisk mångfald, upplevelsevärden samt natur- och kulturvärden. Näringar, rekreation och annat nyttjande av hav, kust och skärgård ska bedrivas så att en hållbar utveckling främjas. Särskilt värdefulla områden ska skyddas mot ingrepp och andra störningar.”¹³

¹⁰ Regeringskansliet, Miljö- och energidepartementet (2016). Biologisk mångfald och ekosystemtjänster, Kontrollstation 2016. Ds 2017:32.

¹¹ Riksdagens definition av miljömålet, <https://sverigesmiljomal.se/miljomalen/ett-rikt-vaxt-och-djurliv/>

¹² Riksdagens definition av miljömålet, <http://sverigesmiljomal.se/miljomalen/levande-sjoar-och-vattendrag/>

¹³ Riksdagens definition av miljömålet, <http://sverigesmiljomal.se/miljomalen/hav-i-balans-samt-levande-kust-och-skargard/>

Preciseringarna av Hav i balans samt levande kust och skärgård omfattar bland annat att kust- och havsvatten ska ha en god fysikalisk, kemisk och biologisk miljöstatus. Kustnära miljöer ska präglas av en rik biologisk mångfald, naturligt förekommande fiskarter och andra havslevande arter ska fortleva i livskraftiga bestånd samt viktiga ekosystemtjänster ska vidmakthållas. Natur- och kulturvärden ska bevaras och utvecklas. I dessa miljöer ska även värden för fritidsfiske, badliv, båtliv och annat friluftsliv värnas och bibehållas.

Myllrande våtmarker

"Våtmarkernas ekologiska och vattenhushållande funktion i landskapet ska bibehållas och värdefulla våtmarker bevaras för framtiden."¹⁴

Preciseringarna av Myllrande våtmarker omfattar bland annat att våtmarker av alla typer ska finnas representerade i hela landet inom sina naturliga utbredningsområden. Våtmarker ska återskapas, i synnerhet där aktiviteter som exempelvis dränering och torvtäkter har medfört förlust och fragmentering av våtmarker och arter knutna till denna miljö. Våtmarkernas natur- och kulturvärden i ett landskapsperspektiv ska bevaras och utvecklas. Våtmarkernas värde för friluftsliv ska värnas och bibehållas.

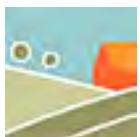
Levande skogar

"Skogens och skogsmarkens värde för biologisk produktion ska skyddas samtidigt som den biologiska mångfalden bevaras samt kulturmiljövärden och sociala värden värnas."¹⁵

Preciseringarna av Levande skogar omfattar bland annat att skogsmarkens fysikaliska, kemiska, hydrologiska och biologiska egenskaper och processer ska bibehållas. Samtliga naturgeografiska regioner ska bevaras och arter ska ha möjlighet att sprida sig inom sina naturliga utbredningsområden. Natur- och kulturmiljövärden i skogen ska bevaras och utvecklas. Skogens värde för friluftsliv ska värnas och bibehållas.

Ett rikt odlingslandskap

"Odlingslandskapets och jordbruksmarkens värde för biologisk produktion och livsmedelsproduktion ska skyddas samtidigt som den biologiska mångfalden och kulturmiljövärdena bevaras och stärks."¹⁶

Preciseringar av Ett rikt odlingslandskap omfattar bland annat att åkermarkens fysikaliska, kemiska, hydrologiska och biologiska egenskaper och processer ska bibehållas. Vidare ska jordbruksmarken ha så pass låga halter av föroreningar att ekosystemens funktioner, biologiska mångfald och människors hälsa inte hotas. Odlingslandskapet ska vara öppet och variationsrikt. Biologiska värden och kulturmiljövärden i odlingslandskapet som uppkommit genom långvarig traditionsenlig skötsel ska bevaras eller förstärkas. Odlingslandskapet ska värnas och bibehållas.

¹⁴ Riksdagens definition av miljömålet, <http://sverigesmiljomal.se/miljomalen/myllrande-vatmarker/>

¹⁵ Riksdagens definition av miljömålet, <http://sverigesmiljomal.se/miljomalen/levande-skogar/>

¹⁶ Riksdagens definition av miljömålet, <http://sverigesmiljomal.se/miljomalen/ett-rikt-odlingslandskap/>

God bebyggd miljö

”Städer, tätorter och annan bebyggd miljö ska utgöra en god och hälsosam livsmiljö samt medverka till en god regional och global miljö. Natur- och kulturvärden ska tas till vara och utvecklas. Byggnader och anläggningar ska lokaliseras och utformas på ett miljöanpassat sätt och så att en långsiktigt god hushållning med mark, vatten och andra resurser främjas.”¹⁷

Preciseringarna av God bebyggd miljö omfattar bland annat att en långsiktigt hållbar bebyggelsestruktur ska utvecklas både vid nylokalisering av byggnader, anläggningar, verksamheter och vid användning, förvaltning samt omvandling av befintlig bebyggelse. Det ska finnas natur- och grönområden och grönstråk i närhet till bebyggelsen som är tillgänglig för alla. Användningen av energi, mark, vatten och andra naturresurser ska ske på ett effektivt, resursbesparande och miljöanpassat sätt och primärt ska förnybara energikällor användas.¹⁸

Kopplingar till internationella mål för ekosystem och biologisk mångfald

FN:s konvention om biologisk mångfald är en del av ett brett och etablerat internationellt arbete för bevarande av biologisk mångfald.¹⁹ Kopplat till konventionen finns en strategisk plan för att skydda biologisk mångfald och ekosystem, Nagoyaplanen. Planen innehåller 20 specifika delmål, de så kallade Aichimålen, som gäller fram till år 2020.²⁰ För att implementera FN:s konvention antog EU 2011 en gemensam strategi för biologisk mångfald och ekosystemtjänster, vilken uppdaterades 2020²¹. Målen för EU:s nya strategi för biologisk mångfald handlar bland annat om utökat och effektivare skydd för land- och vattenområden samt att återställa skadade livsmiljöer på land och i vatten. Detta ska uppnås bland annat genom att öka det ekologiska jordbruket, hejda minskningen av pollinerande insekter, halvera användningen av bekämpningsmedel och återställa vattendrag till naturligare flöden.

De internationella målen för biologisk mångfald omhändertas inom ramen för det svenska miljömålssystemet. Figur 1 illustrerar sambanden mellan arbetet med biologisk mångfald på internationell, nationell samt regional och lokal nivå.

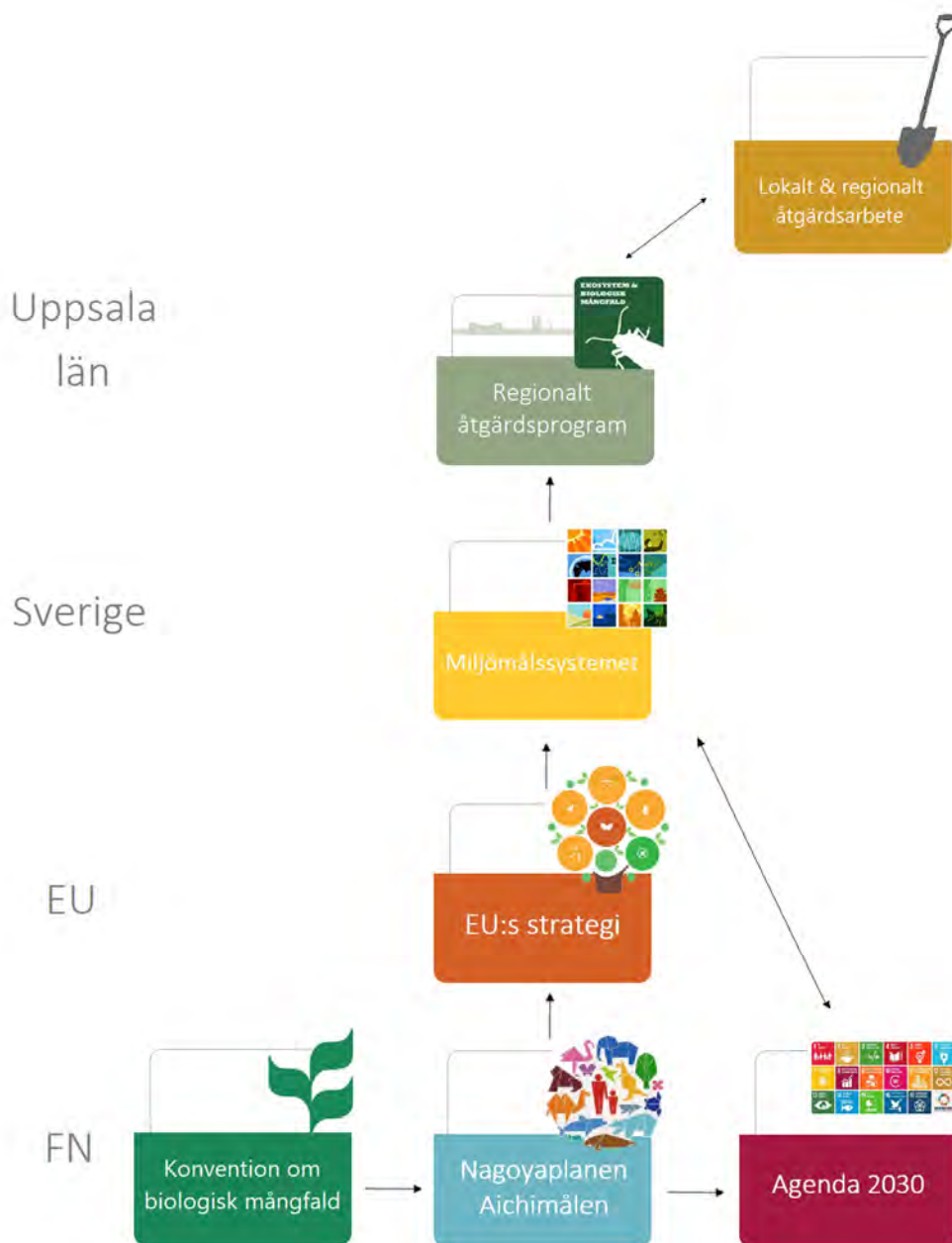
¹⁷ Riksdagens definition av miljömålet, <http://sverigesmiljomal.se/miljomalen/god-bebyggd-miljo/>

¹⁸ Sveriges miljömål (2020). Hämtad från: <https://www.sverigesmiljomal.se/>

¹⁹ United Nations (1992). Convention on Biological Diversity.

²⁰ Regeringskansliet (2020). Informationsmaterial: Mål för biologisk mångfald och ekosystemtjänster. Hämtad från: <https://www.regeringen.se/informationsmaterial/2014/03/m2014.03/>

²¹ Europeiska kommissionen (2020). EU Biodiversity Strategy for 2030 - Bringing nature back into our lives.

Figur 1. Schematisk bild över internationella och nationella planer och mål samt deras koppling till åtgärdsarbete på regional och lokal nivå. Konventionen om biologisk mångfald tydliggörs i Nagoyaplanen och Aichimålen och dessa ligger till grund för målen i EU:s strategi för biologisk mångfald. EU:s strategi utgör inriktningen för de delar av miljömålssystemet som har koppling till ekosystem och biologisk mångfald (miljökvalitetsmål, etappmål och generationsmålet). Aichimålen utgör en grund för de mål som rör biologisk mångfald inom de globala hållbarhetsmålen i Agenda 2030. De globala hållbarhetsmålen omhändertas nationellt inom det svenska miljömålssystemet. Det regionala åtgärdsprogrammet utgår från prioriterade insatsområden som lyfts fram i dessa internationella och nationella planer och mål.

Avgränsningar och kopplingar till andra underlag och program

Åtgärdsprogrammet för ekosystem och biologisk mångfald har en viktig strategisk funktion i det regionala arbetet för att skapa hållbara ekosystem genom att bevara och stärka biologisk mångfald. Det relaterar till internationella överenskommelser och strategier samt till det svenska

miljömålssystemet och FN:s globala hållbarhetsmål. Programmet är tänkt som ett komplement och i vissa fall en förstärkning till både nationella åtgärdsprogram, exempelvis åtgärdsprogram för hotade arter och naturtyper (ÅGP)²², samt till regionala handlingsplaner och strategier, och i förekommande fall även till lokala initiativ och handlingsplaner. De viktigaste regionala dokumenten och handlingsplanerna som påverkar arbetet samt dess kopplingar till åtgärdsprogrammet beskrivs här.

Den regionala utvecklingsstrategin (RUS)²³ är en övergripande och långsiktig strategi som pekar ut inriktningen för den regionala utvecklingen för Uppsala län. Strategin är under revidering och en uppdaterad RUS planeras att fastställas 2021. Den uppdaterade strategin föreslås även fungera som en övergripande Agenda 2030-strategi för länet, och ska säkerställa en regional utveckling i linje med Agenda 2030 och de globala målen för hållbar utveckling. Åtgärdsprogrammet för ekosystem och biologisk mångfald förstärker och kompletterar RUS genom sitt bidrag till genomförandet av den ekologiska dimensionen av Agenda 2030 där åtgärdsprogrammet regionaliserar, samordnar och konkretiserar åtgärdsarbetet för att nå generationsmålet och de nationella miljökvalitetsmålen.

Kunskapsunderlaget *Ansvarsarter och naturtyper i Uppsala län*²⁴ pekar ut ett antal hotade arter och naturtyper som återfinns i Uppsala län men som i stor utsträckning försvunnit i andra delar av landet. Underlaget beskriver 212 ansvarsarter och 14 ansvarsnaturtyper samt deras behov. Dessa representerar regionalt värdefulla naturliga miljöer och/eller biologiskt kulturarv. Att rikta resurser för att bevara dessa hotade arter och miljöer är ett effektivt sätt att bevara och utveckla biologisk mångfald i länet då de även skapar goda förutsättningar för många icke hotade arter. Dokumentet utgör ett viktigt kunskapsunderlag för åtgärdsprogrammet samt vid genomförandet av flera åtgärder.

Handlingsplanen *Grön infrastruktur i Uppsala län*²⁵ är ett kunskapsunderlag för långsiktig planering och prioritering av insatser från olika aktörer som leder till att säkra ekosystemtjänster, förbättra måluppfyllelse för miljökvalitetsmål samt möjliggöra anpassningar till ett förändrat klimat. Det fortsatta arbetet med grön infrastruktur planeras att ske integrerat med det regionala åtgärdsprogrammet för ekosystem och biologisk mångfald.

Den regionala handlingsplanen för klimatanpassning i Uppsala län²⁶ är en vägledning som hjälper länet att aktivt möta klimatförändringen, att minska sårbarheter och tillvarata möjligheter för att utveckla ett långsiktigt robust samhälle. Handlingsplanen är för närvarande under revidering. Det finns tydliga synergieffekter i att knyta samman arbete för biologisk mångfald med klimatanpassningsarbetet för att uppnå en ökad resiliens mot störningar som uppkommer till följd av ett förändrat klimat i länet.

Den regionala handlingsplanen för landsbygdsprogrammet och havs- och fiskeriprogrammet²⁷ syftar till att utveckla landsbygderna i länet genom målstyrd fördelning av stöd och ersättningar. I handlingsplanen finns tydliga målsättningar att återställa, bevara och främja ekosystem kopplade till jordbruks- och skogslandskapet vilket stödjer genomförandet av flera av åtgärdsprogrammets åtgärder.

²² Läs mer om nationella åtgärdsprogram för hotade arter och naturtyper på Naturvårdsverkets webbplats, <https://www.naturvardsverket.se/Miljoarbete-i-samhall/Miljoarbete-i-Sverige/Uppdelat-efter-omrade/Naturvard/Atgardsprogram-for-hotade-arter>

²³ Region Uppsala (2017). Regional utvecklingsstrategi för Uppsala län.

²⁴ Länsstyrelsen i Uppsala län (2015). Ansvarsarter och ansvarsnaturtyper i Uppsala län, 2015:03.

²⁵ Länsstyrelsen i Uppsala län (2019). Grön infrastruktur i Uppsala län, 2019:03.

²⁶ Länsstyrelsen i Uppsala län (2014). Regional handlingsplan för klimatanpassning i Uppsala län, 2014:14

²⁷ Länsstyrelsen i Uppsala län (2015). Regional handlingsplan för landsbygdsprogrammet och havs- och fiskeriprogrammet 2015:04.

Den regionala handlingsplanen *Ät Uppsala län - handlingsplan för att bidra till en hållbar och konkurrenskraftig Livsmedelsproduktion*²⁸ bidrar till måluppfyllelsen i länets regionala utvecklingsstrategi för livsmedelsproduktion. Handlingsplanen innehåller målsättningar om långsiktigt hållbar livsmedelsproduktion vilket har en tydlig koppling till bevarad biologisk mångfald. Handlingsplanen genomförs genom arbete inom olika tematiska områden där teman inom exempelvis upphandling samt hållbar livsmedelsproduktion kopplar till genomförandet av flera av åtgärdsprogrammets åtgärder.

Åtgärdsprogrammet är det andra av fyra planerade program inom *Färdplan för ett hållbart län*, se bilaga 1. Programmen har en stark koppling till varandra och de bidrar i vissa fall till att nå samma miljömål. Åtgärdsprogrammet för ekosystem och biologisk mångfald har tydliga kopplingar till såväl åtgärdsprogrammet för minskad klimatpåverkan²⁹ som till kommande program om vatten och samhällsutveckling då klimatförändringar, exploatering av mark och vatten, föroreningar och överutnyttjande av resurser alla utgör de största hoten mot biologisk mångfald. Det finns synergieffekter och ibland motsättningar mellan måluppfyllelser för olika miljömål. I genomförandet av samtliga åtgärdsprogram är det av stor vikt att hålla ett brett hållbarhetsperspektiv så att inte genomförandet av åtgärder inom ett program får en negativ påverkan på andra delar av åtgärdsarbetet.

En avgränsning mot kommande åtgärdsprogram inom temaområde vatten har gjorts. Avgränsningen innebär att åtgärder och aktiviteter med främsta syfte att höja vattenkvalitén, exempelvis genom att minska övergödning och miljöföroreningar i länets vattenmiljöer, kommer att omhändertas inom åtgärdsprogrammet för vatten, även om de också ger positiva effekter för biologisk mångfald. Denna avgränsning syftar till att minska överlapp mellan programmen. Läs mer i avsnittet fokusområde vattenlandskapet.

Utgångspunkter och fokusområden för åtgärdsprogrammet

De insatsområden som beskrivs som prioriterade att arbeta med för att bevara och stärka biologisk mångfald utifrån nationella och internationella underlag och strategier³⁰ bedöms vara prioriterade att arbeta med även i Uppsala län. Mot bakgrund av detta blir åtgärdsprogrammets förslag på åtgärder och aktiviteter en regionalisering av etablerade internationella och nationella strategier för biologisk mångfald.

Utgångspunkter

Åtgärderna i programmet kan knytas till fem viktiga utgångspunkter från nationella och internationella strategier:

- Ökad förståelse för biologisk mångfald och värdet av ekosystemtjänster
- En mer hållbar markanvändning med bibehållna ekosystem
- Effektiva åtgärder med utgångspunkt i hotade arter och naturtypers behov utifrån ett landskapsperspektiv
- Stärkt skydd av landområden, sötvattensområden och marina områden
- Minskad påverkan på biologisk mångfald från konsumtion

²⁸ Länsstyrelsen i Uppsala län (2018). Ät Uppsala län - handlingsplan för att bidra till en hållbar och konkurrenskraftig livsmedelsproduktion., diarienummer 604-5750-2018.

²⁹ Länsstyrelsen i Uppsala län (2019). Färdplan för ett hållbart län – Åtgärder för minskad klimatpåverkan 2019:4.

³⁰ Avser Naturvårdsverkets fördjupade utvärdering av miljömålen (2019), Svensk strategi och etappmålen för biologisk mångfald och ekosystemtjänster (2014), IPBES rapport (2019), EU:s strategi för biologisk mångfald (2020)

En beskrivning av respektive utgångspunkt ges nedan.

Ökad förståelse för biologisk mångfald och värdet av ekosystemtjänster

Förståelse för betydelsen av biologisk mångfald och dess värde för att skapa ekosystemtjänster är centralt i åtgärdsprogrammet. En grundläggande princip är att ekosystem alltid ska kunna producera en mångfald av ekosystemtjänster. En förutsättning för genomförandet av åtgärdsprogrammet är en grundläggande kunskap om den aktuella problematik som ligger bakom olika hot och åtgärdsbehov samt den nytta direkta och indirekta ekosystemtjänster ger. I samtliga fokusområden handlar därför många aktiviteter om kunskapsuppbyggnad på olika sätt. Den avvägning som kan behöva göras i enskilt fall mellan ekosystemtjänster och andra värden, är inte något som omhändertas i åtgärdsprogrammet. Då kunskap är levande och i kontinuerlig utveckling kan behovet tillkomma för revidering och komplettering av kunskapsunderlag under pågående programperiod.

En mer hållbar markanvändning med bibehållna ekosystem

Med hållbar markanvändning menas brukande som bevarar och stärker biologisk mångfald och fungerande ekosystem så att de kan leverera en mångfald av ekosystemtjänster. Uppsala län är en mycket expansiv region och har sedan länge ett ökande behov av bostäder, infrastruktur och service. Samtidigt bedrivs ett modernt jord- och skogsbruk i länet. Sammantaget har detta bidragit till att livsmiljöer försvunnit och fragmenterats och att spridningsvägar för växter och djur försvagats. För att vända trenden behövs åtgärder som styr mot en mer hållbar markanvändning ur ett långsiktigt ekologiskt perspektiv. Det kan även innebära att med gemensamma ansträngningar återställa funktioner som kompenserar för tidigare ohållbar markanvändning. Det finns utmaningar som behöver hanteras för att kombinera en mer hållbar markanvändning med regionala mål för en ökad livsmedelsproduktion samt till en förväntad ökad efterfrågan på skogsråvara för att ersätta fossila råvaror. Inom åtgärdsprogrammets fokusområden för Vatten-, Skogs- och Jordbrukslandskapet samt inom fokusområde för Byggd miljö finns åtgärder med aktiviteter där länets aktörer ges möjlighet att påverka markanvändningen i en mer hållbar riktning.

Effektiva åtgärder med utgångspunkt i hotade arter och naturtypers behov utifrån ett landskapsperspektiv

Att rikta resurser för att bevara hotade arter och miljöer är generellt ett effektivt sätt att bevara biologisk mångfald i länet då de även skapar goda förutsättningar för flertalet icke hotade arter. I planering av fysiska aktiviteter i syfte att bevara och stärka biologisk mångfald i ett område krävs också kunskap om det berörda området och om det landskap som det är en del av. En förståelse för varför de kvaliteter som ska bevaras finns just i det aktuella området är därmed grundläggande i arbetet. I genomförandet av fysiska aktiviteter för biologisk mångfald förespråkar åtgärdsprogrammet ett arbetssätt som utgår ifrån ett landskapsperspektiv där prioriteringar görs utifrån länets ansvarsarter och ansvarsnaturtyper samt utifrån grön infrastruktur. Detta arbetssätt ökar förutsättningarna för att åtgärder görs på rätt plats för att bevara och stärka värdefull natur i länet.

Stärkt skydd av landområden, sötvattensområden och marina områden

Det finns områden på både land och i vatten som har miljövärden och kvaliteter som motiverar att de långsiktigt undantas från exploatering och brukande. Ett utökat skydd är därmed ett viktigt instrument för att långsiktigt bevara arter och värdefulla livsmiljöer. Att öka arealen skyddad mark, stärka skyddet samt utveckla skötseln i skyddade områden är särskilt viktigt i länets skogslandskap, i marina miljöer, i åsmiljöer och i tätortsnära natur. I arbetet med skydd av områden behövs ett ökat landskapsperspektiv genom grön infrastruktur för att stärka gröna och blå samband mellan skyddade områden och till omgivande miljöer. I arbetet med områdesskydd kan gamla metoder behöva ses över för att mer precist bevara regionala naturvärden och ekosystemtjänster. Inom åtgärdsprogrammets fokusområden för Vatten- Skogs- och Jordbrukslandskapet samt inom

fokusområde för Byggd miljö finns åtgärder med aktiviteter där länets aktörer ges möjlighet att bidra i arbetet för stärkt skydd.

Minskad påverkan på biologisk mångfald från konsumtion

Enligt forskning är överkonsumtion, särskilt i den rika delen av världen, en av huvudorsakerna till den snabba artförlusten.³¹ Konsumtion påverkar indirekt ekosystem och den biologiska mångfalden då produktion av varor och tjänster oftast är grundorsaken till förlust och försämringar av livsmiljöer till följd av förändrad markanvändning, överutnyttjande av naturresurser och till föroreningar via utsläpp till mark, luft och vatten. För att möta dessa utmaningar krävs en omställning där samhället anpassas för en mer hållbar utveckling och där beslut och beteenden styr mot hållbara produktionssätt och konsumtionsmönster. Inom åtgärdsprogrammets fokusområden Beteende och konsumtion finns åtgärder med aktiviteter där länets aktörer ges möjlighet att påverka och minska både sin egen verksamhets, och länsinvånarnas, negativa påverkan på biologisk mångfald från konsumtion.

Fokusområden

Åtgärdsprogrammets åtgärder är indelade i sex fokusområden i syfte att skapa överblick över programmets åtgärder. Dessa fokusområden är:

- Vattenlandskapet
- Skogslandskapet
- Jordbrukslandskapet
- Invasiva arter
- Byggd miljö
- Beteende och konsumtion

Åtgärder inom fokusområdena överlappar delvis varandra, exempelvis i mosaiklandskap och i övergångszoner mellan olika naturtyper. Fokusområdet Invasiva arter är tvärsektoriellt och föreslagna aktiviteter kan genomföras inom samtliga övriga fokusområden. På motsvarande sätt har åtgärder inom fokusområde för Byggd miljö och Beteende och konsumtion tydliga beröringspunkter med flera av de övriga fokusområdena.

De ovan beskrivna utgångspunkterna integreras i åtgärdsprogrammets sex fokusområden längre ner i rapporten.

³¹ Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Service, IPBES (u.å). Hämtad från: <https://ipbes.net/>

II. Framtagande och genomförande

Framtagande av åtgärdsprogrammet

Åtgärdsprogrammet för ekosystem och biologisk mångfald har utarbetats av Länsstyrelsen i Uppsala län i bred samverkan med aktörer verksamma i länet. Under våren 2019 genomfördes två dialogmöten, så kallade åtgärdsverkstäder, med representanter från länets kommuner, Region Uppsala, universitet, näringsliv, regionala myndigheter samt regionala förbund och ideella organisationer.³²

Målsättningen med åtgärdsverkstäderna var att gemensamt identifiera och formulera konkreta åtgärder som bidrar till att skapa hållbara ekosystem genom att bevara och stärka biologisk mångfald i länet. Under de två åtgärdsverkstädernas gruppdiskussioner togs ett stort antal åtgärdsförslag fram. Förslag och idéer har bearbetats och konkretiserats till 17 åtgärder som på olika sätt bidrar till att bevara och stärka biologisk mångfald i länet och globalt. Åtgärderna har förankrats i Uppsala läns Miljö- och klimatråd i november 2019 samt i maj 2020.

Utgångspunkten i arbetet har varit att åtgärder och aktiviteter i programmet ska kunna genomföras av en aktör som är verksam i länet och vara möjlig att påbörja och helst genomföra under programperioden 2020–2023.

Genomförande av åtgärdsprogrammet

Åtgärder för olika aktörer

Åtgärdsprogrammet samlar åtgärder som identifierats som prioriterade att genomföra i länet utifrån regionala, nationella och internationella underlag och strategier³³ kopplade till biologisk mångfald och ekosystemtjänster. Åtgärderna ger förutsättningar för bred delaktighet och uppslutning till programmet av aktörer i hela länet.

Förutsättningar och behov av åtgärder för biologisk mångfald ser olika ut i olika delar av länet och i olika delar av landskapet. De åtgärder och aktiviteter som presenteras i programmet är inte avsedda att genomföras generellt i länet utan ska ses som exempel på prioriterade insatser som kan och bör genomföras där behov överensstämmer med möjligheterna. Målet med genomförandet av programmets aktiviteter är inte alltid att maximera artrikedomen i varje område, utan att bevara och vårda det som är unikt och ursprungligt och gynna rätt arter i rätt miljö. Den kvalitativa aspekten i begreppet biologisk mångfald är i detta fall viktigare än den kvantitativa.

Samtliga åtgärder består av ett antal valbara aktiviteter som kan utföras inom ramen för åtgärden, där olika aktiviteter passar olika typer av aktörer. För samtliga åtgärder finns även valet att som aktör utforma egna aktiviteter med samma syfte som åtgärden eller genom att ytterligare konkretisera de befintliga aktiviteterna. Genom att erbjuda aktörer att utforma ytterligare aktiviteter öppnas

³² Deltagande organisationer vid åtgärdsverkstäder: Biotopia, Ekologigruppen AB, Ekologiska lantbrukarna, Enköpings kommun, Heby kommun, Håbo kommun, Jägarförbundet Uppsala län, Knivsta kommun, LRF Mälardalen, Naturföretaget, Naturjouren, Naturskyddsföreningen Uppsala län, Region Uppsala, Riksdagsledamot, SLU, SKB (Svensk kärnbränslehantering), Skogsstyrelsen, Svenska golfförbundet, Svenska rovdjursföreningen, Swerock AB, Tierps kommun, Upplandsbygd lokalt ledd utveckling, Upplandsstiftelsen, Uppsala kommun, Uppsala svampklubb, Uppsala vatten AB, WSP Sverige AB, Östhammars kommun.

³³ Avser Ansvarsarter och ansvarsnaturtyper i Uppsala län (2015), Grön infrastruktur i Uppsala län (2019), Naturvårdsverkets fördjupade utvärdering av miljömålen (2019), Svensk strategi och etappmålen för biologisk mångfald och ekosystemtjänster (2014), IPBES rapport (2019), EU:s strategi för biologisk mångfald (2020)

möjligheter att löpande komplettera åtgärdsprogrammet med aktiviteter utifrån nya identifierade behov av exempelvis innovation och samverkan.

Åtgärderna och aktiviteterna i programmet är inte inbördes prioriterade. Det är därför viktigt att aktörer gör en analys av vilka åtgärder som är möjliga att genomföra utifrån egna uppdrag och egen verksamhet. Utifrån respektive aktörs olika förutsättningar bör de åtgärder som ger störst förväntad effekt på miljön prioriteras i genomförandet. För kommuner är åtgärder inom fysisk planering viktiga att prioritera, men även i rollen som markägare har kommuner, liksom andra aktörer inom offentlig sektor, en viktig uppgift att bana väg för exempelvis hållbar markanvändning genom skötsel, ökat skydd och kunskapsspridning till samhällsmedborgare. Företag och näringsliv kan genom sin verksamhet gynna eller minska påverkan på biologisk mångfald samt skapa medvetenhet i sin marknadsföring. Ideella föreningar och stiftelser kan genom sin verksamhet skapa förutsättningar genom konkreta åtgärder och sprida goda exempel som gynnar hållbara ekosystem.

Åtgärdsprogrammet för ekosystem och biologisk mångfald antas av länsstyrelsen. Genomförandet drivs av aktörer verksamma i länet och bygger på att aktörer tecknar hållbarhetslöften med länsstyrelsen och därmed åtar sig att under programperioden genomföra åtgärder ur programmet. Utförande aktörer ansvarar själva för att antagna löften implementeras i den ordinarie verksamheten.

Med detta arbetssätt förväntas åtgärdsprogrammet bidra till att öka takten i genomförandet av åtgärder i länet. Genomförandet av antagna hållbarhetslöften följs upp regelbundet. Programmet stimulerar även till ökad samverkan i åtgärdsarbetet där länets aktörer kan nå en större förändring genom att olika regionala och lokala aktörer arbetar tillsammans mot samma mål.

Åtgärderna i programmet utgör bara en del av det samlade arbetet med biologisk mångfald i Uppsala län och är steg på vägen för att nå de nationella miljömålen med koppling till biologisk mångfald.

Målgrupp

Åtgärderna i programmet riktar sig till lokala och regionala aktörer som är verksamma i Uppsala län och har mandat att genom sin verksamhet agera för en stärkt biologisk mångfald. Exempel på aktörer som åtgärdsprogrammet främst riktar sig till:

- Länets åtta kommuner inklusive kommunala bolag
- Region Uppsala
- Företag och näringsliv
- Universitet och högskolor
- Förskolor, grundskolor, gymnasieskolor
- Ideella organisationer och föreningar
- Enskilda markägare
- Stiftelser och förbund
- Myndigheter
- Länsstyrelsen i Uppsala län

För varje åtgärd föreslås aktörer eller aktörsgrupper som är lämpliga att genomföra åtgärden. Det utesluter inte att åtgärder genomförs av andra aktörer eller grupper i samhället. Enskilda individers val har också stor betydelse för biologisk mångfald. Åtgärdsprogrammet har dock inte allmänheten som en direkt målgrupp men det innehåller aktiviteter där aktörer riktar sig till allmänheten exempelvis genom kunskapsspridning och information.

Samverkan

Samverkan mellan aktörer på olika nivåer och inom olika sektorer är en framgångsfaktor för att lösa många utmaningar kopplade till ekosystem och biologisk mångfald. Utmaningar för biologisk mångfald låter sig inte begränsas av ägo gränser eller administrativa gränser. Det handlar exempelvis om att hitta effektiva sätt att bekämpa invasiva arter, att etablera funktionella spridningsnätverk i landskapet, eller att förstå hur den egna verksamheten både är beroende av och påverkar hållbara ekosystem och biologisk mångfald.

En del aktiviteter i programmet kan genomföras av enskilda aktörer, andra utförs i samverkan mellan flera aktörer. Målsättningen är att samverkan i åtgärdsarbetet så långt som möjligt integreras i redan befintliga nätverk och pågående samarbetsformer i länet. Samverkan kan även knyta an till det befintliga åtgärdsprogrammet för minskad klimatpåverkan.

Exempel på befintliga nätverk som kan användas för samverkan i åtgärdsarbetet:

- Uppsala läns miljö- och klimatråd
- Forum för Fysisk planering³⁴
- Nätverk för kommunernas miljöstrategier/ -samordnare³⁵
- Gröna gruppen³⁶
- Blågrönt nätverk³⁷
- Styrgrupp för smultronställen i naturen³⁸
- Nätverket för kommunekologer/kommunens naturvårdssakkunniga i Uppsala län³⁹
- Flertal nätverk inom arbetet med hotade arter med åtgärdsprogram
- Skogsstyrelsens distriktsråd
- Partnerskap för landsbygdsutveckling

Åtgärdsprogrammet kan bidra till att utveckla och stärka samverkan i befintliga nätverk. Det kan även synliggöra behov av ytterligare samverkansformer och till att skapa nya nätverk mellan aktörer i länet.

Hållbarhetslöften

För att stärka genomförandet av åtgärdsprogrammet uppmanas länets aktörer att teckna hållbarhetslöften med länsstyrelsen. Därmed åtar sig aktören att genomföra åtgärder ur programmet under programperioden och att genomförandet följs upp regelbundet. För att möjliggöra uppföljning utformar aktörerna egna mål för de åtgärder och aktiviteter som omfattas av respektive aktörs hållbarhetslöfte. Antagna hållbarhetslöften kan med fördel implementeras i den ordinarie verksamheten. Nya aktörer kan ansluta sig till åtgärdsprogrammet och teckna hållbarhetslöften under hela programperioden. Tecknade löften publiceras på länsstyrelsens externa webbplats och gäller under hela programperioden.

³⁴ Forum för Fysisk planering är ett samverkansforum inom samhällsplanering, infrastruktur samt kollektivtrafik och samlar tjänstepersoner i länets kommuner, Trafikverket Region Öst, Länsstyrelsen Uppsala län och Region Uppsala.

³⁵ Nätverk för kommunernas miljöstrategier eller motsvarande, Länsstyrelsen är sammankallande.

³⁶ Samverkansforum för länets kommuner, Länsstyrelsen och Upplandsstiftelsen. Upplandsstiftelsen är sammankallande

³⁷ Nätverk för handläggare på kommuner för samverkan kring blågröna frågor

³⁸ Styrgrupp för arbete med smultronställen i naturen består av Upplandsstiftelsen (ordförande) och länets kommuner

³⁹ Kunskapsforum för kommunekologer och naturvårdssakkunniga inom kommunerna i Uppsala län samt naturvårdsansvarig hos Region Uppsala.

Genom hållbarhetslöften tydliggörs och kommuniceras aktörers åtgärdsarbete. Genom att synliggöra olika aktörers åtgärdsarbete ökar möjligheter till samverkan och effektivare resursutnyttjande i åtgärdsarbetet.

Aktörer kan med fördel samordna åtgärdsarbetet och därmed nå ett effektivare resursutnyttjande. Exempelvis kan flera kommuner och kommunala bolag eller en grupp aktörer med liknande verksamheter samverka kring samma aktiviteter och teckna liknande hållbarhetslöften.

Uppföljning av hållbarhetslöften och åtgärder

Länsstyrelsen ansvarar för att årligen skicka en förfrågan till medverkande aktörer angående genomförandet av åtgärder i antagna hållbarhetslöften. Aktörerna följer upp genomförandet av sina respektive åtgärder utifrån de egna målen. Uppföljning av åtgärder kommer att ske enligt GHPE-modellen⁴⁰. Enligt GHPE-modellen klassas genomförandegraden av åtgärder i en graderad skala enligt följande:

- G = Genomförd helt eller i huvudsak genomfört eller pågår kontinuerligt
- H = Genomförd till hälften eller mer
- P = Påbörjad men ännu inte gjort hälften
- E = Inte påbörjad

En sammanställning av resultatet från den årliga uppföljningen av åtgärdsarbetet kommer att presenteras för Uppsala läns miljö- och klimatråd samt publiceras på länsstyrelsens webbplats. Sammanställningen kommer även att användas som underlag i den årliga regionala bedömningen av miljömålen som rapporteras till Naturvårdsverket.

De aktiviteter som föreslås i åtgärdsprogrammet förväntas ge en positiv effekt på den biologiska mångfalden. I den årliga uppföljningen följs dock inte åtgärdernas effekt upp då det saknas relevanta indikatorer och mätsystem för detta. Genomförda åtgärders effekter på miljön är ofta långsiktiga och därför inte mätbara från ett år till ett annat. Det är värdefullt med förslag kring utveckling av regional och nationell miljöövervakning som visar att åtgärder gör nytta. Detta kan utgöra en del av åtgärdsprogrammet i det fall aktörer med inriktning mot forskning och miljöövervakning medverkar i genomförandet av programmet. För vissa åtgärder kan enskilda aktörer mäta och följa upp effekten av en genomförd åtgärd kopplat till den egna verksamheten. Detta uppmuntras och i de fall det görs kan effekten följas upp och presenteras i den årliga uppföljningen.

Länsstyrelsen förbehåller sig rätten att vid behov komplettera eller förtydliga delar av åtgärdsprogrammet under pågående programperiod. Efter avslutad programperiod görs en utvärdering av åtgärder och genomförande, kopplat till bland annat samverkan och effektivitet, som underlag för revidering av åtgärdsprogrammet inför en ny programperiod.

⁴⁰ Stefan Lundvall (2015). Verktyg för uppföljning och utvärdering av åtgärder och projekt 2015:05, Länsstyrelsen i Jönköpings län.

Finansiering av åtgärder

Åtgärdsprogrammets genomförande bygger på frivillighet och aktörer ansvarar för finansiering av de åtgärder som ingår i sina respektive hållbarhetslöften. Flera åtgärder kan genomföras genom prioriteringar i befintlig verksamhet, medan andra åtgärder kräver extra finansiering. Det finns möjligheter att söka bidragsfinansiering genom exempelvis lokala naturvårdsprojekt (LONA), lokala vattenvårdsprojekt (LOVA) eller stöd till natur- och kulturmiljövårdsåtgärder i skogen (NOKÅS).

För de statliga bidragsmedel som länsstyrelsen tilldelar sker en allokering av medel till åtgärder som svarar mot handlingsplanen för grön infrastruktur i Uppsala län och detta regionala åtgärdsprogram för ekosystem och biologisk mångfald. Som stöd för att hitta extra finansiering till åtgärdsarbete finns broschyren *Var finns pengarna? – En sammanställning av stöd och bidragsmöjligheter till åtgärder och insatser för att nå miljömålen*⁴¹.

Jämställdhet och jämlikhet i arbete med biologisk mångfald

En av grundstenarna för en hållbar utveckling är att integrera miljömässiga, sociala och ekonomiska aspekter i beslutsfattandet. Faktorer som medverkar till social hållbarhet är bland annat jämställdhet, delaktighet, inflytande, hälsa och livskvalitet. I arbete med ekosystem och biologisk mångfald bör ansvarig utförare alltid integrera ett jämställdhets- och jämlikhetsperspektiv vid planering och genomförande av åtgärder. En viktig del av det arbetet är att i eventuella förstudier och analyser ta hänsyn till variabler så som exempelvis kön, ålder, ekonomisk ställning och funktionsnedsättning. Då synliggörs skillnader mellan till exempel livsvillkor, beteenden, konsumtion samt mäns och kvinnors behov. Tillgång till artrik och varierad närnatur ger alla människor, oavsett ålder, härkomst, kön och så vidare, möjlighet att uppleva biologisk mångfald samtidigt som det skapar möjligheter för rekreation och rörelse. Detta leder i sin tur till ökade förutsättningar för en stimulerande och variationsrik närnatur för alla. Det ökar också möjligheterna till förståelse för betydelsen av biologisk mångfald och hållbara ekosystem.

Att integrera detta arbetssätt i åtgärdsarbetet för ökad biologisk mångfald kan exempelvis göras genom att:

- Genomföra riktade informationsinsatser anpassade för olika målgrupper, exempelvis barn och unga, äldre, villaägare, naturovana grupper eller restaurangbesökare.
- Målgruppsanpassa information genom att exempelvis tänka på hur, var och i vilket format olika grupper bäst kan nås, exempelvis genom att erbjuda information på minoritetsspråk eller på lätt svenska.
- Tillämpa ett inkluderande förhållningssätt vid inbjudningar och kallelser till informationsträffar och nätverk, exempelvis genom att kommunikation och lokaler är tillgängliga för personer med funktionsnedsättning.

⁴¹ Var finns pengarna – En sammanställning av stöd och bidragsmöjligheter till åtgärder och insatser för att nå miljömålen (2019). Länsstyrelsen Västra Götalands webbplats. <https://www.lansstyrelsen.se/vastra-gotaland/tjanster/publikationer/ovriga/var-finns-pengarna.html>

- Tillgängliggöra naturen för alla då vistelse i naturen skapar engagemang och ökar förståelsen för vikten av biologisk mångfald. Detta ger samtidigt positiva mervärden i form av ökad livskvalitet, hälsa och välbefinnande vilket minskar psykisk ohälsa, fysiska besvär och sjukdomar till följd av beteende och livsstil.
- Motverka och ifrågasätta stereotypa föreställningar om exempelvis livsstil och konsumtionsmönster i kommunikationsinsatser i form av bild, text och språk kopplat till åtgärdsarbete så att olika målgrupper nås och känner igen sig i kommunikationen. Detta möjliggör att fler grupper kan ta del av information kopplat till arbetet med biologisk mångfald och olika gruppers behov och intressen kan tas tillvara.
- Säkerställa att föreningslivet och de invånare som berörs av aktuella insatser ges möjlighet till delaktighet och inflytande. Det kan exempelvis handla om att genomföra samråd eller fokus- och referensgrupper med föreningslivet eller specifika målgrupper som barn och äldre. Det kan också handla om att aktivt bjuda in föreningslivets aktörer till relevanta nätverk och konferenser.

III. Åtgärder

Åtgärder inom fokusområde vattenlandskapet

Den biologiska mångfalden i och i anslutning till vattenmiljöer är hög. Artrikedomen är större exempelvis i vatten med naturliga flöden, längs opåverkade stränder med omgivande svämplan, på opåverkade bottnar samt i vatten med god vattenkvalitet.

Sjöar, vattendrag, hav och våtmarker ger oss tillgång till ekosystemtjänster som dricksvatten, livsmedelsproduktion och bevattning inom jordbruket. Vatten i landskapet fungerar som naturliga reningsverk som minskar övergödning och bryter ner giftiga ämnen. Våtmarker kan även binda och lagra kol samt jämna ut vattenflöden i avrinningsområdet vilket bidrar till bildandet av grundvatten samt minskar risken för översvämningar. Vattenmiljöer spelar en viktig roll för rekreation och friluftsliv och därmed för människors hälsa och välbefinnande.

Den mångfald av arter som finns i och i nära anslutning till olika typer av vattenmiljöer är ett resultat av samspelet mellan områdets geologi, naturhistoria, kulturhistoria och klimat. Mänsklig påverkan i form av exempelvis bete och slätter på strandängar har i vissa fall historiskt utgjort en förutsättning för variationen av arter. Djur och växter i vattnet påverkas idag i stor utsträckning av mänsklig aktivitet och förändrade eller förstörda livsmiljöer är ett stort problem som medför minskad artrikedom både i sötvatten, hav och våtmarker såväl globalt som i Uppsala län.

Vatten i form av såväl sjöar, vattendrag och havet som våtmarker och småvatten är viktiga livsmiljöer för en mängd djur- och växtarter. Det finns arter som lever hela sitt liv i vatten, under vattenytan, medan andra arter är beroende av vattenmiljöer för födosök eller reproduktion.

Biologisk mångfald i länets vattenmiljöer minskar till följd av olika typer av fysisk påverkan. Sänkta sjöar, utdikade våtmarker och uträtade, kanaliserade och uppdämda vattendrag har gett förbättrade förutsättningar för livsmedels- och virkesproduktion inom jord- och skogsbruket samt för vattenkraft, men har samtidigt resulterat i att många naturliga livsmiljöer har försvunnit med förlust av biologisk mångfald som följd. Biologisk mångfald i vattenmiljöer påverkas även negativt av bland annat klimatförändring, övergödning, intensivt fiske och utsläpp av miljöfarliga ämnen. Invasiva främmande arter som exempelvis vattenpest, sjögull, kräftpest, vandrarmussla och mink utgör hot mot det inhemska växt- och djurlivet. Aktiviteter med målsättningen att minska förekomst och spridning av invasiva främmande arter finns samlade under åtgärd 10, Motverka invasiva främmande arter.

För att skapa förutsättningar för att bevara kulturmiljövärden i vatten är det viktigt att åtgärder för biologisk mångfald planeras och anpassas så att den negativ påverkan på dessa värden minimeras, exempelvis vid utrivning av gamla dammar.

Åtgärder inom fokusområde Vattenlandskapet fokuserar främst på att bevara och återskapa hållbara livsmiljöer för arter i och i anslutning till vattenmiljöer. Det är särskilt prioriterat att genomföra aktiviteter i de artrika ansvarsnaturtyper som återfinns i och i anslutning till länets vattenmiljöer, exempelvis i kransalgssjöar, grunda vågexponerade hårbottnar, små öar och skär, havsstrandängar, grunda trösklade havsvikar och i rikkärr. Det är även prioriterat med kunskapsuppbyggnad kopplat till livsmiljöer för vattenlevande växt- och djurarter, framför allt i marin miljö.

Åtgärder med främsta syfte att minska övergödning och miljöföroreningar i länets vattenmiljöer kommer att omhändertas i kommande åtgärdsprogram med temaområde vatten. Här kommer även åtgärder kopplat till grundvatten att tas om hand. Denna avgränsning har helt och hållet en praktisk

orsak för att hantera utformningen av färdplanen i flera åtgärdsprogram utan att skapa onödigt överlapp mellan programmen.

Åtgärder som är prioriterade att genomföra inom fokusområde Vattenlandskapet är:

- Återskapa hållbara livsmiljöer i sjöar och vattendrag
- Bevara värdefulla livsmiljöer i marin miljö
- Bevara och återskapa våtmarker

Åtgärd 1. Återskapa hållbara livsmiljöer i sjöar och vattendrag

Syfte och mål

Åtgärdens syfte är att återskapa hållbara livsmiljöer för arter som lever i och i anslutning till länets sjöar och vattendrag som är påverkade av sjösänkning, dämmen och andra typer av fysisk påverkan.

Målet är att öka antalet insatser för att återskapa naturligare flöden och livsmiljöer i och i anslutning till länets sjöar och vattendrag.

Potentiella aktörer

Vattenregleringsföretag, VA-organisationer, länsstyrelsen, kommuner, Region Uppsala, Upplandsstiftelsen, universiteten, Skogsstyrelsen, LRF, skogsnäringen, markägare och ideella föreningar (exempelvis vattenvårdsförbund).

Bakgrund

Sjöar och vattendrag, så kallade limniska miljöer, behöver strukturer och vattenflöden som ger möjlighet till livsmiljöer och spridningsvägar för vilda växt- och djurarter som en del i en grön och blå infrastruktur. Den biologiska mångfalden i och i anslutning till länets sjöar och vattendrag skulle generellt gynnas av restaureringar i syfte att återställa naturligare vattenflöden, exempelvis svämplan, i reglerade vattendrag och sänkningspåverkade sjöar. På många håll har markägare, vattenvårdsförbund och kommuner genomfört eller planerat för åtgärder i detta syfte.

Av länets vattendragsförekomster är mer än 70 procent av den totala sträckan direkt påverkad av grävningar och uträtningar⁴² i syfte att öka produktionen inom jordbruket. Länets vattendrag är även i stor utsträckning uppdämda men idag finns få kraftverk för elproduktion. Långa kanaliserade sträckor och vandringshinder i form av anlagda dämmen leder till en fragmentering av vattenlandskapet vilket innebär försämrade livsmiljöer för såväl vatten- som landlevande arter. Ett exempel på detta är lekvandrande fisk som är beroende av fria vandringsvägar för sin reproduktion. Fysisk påverkan från dammar utgör idag ett av de främsta hoten mot biologisk mångfald i länets vattenlandskap. Under de kommande 20 åren ska alla vattenkraftverk förses med moderna miljövillkor enligt den Nationella planen för omprövning av vattenkraften som tagits fram av nationella myndigheter. Syftet med planen är att omprövningarna av vattenkraftens miljövillkor ska leda till både största möjliga nytta för vattenmiljön och en nationell effektiv tillgång till vattenkraftsel. För Uppsala läns del gäller detta kraftverken i Dalälven, Fyrisån, Örsundaån, Tämnrån och Sagån.

Av de cirka 200 sjöar som fanns i Uppsala län i början av 1800-talet har nästa alla sänkts och ungefär hälften har helt torrlagts till förmån för ökade arealer jordbruksmark. De opåverkade sjöarna fungerar bättre som utjämningsmagasin då vattennivån sänks långsammare och därmed minskar risken för översvämningar och torrlagda vattendrag. Många av länets sänkta sjöar är även näringsrika och detta leder i många fall till perioder av syrgasbrist vilket påverkar den biologiska mångfalden negativt.

Ekologiskt funktionella kantzoner mot omgivande marker är viktiga för den biologiska mångfalden och saknas längs med många av länets sjöar och vattendrag. I många fall ligger åkermark, kraftigt påverkad skogsmark eller hårdgjord mark i direkt anslutning till vattnet utan någon buffrande kantzon. Hos en ekologiskt funktionell kantzon är gränsen mellan vattendraget och omgivande mark utformad så att det blir särskilt gynnsamt för livet i vattendraget. Träd, buskar och annan vegetation motverkar erosion och har en temperaturreglerande funktion genom beskuggning. Kantzonernas växtlighet utgör också viktiga livsmiljöer och spridningsvägar för både växter och djur. Den tillför

⁴² Vatteninformationssystem Sverige, VISS (2020). Hämtad från: <https://viss.lansstyrelsen.se/>

även viktig näring till vattenlevande organismer genom nedfallande blad, grenar och insekter. Mark och växter i kantzonen filtrerar och renar vattnet från bland annat tungmetaller och näringsämnen innan det rinner ut i vattendraget.

Samtliga stränder, oavsett storlek och tillgång på vatten, omfattas av strandskydd som syftar till att långsiktigt trygga förutsättningarna för allemansrättslig tillgång till strandområden och att bevara goda livsvillkor för djur- och växtlivet på land och i vatten. Strandzonen utgör en produktiv del av sjöar och vattendrag där störningar i form av exempelvis markarbeten, klippning av vass och rensning kan göra stor skada för vattenlevande växter och djur.

Att återskapa naturliga flöden och meandrande vattendrag har stor positiv påverkan på såväl biologisk mångfald som transport av näringsämnen. Att välja rätt tidpunkt på året vid arbete i vattenmiljöer, att ha kunskap om biologiska värden i vatten och olika typer av hänsynstagande är viktiga förutsättningar för att gynna den biologiska mångfalden och skapa funktionella och hållbara vattenekosystem.

Beskrivning av konkreta aktiviteter inom åtgärden

- a. Genomföra kunskapshöjande aktivitet om insatser som gynnar biologisk mångfald i limniska miljöer riktat mot kommuner och markägare. Exempelvis anordna vattendragsvandringar och träffar om vatten i landskapet.
- b. Sammanställa och tillgängliggöra underlag som visar var det är prioriterat att genomföra restaureringar av sjöar och vattendrag.
- c. Återskapa naturliga flöden i vattendrag, exempelvis genom att återställa översilningsytor och svämplan.
- d. Kartlägga var det är särskilt prioriterat att anlägga ekologisk funktionella kantzoner.
- e. Anlägga ekologiskt funktionella kantzoner med naturlig vegetation där det är särskilt prioriterat och skapa naturligare miljöer längs stränder där det är möjligt.
- f. Utredda möjligheterna att bredda skydds- och kantzoner mot åkermark, särskilt i områden med behov av bredare strandzon och där friluftslivet kan gynnas.
- g. Skapa fler lekplatser i vattendrag genom att återskapa naturliga bottenstrukturer, till exempel öka mängden död ved och större stenar.
- h. Sammanställa och tillgängliggöra underlag för prioritering av åtgärder kopplat till dammar och vandringshinder ur både ett natur- och kulturvärdesperspektiv.
- i. Skapa fria vandringsvägar för fisk och andra vandringsberoende arter i vattendrag med vandringshinder.
- j. Genomföra informationsinsatser för att motverka olagligt fiske på leklokaler för hotade fiskarter, exempelvis asp.
- k. Genomföra aktivitet för att öka kunskapen om länets ansvarsnaturtyp kransalgssjöar och ansvarsarter kopplade till sjöar och vattendrag.
- l. Anlägga dagvattendammar för rening av dagvatten som även gynnar biologisk mångfald.
- m. Utveckla rutiner för ärendehantering och tillsyn kopplat till strandskydd.
- n. Förbättra rutiner för handläggning, uppföljning och tillsyn av vattenverksamheter.
- o. Annan aktivitet med samma syfte som åtgärden.

Åtgärd 2. Bevara värdefulla livsmiljöer i marin miljö

Syfte och mål

Åtgärdens syfte är att bevara och minska negativ påverkan på värdefulla livsmiljöer för arter som lever i och i anslutning till marina vattenmiljöer.

Målet är att öka kunskapen om värdefulla marina miljöer i länet samt öka antalet insatser för att bevara dessa.

Potentiella aktörer

VA-organisationer, länsstyrelsen, kommuner, Region Uppsala, Upplandsstiftelsen, universiteten, Skogsstyrelsen, LRF, skogsnäringen, markägare och ideella föreningar (exempelvis vattenvårdsförbund).

Bakgrund

De variationsrika miljöerna längs länets kust har gett upphov till en unik biologisk mångfald. Grunda havsvikar med vegetationsklädda bottenar, grunda vågskyddade vikar, de kustmynnande vattendragens mynningsområden och en måttligt exploaterad kuststräcka utgör alla förutsättningar för viktiga livsmiljöer för många arter. Den grunda landhöjningskusten är unik, med stora områden präglade av strandförskjutning och avsnörning av grunda havsvikar. Vattenvegetationen är ofta rik i dessa så kallade laguner och särskilt utmärkande är de känsliga kransalgerna. Tack vare en tidig uppvärmning på våren utgör lagunerna fina lek- och uppväxtmiljöer för fisk. Lagunerna genomgår en naturlig succession då de med tiden snörs av till glosjöar som sedan kan övergå till rikkärr eller sumpskogar. Längs med skyddade stränder finns havsstrandängar. De skiljer sig beroende på om de hävdas, störs av isskav eller är helt ohävdade. Liksom i de flesta andra kantzoner kan artrikedomen vara mycket hög.

Länets skärgård är varierad med ett stort antal skogklädda öar och exponerade skär, som ofta hyser en rik och skyddsvärd fågelfauna. De grunda, solbelysta hårbottenarna karaktäriseras av ett produktivt växt- och djursamhälle. Sex av länets utpekade ansvarsnaturtyper finns bland länets marina miljöer och kustmiljöer, inklusive övergångsmiljöer mot land; grunda vågexponerade hårbottenar (vid exempelvis utsjöbankarna), små öar och skär i Östersjön, havsstrandängar, grunda trösklade havsvikar, rikkärr och kransalgssjöar. För mer information om dessa, se kunskapsunderlaget om ansvarsarter och ansvarsnaturtyper.⁴³

Samtliga stränder, oavsett storlek och tillgång på vatten, omfattas av strandskydd som syftar till att långsiktigt trygga förutsättningarna för allemansrättslig tillgång till strandområden och att bevara goda livsvillkor för djur- och växtlivet på land och i vatten. Strandskyddet bidrar till att djur och växter kan fortsätta leva i sin miljö men även till ett rikt friluftsliv.

Generellt hotas länets marina miljöer av övergödning, miljögifter, oljeutsläpp, klimatförändringar, främmande arter och av intensivt fiske. Skärgård och kustnära miljöer påverkas av exploatering, muddring, fritidsbebyggelse samt fartygs- och småbåtstrafik, vilket exempelvis leder till uppgrumling av sediment och skador på bottenmiljöer. Landhöjningen innebär att många hamnanläggningar och farleder blir för grunda och det uppstår behov av muddring och bortsprängning av trösklar. Sammantaget kan detta leda till förändringar eller förlust av värdefulla livsmiljöer.⁴⁴

Det råder en generell kunskapsbrist där livsmiljöer i havet är sämre kända än många miljöer på land bland annat när det gäller utbredning av marina livsmiljöer, spridningsmönster för marina arter och

⁴³ Länsstyrelsen i Uppsala län, Ansvarsarter och ansvarsnaturtyper i Uppsala län, Länsstyrelsens meddelandeserie 2015:03

⁴⁴ Moksnes, P. O., Eriander, L., Hansen, J., Albertsson, J., Andersson, M., Bergström, U., ... & Lindgren, F. (2019). Fritidsbåtars påverkan på grunda kustekosystem i Sverige.

effekter av miljöförändringar. Uppsala län saknar idag ett heltäckande underlag för att kunna arbeta fram tillförlitliga värdetrakter och beskrivningar av den marina gröna infrastrukturen. Kartering av de marina bottenmiljöerna i Uppsala län pågår som en del i det fortsatta arbetet med grön infrastruktur, detta underlag kan sedan användas för att klassa naturvärden och identifiera värdekärnor.

Negativ påverkan på marina miljöer till följd av belastning av näringsämnen och miljöföroreningar kommer att omhändertas i kommande åtgärdsprogram med temaområde vatten.

Beskrivning av konkreta aktiviteter inom åtgärden

- a. Sammanställa och tillgängliggöra befintliga kartläggningar, inventeringar och kunskapsunderlag över marina naturmiljöer.
- b. Upprätta ett planeringsunderlag över känsliga bottnar och lekplatser för fisk i marin miljö som stöd i handläggning av strandskyddsdispenser.
- c. Genomföra kunskapshöjande och kompetensutvecklande aktivitet för att minska negativ påverkan på biologisk mångfald i samband med olika typer av fysiska störningar, exempelvis rensning av vegetation och muddring.
- d. Genomföra informationsinsats för hur bryggor kan konstrueras för att minska negativ påverkan på biologisk mångfald.
- e. Minska påverkan vid exploatering genom exempelvis miljövänlig konstruktion av bryggor och förankringsbojor eller genom att välja rätt tidpunkt och minimera uppgrumling vid muddring och dumpning. Extra viktigt i grunda vågskyddade områden.
- f. Kartlägga och prioritera behovet av restriktioner gällande exempelvis båttrafik, muddring och andra typer av verksamhet i vatten i känsliga marina områden.
- g. Införa begränsningar för motorbåtstrafik, båtars hastighet och storlek i de känsligaste och mest prioriterade marina områdena, till exempel i grunda vegetationsrika vikar.
- h. Använda miljövänlig teknik för att minska utsläpp av förorenande ämnen som exempelvis biocider från fritidsbåtar.
- i. Utveckla rutiner för handläggning, uppföljning och tillsyn av vattenverksamheter.
- j. Begränsa möjlighet till tillstånd för muddring och borttagande av trösklar där möjligheter finns att flytta hamnar och anläggningar längre ut i kusten.
- k. Genomföra en översyn av länets fågelskyddsområden för att identifiera och sammanställa viktiga fågelskär som saknar skydd.
- l. Genomföra minkjakt i fågelskyddsområden och andra områden som bedöms vara viktiga för fågellivet.
- m. Skapa fria vandringsvägar för fisk och andra vandringsberoende arter i havsmynnande vattendrag.
- n. Motverka intensivt storskaligt fiske.
- o. Verka för att skydda marina miljöer exempelvis i form av bildande av marina naturreservat.
- p. Utredda klimatförändringens påverkan på biologisk mångfald längs kusten.
- q. Annan aktivitet med samma syfte som åtgärden.

Åtgärd 3. Bevara och återskapa våtmarker

Syfte och mål

Syftet är att bevara och återskapa våtmarker med höga naturvärden i länet, vilka i stor utsträckning är påverkade av utdikning och igenväxning.

Målet är att öka antalet skötsel- och restaureringsinsatser för att bevara och återskapa våtmarker med höga naturvärden.

Potentiella aktörer

Vattenregleringsföretag, VA-organisationer, länsstyrelsen, kommuner, Region Uppsala, Upplandsstiftelsen, universiteten, Skogsstyrelsen, skogsnäringen, markägare, LRF och ideella föreningar.

Bakgrund

Våtmarker finns spridda i hela länet både i jordbruks- och skogslandskapet och finns kartlagda i våtmarksinventeringen.⁴⁵ Många mindre våtmarker i länet är inte kartlagda. Mindre vattensamlingar som huvudsakligen har använts för agrara verksamheter, så kallade småvatten, omfattas också av den här åtgärden. Den kalkhaltiga moränen som främst återfinns i de norra delarna av länet ger upphov till kalkrika våtmarker i området, så kallade rikkärr, med speciella förutsättningar för artrikedom. Rikkärr är en utpekad ansvarsnaturtyp för Uppsala län. Historiskt har majoriteten av rikkärren i bebodda trakter nyttjats som slåtter- och betesmarker, vilket bidragit till att hålla markerna öppna.

Rikkärr utmärker sig genom att vara de artrikaste våtmarkerna med många specialiserade arter av kärlväxter, mossor, landmollusker och svampar.

Många våtmarker i såväl jordbrukslandskapet som i skogslandskapet är kraftigt påverkade av dikningsföretag, med förändrad hydrologi och igenväxning som följd. Den totala arealen våtmark i länet har mer än halverats sedan mitten av 1800-talet och över 90 procent av alla våtmarker har skadats genom sjösänkningar, utdikning och dränering i syfte att tillgängliggöra och förbättra intilliggande marker för jord- och skogsbruk.⁴⁶

Torvbildande våtmarker fungerar som kolsänka då de lagrar kol vilket är gynnsamt för minskad klimatpåverkan. Återvätning av tidigare dikade våtmarker kan genom åtgärder som höjer grundvattennivån gå från att avge koldioxid, genom att organogen jord bryts ner, till att binda in koldioxid. Våtmarker minskar också följderna av den pågående klimatförändringen genom att fördröja vattnets uppehållstid i landskapet. Den längre uppehållstiden är positiv på många sätt exempelvis genom minskad risk för översvämning, torka och brand.

De största utmaningarna för länets våtmarker, inklusive rikkärren, är att hantera den pågående igenväxningen till följd av den utdikning som gjorts för att skapa mer odlingsbar mark och för att öka produktionen av skog. Igenväxningen beror också till en del på att den historiska hävden i form av bete och slåtter har upphört. Även näringsbelastning från främst jordbruksmark liksom längre perioder av låga grundvattennivåer påverkar våtmarkernas biologiska mångfald negativt. Till denna utmaning hör också ett stort kunskapsbehov kopplat till identifiering av lämpliga områden för skötsel, restaurering och anläggande av våtmarker i länet. Torvtäkter är ytterligare en utmaning i bevarandet av våtmarker även om det sker i begränsad omfattning i Uppsala län.

⁴⁵ Länsstyrelsen i Uppsala län (2019). Grön infrastruktur i Uppsala län, 2019:03.

⁴⁶ Länsstyrelsen i Uppsala län (2012). Planeringsunderlag för anläggning och restaurering av våtmarker i odlingslandskapet i Uppsala län 2012:1.

Återskapande och restaurering av våtmarker bidrar till bättre vattenkvalitet samt till att bevara och stärka den biologiska mångfalden i landskapet. Våtmarker gynnar också fiske och jakt samt har betydelse för friluftsliv och kulturmiljövård. Handledning och underlag för planering vid anläggning och restaurering av våtmarker finns i Naturvårdsverkets rapport 5926, Rätt våtmark på rätt plats⁴⁷ samt i våtmarksguiden⁴⁸. För att bevara våtmarkernas stora naturvärden krävs det att våtmarkerna är tillräckligt stora och inte för fragmenterade, annars kan försämrade konnektivitet i våtmarkslandskapet påverka biologisk mångfald negativt. Förutsättningarna för lyckade restaureringar och skötsel skiljer sig åt mellan olika marker och områden och varje insats bör därför anpassas efter de specifika förhållanden som råder och som lämpar sig för platsen.

Det finns särskilda LONA-medel att söka för kommuner och lokala aktörer för att anlägga och restaurera våtmarker.

Beskrivning av konkreta aktiviteter inom åtgärden

- a. Genomföra kunskapshöjande aktivitet för skötsel av olika typer av våtmarker, särskilt riktade mot värdefulla våtmarker som exempelvis rikkärr eller mot ansvarsarter kopplade till våtmarker.
- b. Verka för skydd av våtmarker, exempelvis genom bildande av naturreservat, särskilt våtmarker utpekade i Myrskyddsplan för Sverige⁴⁹.
- c. Inventera befintliga och potentiella våtmarker på offentligt ägd mark.
- d. Sammanställa och tillgängliggöra underlag som visar var det är prioriterat att återskapa och restaurera våtmarker i länet.
- e. Ta fram en regionalt anpassad praktisk handbok för restaurering, nyskapande och skötsel av våtmarker.
- f. Utveckla rådgivning för restaurering och skötsel av olika våtmarkstyper som till exempel utdikade myrar, rikkärr och småvatten.
- g. Återuppta hävd i form av bete och slåtter i tidigare hävdade våtmarker för att hålla dessa öppna.
- h. Genomföra skötsel, restaurering och anläggning/återskapande av våtmarker på egen mark.
- i. Genomföra restaurering av våtmarker i kustområden med syfte att gynna fiskreproduktion (bör kombineras med marint områdesskydd för att gynna årsyngels överlevnad).
- j. Genomföra artbevarande aktivitet med riktade insatser för exempelvis länets ansvarsarter.
- k. Öka tillgängligheten och därmed intresset och kunskapen om våtmarker.
- l. Annan aktivitet med samma syfte som åtgärden.

⁴⁷ Naturvårdsverket (2009). Rätt våtmark på rätt plats, rapport 5926.

⁴⁸ Våtmarksguiden (2020), hämtad från: <http://vatmarksguiden.se/>

⁴⁹ Naturvårdsverket (2007). Myrskyddsplan för Sverige - objekt i Svealand.

Åtgärder inom fokusområde skogslandskapet

I Uppsala län är andelen skogsmark 65,8 %⁵⁰ av den totala landytan, varav 62 %⁵¹ är produktiv skogsmark. Skogen är viktig för länets biologiska mångfald och erbjuder unika livsmiljöer för djur och växter. Ungefär hälften av Sveriges rödlistade arter utnyttjar skogen på olika sätt och 42 procent av dessa arter har skogen som sin viktigaste hemvist. Skogar med höga biologiska värden, exempelvis naturskogar⁵², kännetecknas av stor variation i trädslag liksom i ålder och storlek på träd. Dessa skogar har många gamla och storvuxna träd, gott om döda träd och död ved, de har luckor och gläntor som släpper ned ljus, trädbärande hagmarker och opåverkad hydrologi.⁵³

Den svenska skogspolitiken har två jämställda mål mellan produktion och miljö. Skogen ska ge hög och värdefull virkesproduktion samtidigt som skogens miljövärden ska bevaras och utvecklas.

Skogen tillhandahåller ekosystemtjänster såsom produktion av träråvara, bioenergi, livsmedel, kolupptag och kolinlagring, närings- och vattenreglering. Skogen har även stora sociala värden. Sveriges goda tillgång till skog för dagligt rekreativt brukande och den svenska allemansrätten har bidragit till att skogen har fått en speciell betydelse för många människor som nyttjar skogen för olika typer av friluftsliv, naturupplevelser, bär- och svampplockning samt jakt. Preferensstudier visar att naturskogar och slutavverkningsmogna produktionsskogar är de mest uppskattade skogsmiljöerna för friluftsliv och att utsikter, variation och framkomlighet är viktiga komponenter i en bra rekreationsskog.⁵⁴

Skogen anses också viktig för Sveriges omställning till en framtida bioekonomi där skogsråvara kan ersätta fossila råvaror för biodrivmedel, biobaserade plaster och för att ersätta betong i byggande. En ökad efterfrågan på skogsråvaror ger behov av ökad skogsproduktion. I det nationella skogsprogrammet⁵⁵ tydliggörs att samtidigt som produktionen behöver öka behöver även naturhänsynen utvecklas för att miljömålen ska uppnås. Det finns utmaningar i att förena ökad produktion och ökad naturhänsyn. För den biologiska mångfalden är det avgörande var och hur en ökad produktion genomförs. För att lyckas med att förena en ökad produktion med att bevara och öka den biologiska mångfalden i skogen måste planeringen ha ett ökat landskapsperspektiv. Särskilda insatser och åtgärder för att stärka naturvärden behövs också. Samtidigt som det är positivt ur klimatsynpunkt att skogsprodukter kan ersätta fossila råvaror så ger skogsavverkning minskat kolupptag både genom att trädens kolupptag upphör på den avvertrade ytan och genom att skogsmarken på ett hygge börjar avge koldioxid⁵⁶. Det är därför inte självklart vad som ger den största klimatnyttan när flera aspekter vägs in, till exempel tids- och landskapsperspektiv, men det är viktigt att fortsatt arbete sker för att klargöra hur största klimatnytta kan kombineras med naturvårdshänsyn.

Biologisk mångfald i skogen påverkas negativt av det moderna skogsbrukets rationella mer likartade brukande, och av att olika former av hävd som exempelvis skogsbete har upphört eller minskat. Samtidigt motverkas naturlig störning såsom skogsbränder, stormar och översvämningar så effektivt att variationen i skogen uteblir. Sammantaget innebär detta att vissa skogstyper med unika

⁵⁰ SCB, Markanvändningen i Sverige, sjunde utgåvan (2019)

⁵¹ SLU (u.å) Riksskogstaxeringen. Hämtad från: www.slu.se/riksskogstaxeringen

⁵² Naturskog kallas skog som varit opåverkad av mänskliga aktiviteter så länge att den till största delen återfått de egenskaper som kännetecknar urskog

⁵³ SLU, Artdatabanken (2017). Hur mår den svenska skogen egentligen? Hämtad från: <https://www.artdatabanken.se/arter-och-natur/naturtyper/skog/skogens-arter-har-det-svart/>

⁵⁴ Skogsstyrelsen (2016)., Skogsskötsel för friluftsliv och rekreation, skogsskötselserien nr 15.

⁵⁵ Regeringskansliet (2018), Strategi för Sveriges nationella skogsprogram

⁵⁶ Naturvårdsverket (2020), Skog och mark 2020

livsmiljöer minskar med utarmning av biologisk mångfald som följd. Även klimatförändring kan ge negativa effekter på biologisk mångfald i skogen, exempelvis till följd av förändrad väderlek och vegetationszoner.⁵⁷ Det finns dock positiva trender för biologisk mångfald i skogslandskapet till följd av insatser inom skogsbruket de senaste 30 åren. Exempelvis har mängden hård död ved i skogen ökat liksom arealer av gammal skog.⁵⁸

Det krävs fortsatta frivilliga insatser för att bevara och öka biologisk mångfald i skogslandskapet utöver vad dagens lagstiftning kräver. Det behövs åtgärder som med ett ökat landskapsperspektiv motverkar fragmentering och förlust av livsmiljöer där avverkning av skog med höga naturvärden och igenväxning av tidigare öppna och halvöppna marker är allvarliga hot mot mångfalden i länets skogslandskap. En övergripande utmaning är att anpassa skogsbrukets metoder så att de bevarar och utvecklar skogens natur- och kulturvärden och samtidigt är konkurrenskraftiga.

91 procent av länets produktiva skogsmark utnyttjas för skogsproduktion.⁵⁹ Det innebär att en tillämpad miljöhänsyn i skogsbruket tillsammans med frivilliga avsättningar är av största betydelse för bevarande av biologisk mångfald i skogslandskapet. Ett fortsatt arbete för att formellt skydda skogar med särskilt höga naturvärden bör fortgå som viktigt komplement till detta. Det är särskilt prioriterat att genomföra insatser för att bevara och stärka biologisk mångfald i de artrika ansvarsnaturtyper som återfinns i länets skogslandskap, exempelvis åsbarrskog, kalkbarrskog, asprika miljöer och ädellövmiljöer. Aktiviteter med målsättningen att minska förekomst och spridning av invasiva främmande arter finns samlade under åtgärd 10, Motverka invasiva främmande arter.

Åtgärder som är prioriterade att genomföra inom fokusområde skogslandskapet är:

- Verka för ett varierat skogsbruk med god miljöhänsyn
- Öka naturvårdande skötsel i frivilliga avsättningar och i formellt skyddade områden
- Öka andelen skyddad skog genom frivilliga avsättningar och formellt skydd

⁵⁷ Andersson, C., Andersson, E., Blomqvist, S., Eriksson, A., Eriksson, H., Karlsson, S., & Roberge, J. M. (2019). Fördjupad utvärdering av Levande skogar 2019. *Skogsstyrelsen, Jönköping*.

⁵⁸ Skogsstyrelsen (2019), Fördjupad utvärdering av levande skogar 2019, rapport 2019/2

⁵⁹ SCB (2020). Formellt skyddad skogsmark, frivilliga avsättningar, hänsynsytor samt improduktiv skogsmark. Hämtad från: <https://www.scb.se/mi0605>

Åtgärd 4. Verka för ett varierat skogsbruk med god miljöhänsyn

Syfte och mål

Syftet är att bevara och stärka biologisk mångfald i länets produktionsskogar.

Målet är en ökad funktionalitet av miljöhänsynen vid skogsbruksåtgärder och en ökad praktisk tillämpning av skogssektorns målbilder för god miljöhänsyn.

Potentiella aktörer

Skogsstyrelsen, kommuner, skogsägare, skogsföretag, virkesinköpare, Upplandsstiftelsen, ideella föreningar och universiteten.

Bakgrund

Miljöhänsyn ska tas vid alla skogsbruksåtgärder för att förhindra och begränsa negativ påverkan på skogens natur- och kulturmiljövärden. Skogssektorns gemensamma målbilder för god miljöhänsyn⁶⁰ ger praktisk vägledning om hur miljöhänsyn bör tas vid planering och genomförande av olika typer av skogsbruksåtgärder.

Läs mer om skogssektorns målbilder samt miljöhänsyn vid skogsbruksåtgärder på Skogsstyrelsens webbplats

För att ge god effekt bör miljöhänsyn vid skogsbruksåtgärder planeras med ett landskapsperspektiv så att rätt insats görs på rätt sätt och på rätt plats. Genom att beakta det omgivande landskapet ges ett underlag för att planera hänsyn och skogsåtgärder för att bevara och återskapa hållbara livsmiljöer och biologiskt viktiga inslag som även ger god hänsyn till friluftsliv och rekreation. Handlingsplanen *Grön infrastruktur i Uppsala län* ger ett regionalt perspektiv på landskapet, där värdeetrakter kan ge viss information om vilka kvaliteter som är värdefulla att beakta på den övergripande skalan och som kan behöva beaktas genom anpassade brukningsmetoder. För att säkerställa att intentionerna i planerad hänsyn uppfylls är det viktigt med god kommunikation mellan markägare och den entreprenör som ska utföra den skogliga åtgärden.

Miljöhänsyn kan bestå av att särskilt beakta hänsynskrävande biotoper, bevara och återskapa ekologiskt funktionella kantzoner vid vattenmiljöer, undvika körskador, skapa solbelysta gläntor, skapa död ved med mera. Ett ökat lövinslag i produktionsskogen gynnar inte bara biologisk mångfald utan ger även ett naturligt skydd mot stormskador, bränder och skadegörare. I många fall finns det ett värde att i pågående markanvändning och skogsproduktion beakta flera olika ekosystemtjänster. Skogsbrukandet kan anpassas efter brukarens önskemål och behov för att även ge goda bestånd av vilt, vandringsvänliga rekreationsskogar med gott om bär eller för att ge öppna gläntrika skogar med mer ädellövinslag som gynnar pollinatörer.

Många arter är beroende av skoglig kontinuitet och hyggesfasen efter avverkning har stor negativ påverkan på fler än 1 400 arter⁶¹. För dessa arters överlevnad är det avgörande att funktionella hänsynsträd och hänsynsområden sparas som på lång sikt kan medföra att strukturer och förbindelselänkar som finns i naturskog också kan återfinnas i brukad skog. Det finns möjligheter att utforma och anpassa hyggesbruket för att bättre ge stöd åt produktion av mångfunktionella skogar som stödjer olika typer av ekosystemtjänster, exempelvis pollinering, kolinbindning, jakt och friluftsliv. Ett exempel på anpassning är att planera för luckor i skogen redan vid plantering. Vissa

⁶⁰ Se målbilder för god miljöhänsyn på Skogsstyrelsens webbplats <https://www.skogsstyrelsen.se/mer-om-skog/malbilder-for-god-miljohansyn/>

⁶¹ SLU, Artdatabanken (2020). Rödlistade arter i Sverige 2020.

arter som är beroende av skoglig kontinuitet kan klara ett hyggesfritt⁶² skogsbruk bättre. Ett exempel är mykorrhizabildande svampar som både bidrar till biologisk mångfald och ökad kolinlagring.⁶³

För att långsiktigt bevara den biologiska mångfalden i skogen finns ett behov av fortsatt utveckling av konkurrenskraftiga alternativa bruksmetoder med ökad miljöhänsyn.

Beskrivning av konkreta aktiviteter inom åtgärden

- a. Skapa och delta i forum för kompetensutveckling och samverkan för ett ökat landskapsperspektiv vid planering och genomförande av skogsbruksåtgärder. Exempelvis med utgångspunkt i regionala underlag om skogliga värdetrakter.
- b. Skapa och delta i forum för dialog och kompetensutveckling kring metoder för anpassningar inom trakthyggesbruket som skapar mångfunktionella skogar som stödjer olika typer av ekosystemtjänster.
- c. Genomföra kunskapshöjande aktivitet om hur naturliga processer såsom brand, storm eller insektsangrepp kan efterliknas i skogsbruket för att stärka biologisk mångfald.
- d. Genomföra kunskapshöjande aktivitet för att öka tillämpningen av skogssektorns gemensamma målbilder för god miljöhänsyn.
- e. Integrera/implementera skogssektorns gemensamma målbilder för god miljöhänsyn i egna skogsbruksplaner och skogsvårdsplaner.
- f. Genomföra kunskapshöjande aktivitet riktad mot virkesinköpare om hur de i sin roll kan verka för ökad biologisk mångfald, exempelvis genom rådgivning med ökat landskapsperspektiv.
- g. Ta fram, alternativt uppdatera, skogsbruksplaner för skogar i statlig, kommunal och kyrklig förvaltning så de inkluderar ett varierat brukande för att skapa mångfunktionella skogar som stödjer olika allmännyttiga ekosystemtjänster.
- h. Inventera skogliga värdekärnor och ansvarsnaturtyper på eget innehav och ta särskild hänsyn i dessa områden vid skogsbruksåtgärder.
- i. Använda hyggesfritt skogsbruk i lämpliga delar av det egna skogsinnehavet.
- j. Miljöcertifiera skog på eget innehav (enligt FSC eller PEFC).
- k. Annan aktivitet med samma syfte som åtgärden

⁶² Som hyggesfritt skogsbruk räknas alla brukandeformer som innebär att marken alltid har ett trädskikt, exempelvis blädning och andra metoder som luckhuggning.

⁶³ Clemmensen, K. E., Finlay, R. D., Dahlberg, A., Stenlid, J., Wardle, D. A., & Lindahl, B. D. (2015). Carbon sequestration is related to mycorrhizal fungal community shifts during long-term succession in boreal forests. *New Phytologist*, 205(4), 1525-1536.

Åtgärd 5. Öka naturvårdande skötsel i frivilliga avsättningar och i formellt skyddade områden

Syfte och mål

Syftet är att genom skötselinsatser bevara och restaurera miljöer med höga naturvärden i länets skogslandskap.

Målet är att öka antalet naturvårdanden skötselinsatser som genomförs i frivilliga avsättningar och i formellt skyddade områden i länet.

Potentiella aktörer

Länsstyrelsen, kommuner, skogsägare, skogsföretag, Skogsstyrelsen, Upplandsstiftelsen, ideella föreningar och universiteten.

Bakgrund

Naturvårdande skötsel bör ta avstamp i naturliga processer och biologiskt kulturarv. Naturliga skogar skiljer sig på många sätt från brukade. Naturskogar har mer luckor och gläntor som släpper ned ljus, är mer flerskiktade, har mer lövinslag, mer död ved, mer inslag av blommande träd, buskar och ofta ett fältskikt med partier av blottad eller betespräglad mark. Några naturliga processer som skapade dessa förutsättningar, och som är bakgrunden till mångfalden i skogen, är stormar, brand, svämmad skog, ras, bete, djur- och svampangrepp. Genom att utgå från dessa naturliga processer kan skötsel och skötselsystem utvecklas som gör nytta för naturvärden.

Död ved i olika stadier och kvaliteter är viktig för den biologiska mångfalden i skogen och närmare hälften av våra rödlistade arter i skogen är beroende av död ved. Till död ved räknas döda stående träd, stubbar och liggande stammar (lågor).

Naturvårdande skötsel i skogslandskapet bör utgå från ett landskapsperspektiv med målet att bevara och vårda det som är unikt och ursprungligt och gynna "rätt" arter i "rätt" miljö. Problematiken kan identifieras genom en djupare förståelse för hotade arter och vegetationstyper. Där hotade arter förekommer finns lite mer kvar av kvaliteter som minskat i landskapet i övrigt. Detta poängteras genom arbetet med åtgärdsprogram för hotade arter (ÅGP).

Även om alla som äger och brukar skog kan initiera naturvårdande skötselinsatser så kan det vara enklast att åstadkomma vid skötsel av skyddad natur. Det kan även vara aktuellt i strategiskt viktiga lägen i vardagslandskapet som identifierats i arbetet med grön infrastruktur. System kan behöva utvecklas för att synliggöra enskilda brukares eller skogsbolags insatser.

En naturvårdsinsats skulle kunna vara att upprätthålla skogsbeten, vilket motverkar igenväxning i öppna- till halvöppna marker och gynnar många arter.⁶⁴ Traditionellt har i stort sett all skog utnyttjats som foderresurs i djurproduktionen. Idag förekommer denna kvarleva enbart på några få platser i landskapet, men där är den betespräglade marken ofta väldigt artrik och skapar värdefulla utflyktsmål för friluftsutövare.

Då stora delar av skogsmarken i Uppsala län är påverkad av dikning är återställande av skogsmarkens naturliga hydrologi och vattenståndsfuktuationer i lämpliga marker en viktig insats för att återskapa naturliga livsmiljöer. Återvätning av skogsmark bidrar även till kolinbindning som motverkar

⁶⁴ Andersson, L. (1993). Betespräglad äldre bondeskog-från naturvårdssynpunkt: [biologi och inventeringsmetodik]. Skogsstyr.

klimatpåverkan samt till ett naturligt skydd mot skogsbränder⁶⁵. En återställning kan exempelvis göras genom igenläggning av diken och skapa förutsättningar för säsongsfuktighet.

Ytterligare exempel på naturvårdande skötselinsatser är skapande av ekologiskt funktionella kantzoner vid känsliga skogs- och vattenmiljöer, framröjning av gamla evighetsträd och luckor samt skogsvårdsbränningar.

I övergångszonerna mellan skogs- och jordbruksmark finns olika typer av brynmiljöer. Brynmiljöerna erbjuder ofta variationsrika miljöer som är viktiga för den biologiska mångfalden samtidigt som de utgör en betydelsefull komponent i den gröna infrastrukturen. Brynmiljöerna behöver skötas så att deras variationsrikedom bevaras och stärks.

Beskrivning av konkreta aktiviteter inom åtgärden

- a. Skapa och delta i forum för kompetensutveckling och samverkan för naturvårdande insatser i skogslandskapet ur ett landskapsperspektiv.
- b. Genomföra kunskapshöjande aktivitet gällande skötsel av särskilt värdefulla naturtyper, till exempel ansvarsnaturtyperna kalkbarrskogar, svämskogar, åsbarrskog, asprik skog och ädellövmiljöer.
- c. Upprätta skötselplaner för tätortsnära skog med fokus på ekosystemtjänster såsom biologisk mångfald, pollinering, rekreation och klimatanpassning.
- d. Komplettera skötselplaner med målsättningar som gynnar pollinatörer, exempelvis mer bar sandig mark, öppnare och mer flerskiktade skogar.
- e. Revidera vid behov föreskrifter och skötselplaner för formellt skyddade områden så att de harmoniserar med skötselbehovet.
- f. Genomföra informationsinsatser om artrika brynmiljöers och övergångszoners betydelse för biologisk mångfald.
- g. Inventera behov av naturvårdande insatser på eget markinnehav.
- h. Ta fram strategier och/eller genomförandeplaner för skötsel av marker med naturvårdsmål på eget innehav för att uppnå bästa miljönytta.
- i. Sprida kunskap om Artportalen och hur man använder sig av data om hotade arter i sin planering av insatser för biologisk mångfald.
- j. Genomföra naturvårdande insats inom åtgärdsprogram för hotade arter till exempel genom bevarande och skötsel av skyddsvärda träd.
- k. Genomföra naturvårdande insatser, exempelvis öka andel död ved, genomför kontrollerad naturvårdsbränning, skapa öppna solbelysta sandmiljöer och gallra fram lövträd.
- l. Sammanställa och tillgängliggöra underlag som visar var det är prioriterat att återväta skogsmark, exempelvis genom att restaurera och återskapa sumpskogar och våtmarker.
- m. Restaurera och återskapa sumpskogar och våtmarker.
- n. Genomföra insatser för att öka anslutningsgraden till olika typer av stöd och ersättningar för naturvårdsinsatser i skogen, exempelvis Nokås⁶⁶.
- o. Annan aktivitet med samma syfte som åtgärden.

⁶⁵ Klimatpolitiska vägvalsutredningen (2020). Vägen till en klimatpositiv framtid, SOU 2020:4.

⁶⁶ Stöd till natur- och kulturmiljövårdsåtgärder i skogen (Nokås)

Åtgärd 6. Öka andelen skyddad skog genom frivilliga avsättningar och formellt skydd.

Syfte och mål

Syftet är att skydda och bevara särskilt värdefulla miljöer för arter knutna till skogslandskapet genom frivilliga avsättningar, naturreservat, biotopskydd och naturvårdsavtal.

Målet är att öka andelen skog som skyddas genom frivilliga avsättningar, naturreservat, biotopskydd och naturvårdsavtal.

Potentiella aktörer

Länsstyrelsen, kommuner, skogsägare, skogsföretag, Skogsstyrelsen, Upplandsstiftelsen, ideella föreningar och universiteten.

Bakgrund

Utöver miljöhänsynen i de brukade skogarna finns skogar som har miljövärden och kvaliteter som motiverar att de långsiktigt undantas från skogsbruk. Det är ett av offentlig sektors viktigaste instrument för att bevara arter och värdefulla livsmiljöer i skogslandskapet. Att mer skog undantas från avverkning är även positivt ur klimatsynpunkt då kolinbindningen ökar fram till dess att skogen kommit i ett jämviktsläge där lika mycket koldioxid avges som binds in.⁶⁷ I Uppsala län har fem procent av den produktiva skogsmarken ett formellt skydd medan fyra procent är skyddade av frivilliga avsättningar.⁶⁸

En frivillig avsättning är ett område som markägaren frivilligt och utan ekonomisk ersättning undantar från vanlig skogsproduktion. Oftast avsätts skogsområden som är klassade som nyckelbiotoper eller som har, eller med tiden kan utveckla, höga naturvärden. Frivilliga avsättningar bör planeras och genomföras med ett landskapsperspektiv för att ge god effekt för att uppnå kritiska miniminivåer för koncentration av skogliga kvaliteter i landskapet för arter och naturtyper på landskapsnivå. Detta stärker arternas möjligheter att sprida sig mellan livsmiljöerna.

Skog kan formellt skyddas via naturreservat som är ett av de vanligaste sätten att långsiktigt skydda värdefull natur. Naturreservat kan beslutas av länsstyrelsen och kommuner med stöd av miljöbalken. Sådana beslut gäller för all framtid. En annan form av formellt skydd är naturvårdsavtal som är tidsbegränsade, civilrättsliga avtal om skydd av vissa områden som tecknas mellan naturvårdsmyndigheterna och markägare. Biotopskyddsområde är en tredje formell skyddsform. De beslutas av Skogsstyrelsen och kan användas för små mark- och vattenområden, så kallade biotoper. Biotopskyddsområden skiljer sig från till exempel naturreservat genom att det är ett antal namngivna biotop typer som får skyddas som biotopskyddsområde⁶⁹. Till skyddsformerna räknas ofta även strandskyddet, som är ett mer generellt skydd mot exploatering i anslutning till sjöar och vattendrag. Strandskydd påverkar vanligen inte brukande, men kan behöva särskild prövning för skogar med särskilda värden.

Vilka områden som bör skyddas baseras på olika grunder för prioritering enligt den nationella strategin för formellt skydd av skog⁷⁰. Några prioriteringsgrunder är naturlighet, naturvärde, artrikedom, förekomst av skyddsvärda arter, rekreation, friluftsliv, exploateringstryck och

⁶⁷ Naturvårdsverket (2020). Skog och mark, tema ekosystemtjänster.

⁶⁸ SCB (2020). Formellt skyddad skogsmark, frivilliga avsättningar, hänsynsytor samt improduktiv skogsmark. Hämtad från: <https://www.scb.se/mi0605>

⁶⁹ Läs mer om skyddsvärda biotop typer på Skogsstyrelsens hemsida; <https://www.skogsstyrelsen.se/aga-skog/skydda-skog/biotopskydd/skyddsvarda-biotop typer/>

⁷⁰ Naturvårdsverket (2017). Nationell strategi för formellt skydd av skog, rapport 6762.

landskapsperspektiv. Ofta utgår man från naturvärden, men landskapsperspektivet genom identifierade skogliga värdestrakter är ett viktigt argument.

Beskrivning av konkreta aktiviteter inom åtgärden

- a. Öka arealen formellt skyddad skogsmark genom bildande av statliga och kommunala reservat och biotopskyddsområden.
- b. Skapa och delta i forum för kompetensutveckling och samverkan för ett ökat landskapsperspektiv vid planering av frivilliga avsättningar.
- c. Genomföra kunskapshöjande och stödjande insatser som bidrar till ökad andel frivilliga avsättningar av skogsmark med höga naturvärden, exempelvis genom rådgivning till privata markägare.⁷¹
- d. Göra frivilliga avsättningar i skogar med höga naturvärden på det egna skogsinnehavet, till exempel i anslutning till värdekärnor eller där man vill gynna friluftslivet.
- e. Genomföra informationsinsats om markägares möjligheter att anmäla intresse för att formellt skydda egen skog genom systemet Nya Komet⁷².
- f. Utveckla och förstärk arbetet med skydd av skog och verka för att inga värdekärnor⁷³ ska avverkas.
- g. Inventera skogliga värdekärnor och ansvarsnaturtyper på eget innehav.
- h. Skapa buffert-/skyddszon kring naturreservat, exempelvis genom överenskommelser på grannfastigheter.
- i. Öka takten i revideringen av skötselplaner som möjliggör en modern skötsel.
- j. Utveckla arbetsmodell för gemensamma skötselplaner för frivilliga avsättningar på angränsande skogsfastigheter som ett alternativ till formellt skydd av skog.
- k. Annan aktivitet med samma syfte som åtgärden.

⁷¹ Exempelvis Ansvararter och ansvarsnaturtyper i Uppsala län, Grön infrastruktur i Uppsala län

⁷² Komet – KOMpletterande METoder för skydd av skogsmark. Nya KOMET - nuvarande arbetssätt, det ursprungliga Kometprogrammet pågick 2010–2014.

⁷³ Definition i Nationell strategi för formellt skydd av skog, Naturvårdsverket och Skogsstyrelsen 2017.

Åtgärder inom fokusområde jordbrukslandskapet

Människans odling och djurhållning har under tusentals år bidragit till en rik biologisk mångfald i jordbrukslandskapet. Under de senaste hundra åren har jordbrukslandskapet genomgått en förändring som medfört att många arter och naturtyper minskat i antal och utbredning. Bland annat har en omfattande nedläggning av jordbruk till följd av bristande lönsamhet inneburit att stora arealer naturbetesmarker, slåtterängar och åkrar växt igen. I andra områden är det istället en ökad intensifiering av jordbruket som påverkat många arter och deras livsmiljöer negativt.

Åtminstone hälften av de svenska blomväxterarterna och en stor del av djurarterna finns i jordbrukslandskapet. Mängden och variationen av livsmiljöer är den viktigaste förutsättningen för artrikedomen.

Jordbruk och biologisk mångfald är ömsesidigt beroende av varandra. Jordbruket förser oss inte enbart med livsmedel utan utgör även ett fundament för långsiktigt bevarande av jordbrukslandskapets natur- och kulturvärden. Utan ett aktivt brukande av jorden kommer det öppna jordbrukslandskapet på sikt att försvinna och därmed även förutsättningarna för de djur och växter som lever där. Jordbruket är i sin tur beroende av biologisk mångfald för viktiga ekosystemtjänster såsom pollinering, luckring av jorden och skadedjursbekämpning. I åtgärdsarbete för biologisk mångfald i jordbrukslandskapet behövs därför en helhetssyn på landskapet som inkluderar både produktions- och naturvårdsaspekter.

De största hoten mot biologisk mångfald i länets jordbrukslandskap varierar geografiskt. I slättbygd behövs en ökad geografisk och tidsmässig variation i åkerlandskapet samt att de negativa effekterna av växtskyddsmedel minskar. I skogs- och mellanbygd är upphörd hävd som följs av igenväxning eller igenplantering av tidigare öppna eller halvöppna marker det största hotet mot biologisk mångfald. Här är, utöver en bristande lönsamhet i produktionen, även generationsskiften en stor utmaning.⁷⁴

Exploatering av jordbruksmark för andra ändamål än livsmedelsproduktion ökar i länet, bland annat till följd av en växande befolknings behov av bostäder. När jordbruksmark succesivt tas i anspråk för bebyggelse blir resultatet på sikt att stora arealer jordbruksmark försvinner vilket kan vara ett hot mot såväl framtida livsmedelsförsörjning som biologisk mångfald. Exploatering av åkermark kan även få andra negativa följder för biologisk mångfald, exempelvis genom att fragmenteringen i landskapet ökar. Målkonflikter mellan jordbruksmark och andra markanvändningsanspråk behöver därför synliggöras och avvägas i översiktsplaneringen.

Att bevara ett öppet och varierat jordbrukslandskap med en rik biologisk mångfald kräver insatser från hela samhället, från den enskilda lantbrukaren till konsumenters efterfrågan på svenska produkter. En viktig del i bevarandet av biologisk mångfald är att det ska kunna gå att förena med en rationell och lönsam jordbruksdrift, eftersom fortsatt jordbruk är det enskilt viktigaste verktyget för en tryggad svensk livsmedelsproduktion. Åtgärder inom fokusområde jordbrukslandskapet fokuserar på att i första hand bevara värdefulla och artrika livsmiljöer i jordbrukslandskapet och att på sikt öka livsmiljöernas kvalitet och areal i landskapet. Aktiviteter med målsättningen att minska förekomst och spridning av invasiva främmande arter finns samlade under åtgärd 10, Motverka invasiva främmande arter.

⁷⁴ Wallander, J., Karlsson, L., Berglund, H., Mebus, F., Nilsson, L., Bruun, M., & Johansson, L. (2019). Plan för odlingslandskapets biologiska mångfald.

I det nuvarande landsbygdsprogrammet finns flera stöd och ersättningar som främjar biologisk mångfald, både direkt och indirekt. Den som söker gårdsstöd söker automatiskt förgröningsstödet, vars villkor säkerställer att variationen i jordbrukslandskapet ökar och att viktiga miljöer för många arter bevaras. Andra exempel är miljöersättningar för betesmarker och slätterängar samt för skötsel och restaurering av våtmarker. I nuläget är det inte klart när kommande landsbygdsprogram startar, eller hur villkoren för stöd och ersättningar kommer att vara utformade. Det innebär att de aktiviteter inom fokusområde jordbrukslandskapet som är kopplade till landsbygdsprogrammet kan behöva revideras när det nya landsbygdsprogrammet startar.

Åtgärder som är prioriterade att genomföra inom fokusområde jordbrukslandskapet är:

- Bevara bete och slätter i jordbrukslandskapet
- Öka variationen i åkerlandskapet
- Minska negativ påverkan på biologisk mångfald från växtskyddsmedel

Åtgärd 7. Bevara bete och slåtter i jordbrukslandskapet

Syfte och mål

Syftet är att bevara särskilt värdefulla miljöer för arter som är beroende av bete och slåtter i jordbrukslandskapet.

Målet är att öka antalet insatser för att bevara och öka de arealer som sköts genom bete eller slåtter i jordbrukslandskapet.

Potentiella aktörer

LRF, Länsstyrelsen, kommuner, universiteten, Upplandsstiftelsen, lantbruksföretag och ideella föreningar.

Bakgrund

Ängs- och naturbetesmarker är en viktig del av vårt biologiska kulturarv och utgör några av de artrikaste miljöerna, med många hotade arter, i länets jordbrukslandskap. Dessa miljöer blir alltmer ovanliga i takt med ett mer storskaligt och specialiserat jordbruk samt nedläggning av jordbruk med upphört bete och igenväxning som följd. För att bevara dessa miljöer och den mångfald av arter som är beroende av dem behövs en förståelse för varför traditionell ängsskötsel och betesdrift gav så rika marker.

Slåtter innebär att slå gräs med lie, skära eller med en slåtterbalk monterad på traktorn efter att blommor hunnit fröa av sig. Marken blir näringsfattig av att det slagna gräset tas bort från ängen. I de här miljöerna kan det finnas 40–50 olika gräs- och blomarter på en kvadratmeter, dessutom finns många insekter, svampar och andra markorganismer som är direkt knutna till växterna.

En betad hage är likt slåtterängar ofta mycket artrika. En anledning till denna artrikedom är att den betade marken släpper upp många långsamtväxande växter som annars inte klarar konkurrensen från snabbväxande gräs och buskar. Hagmarker är också hem för många gamla barr- och lövträd som erbjuder livsmiljöer för en stor mängd arter.

Det finns goda möjligheter att återuppta hävd på marker som relativt nyligen blivit övergivna varför insatser för restaurering och skötsel bör prioriteras i dessa områden. Projektet Roslagshagar⁷⁵ är ett framgångsrikt exempel på detta som resulterat i att stora arealer ängs- och hagmarker längs Upplandskusten återställts och numera sköts genom bete eller slåtter. Det finns även potential i att utveckla alternativa skötselmetoder, både med andra betesdjur och med maskinell skötsel vid frånvaro av traditionella betesdjur.

Beskrivning av konkreta aktiviteter inom åtgärden

- Sammanställa underlag över betesmarker och slåtterängar med höga biologiska värden för att underlätta prioritering av insatser i syfte att bevara och restaurera dessa värden/markar.
- Restaurera gamla betesmarker som idag är ohävdade men där de hävdgynnade värdena finns kvar på platsen eller i närheten.
- Genomföra uppsökande verksamhet för att öka anslutningsgraden till Landsbygdsprogrammets ersättningar för restaurering och skötsel av betesmarker och slåtterängar.
- Genomföra uppsökande verksamhet för att öka anslutningsgraden till Landsbygdsprogrammets ersättningar för skogsbete i särskilt värdefulla miljöer, exempelvis i kalkbarrskogar eller mosaikbete i ädellövmiljöer.

⁷⁵ Roslagshagar är ett samverkansprojekt mellan Upplandsstiftelsen och WWF, läs mer på http://www.upplandsstiftelsen.se/kulturlandskap/roslagshagar__74

- e. Genomföra bete i särskilt värdefulla miljöer exempelvis skogsbete i kalkbarrskogar och mosaikbete i ädellövmiljöer.
- f. Utveckla och sprid information om betesförmedlingen för att koppla ihop obetade marker med djurhållare som behöver bete och tvärtom.
- g. Utföra slåtter på slåtterängar enligt den historiska hävden av ängarna.
- h. Genomföra insatser som underlättar för lantbrukare vid restaurering av marker med hävdgynnade värden, exempelvis genom rådgivning om lämpliga marker, att söka restaureringsstöd och ta fram en restaureringsplan med mera.
- i. Genomföra insatser för att öka efterfrågan på lokalt naturbeteskött.
- j. Genomföra informationsinsatser för att uppmärksamma artrika brynmiljöers och övergångszoners betydelse för biologisk mångfald.
- k. Sköta brynmiljöer för att gynna biologisk mångfald och stärka viktiga ekosystemtjänster.
- l. Bedriva fortsatt forskning om alternativa metoder för hävd där traditionella metoder inte fungerar, till exempel där betesdjur saknas.
- m. Genomföra rådgivning både ur ett landskapsperspektiv, för att återskapa/bibehålla naturtyper, samt för hotade arters behov i dessa livsmiljöer. Exempelvis rådgivning för bete anpassat till olika naturtyper.
- n. Öka medvetenheten kring hotade arters närvaro hos markägare och djurhållare genom exempelvis rådgivning.
- o. Initiera eller stöd lokala samverkansprojekt för att underlätta skötsel av slåttermiljöer med hävdgynnade värden, exempelvis forum för redskapsdelning och slåttergillen eller lokala nätverk för skötselåtgärder.
- p. Utveckla reservat som omfattar odlingslandskapet så att de blir lättillgängliga för allmänhet.
- q. Öka tillgängligheten till ängs- och hagmarker med höga kulturhistoriska värden samt synliggör dessas kopplingar till biologisk mångfald.
- r. Genomföra insatser för att öka medvetenheten om stödutfodrings negativa påverkan på biologisk mångfald i betesmarker med höga naturvärden.
- s. Engagera närboende och hembygdsföreningar i skötsel av exempelvis slåtterängar.
- t. Sköta och restaurera ängar och betesmarker som finns i skyddade naturområden och på kommunägd mark.
- u. Annan aktivitet med samma syfte som åtgärden

Åtgärd 8. Öka variationen i åkerlandskapet

Syfte och mål

Syftet är att i första hand bevara och i andra hand öka de strukturer som skapar variation av livsmiljöer för arter som lever i och i anslutning/anknytning till åkerlandskapet.

Målet är att öka antalet insatser för att bevara och öka de strukturer som skapar variation i åkerlandskapet, exempelvis genom att sköta och skapa olika typer av småbiotoper.

Potentiella aktörer

LRF, Länsstyrelsen, kommuner, universiteten, Upplandsstiftelsen, lantbruksföretag och ideella föreningar.

Bakgrund

I intensivt brukade åkerlandskap har mycket av variationen och det tidigare mosaikartade landskapet försvunnit genom en ökad likriktning i produktionen mot endera spannmåls- eller animalieproduktion. Samtidigt har många av de tidigare förekommande småbiotoperna i landskapet tagits bort för att göra brukningen mer rationell. Att bevara och återskapa strukturer som ökar variationen i och i anslutning till åkermark är därför en förutsättning för att bevara och stärka biologisk mångfald i jordbrukslandskapet. Vetenskapliga studier visar att produktionskapaciteten i variationsrika åkerlandskap generellt är högre än i mindre variationsrika landskap⁷⁶.

Ett variationsrikt åkerlandskap omfattar både en rumslig och tidsmässig variation i landskapet. Rumslig variation avser olika typer av fysiska strukturer som skapar variation, exempelvis småbiotoper och varierad markanvändning så som betesmark och odlad åker. Tidsmässig variation innebär istället exempelvis variation i grödor över tid.

Småbiotoper definieras som små och välavgränsade livsmiljöer för jordbrukslandskapets arter. Exempel på småbiotoper är brynmiljöer, multifunktionella skyddszoner (SamZoner⁷⁷), odlingsrösen, åkerholmar, gamla träd, stenmurar, fågelåkrar, lärkrutor, och gårdsmiljöer. Småbiotoper har stor betydelse för åkerlandskapets rumsliga variation då de utgör viktiga livsmiljöer och spridningsvägar för olika arter, särskilt viktiga för fåglar och insekter. Att öka mängden och variationen av småbiotoper är en av de viktigaste insatserna för att gynna biologisk mångfald i slättbygd/åkerdominerat landskap. En ökad mängd småbiotoper i slättbygd är även möjlig att kombinera med ett konkurrenskraftigt jordbruk då det kan vara primärt marginalmarker och fältkanter som tas i anspråk, det vill säga marker som redan från början har en lägre avkastning än fälten i övrigt.⁷⁸

Olika vattenmiljöer har en stor betydelse i jordbrukslandskapet, både för att motverka torka och som livsmiljö för många olika arter. De flesta groddjur, fåglar, insekter och smådäggdjur som är knutna till jordbrukslandskapet gynnas av det skydd och den födotillgång som olika vattenmiljöer ger.⁷⁹ När bäckar rätas ut, öppna diken rörläggas och vattensamlingar fylls igen eller torrläggas i syfte att öka livsmedelsproduktionen, försvinner förutsättningarna för de arter i jordbrukslandskapet som är beroende av dessa miljöer. Genom att återställa naturliga vattenregimer så som våtmarker på strategiska ställen kan bland annat effekten av översvämningar samt utsläpp av övergödande ämnen

⁷⁶ Ricketts, T. et al. (2008). Landscape effects on crop pollination services: Are there general patterns? Ecology Letters 11(5): 499-515.

⁷⁷ SamZon är ett projekt som syftar till att utveckla ett koncept för skyddszoner, med många olika funktioner, såsom minimerar risken för läckage och oönskade ämnen, gynna biologisk mångfald, gynna eller skydda mot vilt, rekreation etc. SamZons projekten är ett samarbete mellan flera olika parter med finansiering från EU-fonden för landsbygdsutveckling.

⁷⁸ Wallander, J., Karlsson, L., Berglund, H., Mebus, F., Nilsson, L., Bruun, M., & Johansson, L. (2019). Plan för odlingslandskapets biologiska mångfald.

⁷⁹ Naturvårdsverket (2014). Småvatten och våtmark i jordbruksmark.

minska. Att återställa våtmarker bidrar även till kolinbindning vilket motverkar klimatpåverkan från utsläpp av växthusgaser.^{80,81}

Variera grödor över tid som skördas vid olika tillfällen ökar den tidsmässiga variationen i åkerlandskapet. Att en diversitet av grödor har en positiv effekt kan förklaras med att olika typer av grödor ofta erbjuder livsmiljöer för olika arter och kompletterar varandra på olika sätt.⁸² Att etablera en jämnare fördelning av höst-och vårsådd, lämna stubbåkrar fram till vårplöjning samt etablera en vallinsådd är ytterligare exempel på insatser som medför att föda och livsmiljöer erbjuds under en längre tid på året.⁸³

Det finns ett behov av att öka kunskapen om var i åkerlandskapet det är extra prioriterat att genomföra insatser för ökad variation. Ytterligare rådgivning och kompetensutveckling kring nyttan av biologisk mångfald och hur man med relativt enkla metoder kan gynna den kan skapa ett ökat intresse hos lantbrukare. Det är även angeläget att rådgivningen är sammanfallande med aktuella regelverk inom jordbrukarstöden så att åtgärdsförslag inte motsäger aktuella bestämmelser.⁸⁴

Biotopskydd - De här småbiotoperna är skyddade i hela Sverige enligt lag: • alléer • källor med omgivande våtmark i jordbruksmark • odlingsrösen i jordbruksmark • pilevallar • småvatten och våtmarker i odlingslandskapet • stenmurar i jordbruksmark • åkerholmar. Biotopskyddet innebär att du som lantbrukare inom det skyddade området inte får bedriva verksamhet eller vidta åtgärder som kan skada naturmiljön (miljöbalken 7 kap. 11 § och förordning 1998:1252 om områdesskydd).

Beskrivning av konkreta aktiviteter inom åtgärden

- a. Genomföra kunskapshöjande insatser om hur variation som gynnar biologisk mångfald kan skapas i åkerlandskapet, exempelvis genom multifunktionella skyddszoner (SamZoner).
- b. Bedriva fortsatt forskning för att utveckla produktionssätt med synergieffekter för både biologisk mångfald och ökad/god produktion.
- c. Förstärka befintlig variation i åkerlandskapet som även gynnar produktionen, exempelvis genom att anlägga och utveckla multifunktionella skyddszoner.
- d. Anlägga eller restaurera småbiotoper på eller i anslutning till åkermark. Exempel på insatser ges bland annat i Jordbruksverkets broschyr *Åkrar, småbiotoper och gårdsmiljöer*.
- e. Genomföra skötselinsatser i åkerlandskapets småbiotoper. Exempel på insatser ges bland annat i Jordbruksverkets broschyr *Åkrar, småbiotoper och gårdsmiljöer*.
- f. Genomföra insatser för ökad tidsmässig variation i åkerlandskapet, exempelvis genom att så grödor som skördas vid olika tillfällen.
- g. Genomföra insatser för skyddsvärda träd i åkerlandskapet genom skötsel (exempelvis frihuggning och hamling) och minskande av åldersglapp hos skyddsvärda träd (exempelvis plantering och skötsel av efterträdare och veteranisering).
- h. Genomföra insatser för att öka anslutningsgraden till Landsbygdsprogrammets miljöersättningar för att anlägga och restaurera våtmarker och dammar för biologisk mångfald i odlingslandskapet.
- i. Sprida kunskap om Artportalen och hur man använder sig av data om hotade arter i sin planering av insatser för biologisk mångfald.

⁸⁰ Jordbruksverket (2018). Återväntning av organogen jordbruksmark som klimatåtgärd. rapport 2018:30.

⁸¹ Klimatpolitiska vägvalsutredningen (2020). Vägen till en klimatpositiv framtid, SOU 2020:4.

⁸² Sirami, C., Gross, N., Baillod, A. B., Bertrand, C., Carrié, R., Hass, A., ... & Girard, J. (2019). Increasing crop heterogeneity enhances multitrophic diversity across agricultural regions. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 116(33), 16442-16447.

⁸³ Svenska Jägareförbundet (u.å). Viltvård för ett rikare landskap.

⁸⁴ Wallander, J., Karlsson, L., Berglund, H., Mebus, F., Nilsson, L., Bruun, M., & Johansson, L. (2019). Plan för odlingslandskapets biologiska mångfald.

- j. Återväta lågproduktiv mark i åkerlandskapet.
- k. Annan aktivitet med samma syfte som åtgärden.

Åtgärd 9. Minska negativ påverkan på biologisk mångfald från växtskyddsmedel

Syfte och mål

Syftet är att minska negativ påverkan på biologisk mångfald från växtskyddsmedel.

Målet är att genom anpassad och minskad användning av växtskyddsmedel minska deras direkta och indirekta negativa påverkan på arter som lever i och anslutning till jordbrukslandskapet.

Potentiella aktörer

LRF, Länsstyrelsen, kommuner, universiteten, Upplandsstiftelsen, lantbruksföretag och ideella föreningar.

Bakgrund

Växtskyddsmedel började användas i stor skala under 1940-talet, vilket missgynnade många arter som levde i och vid fälten. Växtskyddsmedlets funktion är att hämma eller slå ut ogräs, svampar och skadedjur som angriper grödor och effekten av användningen kan vara att arter drabbas direkt av växtskyddsmedlen eller indirekt genom att deras föda eller värdväxter påverkas.⁸⁵

Dagens växtskyddsmedel är mer specifika än vad de var förr men de kan fortfarande ge en oönskad påverkan på arter som är närbesläktade med den organism som ska bekämpas.⁸⁶ Exempelvis kan andra insektsarter än den som är målet för bekämpningen slås ut i området. Växtskyddsmedel kan även ge indirekta effekter som är negativ för biologisk mångfald. Fåglar i jordbrukslandskapet påverkas av att delar av deras födoresurser försvinner till följd av insektsbekämpning. Pollinatörer som exempelvis humlor och bin får svårare att hitta föda om många av de växter som är rika på pollen och nektar försvinner med anledning av ogräsbekämpning. Vice versa kan växtarter påverkas negativt av att en del av de pollinerande insekterna försvinner genom användningen av insekticider. Följaktligen kan exempelvis vindpollinerade växter börja dominera över insektpollinerade arter.⁸⁷

Utöver arter ovan jord kan växtskyddsmedel även utgöra ett selektionstryck på markorganismer. Användning av växtskyddsmedel medför att organismer som är mindre känsliga kan ta större plats och därmed förändras den biologiska sammansättningen i marken. Exempelvis har daggmaskar visat sig vara känsliga för vissa svampmedel, som även har en negativ påverkan på mykorrhizabildande svampar i jorden.⁸⁸

Användningen av kemiska växtskyddsmedel anges ofta som en viktig bidragande faktor till minskningen av biologisk mångfald i jordbrukslandskapet. Den specifika effekten av växtskyddsmedelsanvändning är i de flesta fall svår att urskilja från andra förändringar som skett parallellt. Exempel på detta kan vara en förändrad markanvändning, markpackning och jordbearbetning.⁸⁹ Bedömning av påverkan från växtskyddsmedel försvåras ytterligare av att effekten av medlet kan visa sig först efter en lång tid efter exponeringen, eller vid upprepade eller långvarig exponeringstid. Dessa kroniska effekter kan orsaka exempelvis försämrade tillväxt, nedsatt immunförsvar samt lägre reproduktionsförmåga vilket påverkar arters populationsstorlek och följaktligen hela ekosystem på sikt. I naturen kan effekten av växtskyddsmedel också bero på kombinationseffekter av flera olika växtskyddsmedel eller miljögifter⁹⁰. Då effekterna av kemiska

⁸⁵ Wallander, J., Karlsson, L., Berglund, H., Mebus, F., Nilsson, L., Bruun, M., & Johansson, L. (2019). Plan för odlingslandskapets biologiska mångfald.

⁸⁶ Naturvårdsverket (2016). Högfluorerade ämnen (PFAS) och bekämpningsmedel, rapport 6709.

⁸⁷ SLU (2019). Miljöeffekter av bekämpningsmedel. Hämtad från: <https://www.slu.se/centrumbildningar-och-projekt/SLU-Centrum-for-kemiska-bekampningsmedel-i-miljon/information-om-bekampningsmedel-i-miljon1/exponering-och-miljoeffekter/>

⁸⁸ Jordbruksverket (2019). Gynna mångfalden i marken, Jordbruksinformation 6 – 2019.

⁸⁹ Rundlöf, M., Lundin, O., & Bommarco, R. (2012). Växtskyddsmedlens påverkan på biologisk mångfald i jordbrukslandskapet. Kompetenscentrum för kemiska bekämpningsmedel (CKB), Sveriges lantbruksuniversitet (SLU).

⁹⁰ SLU (2019). Miljöeffekter av bekämpningsmedel. Hämtad från: <https://www.slu.se/centrumbildningar-och-projekt/SLU-Centrum-for-kemiska-bekampningsmedel-i-miljon/information-om-bekampningsmedel-i-miljon1/exponering-och-miljoeffekter/>

växtskyddsmedel på biologisk mångfald inte är fullständigt klarlagda är det viktigt med fortsatt forskning inom området.

Genom olika anpassningar kan förutsättningarna för att minska negativ påverkan av växtskyddsmedel på biologisk mångfald öka. Exempel på anpassningar är att anlägga multifunktionella skyddszoner (SamZoner⁹¹), skalbaggsåsar⁹², ersätta kemisk bekämpning med jordbearbetning eller ställa om till ekologisk produktion. Forskning tyder på att ekologisk produktion i slättbygd ger en rikare biologisk mångfald än vad konventionell produktion gör, bland annat på grund av att kemiska växtskyddsmedel ej används.⁹³ Det finns nationellt och regionalt⁹⁴ antagna mål för att 30 procent av jordbruksmarken ska brukas ekologiskt år 2030.

Beskrivning av konkreta aktiviteter inom åtgärden

- a. Genomföra kompetenshöjande aktivitet om hur man kan minska negativa effekter på biologisk mångfald vid användning av kemiska växtskyddsmedel.
- b. Anlägga multifunktionella skyddszoner (SamZoner).
- c. Minska användning av kemiska bekämpningsmedel genom exempelvis fler grödor i växtföljderna.
- d. Bedriva fortsatt forskning om kemiska växtskyddsmedels effekter på biologisk mångfald.
- e. Informera om de vinster som finns med biologisk skadedjursbekämpning i form av nyttodjur.
- f. Genomföra insatser som gynnar viktiga nyttodjur. Exempelvis anlägga skalbaggsåsar.
- g. Genomföra kurser och rådgivning för markägare och lantbrukare som önskar förändra sin produktion så att det bättre gynnar biologisk mångfald.
- h. Minska användningen av kemiska växtskyddsmedel, exempelvis genom att ställa om till ekologisk produktion.
- i. Genomföra insatser för att öka anslutningsgraden till Landsbygdsprogrammets miljöersättningar, till exempel för omställning till ekologisk produktion.
- j. Annan aktivitet med samma syfte som åtgärden.

⁹¹ SamZon är ett projekt som syftar till att utveckla ett koncept för skyddszoner, med många olika funktioner, såsom minimerar risken för läckage och oönskade ämnen, gynna biologisk mångfald, gynna eller skydda mot vilt, rekreation etc. SamZons projekten är ett samarbete mellan flera olika parter med finansiering från EU-fonden för landsbygdsutveckling.

⁹² Eva Mellqvist (2019). Att förebygga växtskyddsproblem. Jordbruksverket.

⁹³ Wallander, J., Karlsson, L., Berglund, H., Mebus, F., Nilsson, L., Bruun, M., & Johansson, L. (2019). Plan för odlingslandskapets biologiska mångfald.

⁹⁴ Region Uppsala (2017). Regional utvecklingsstrategi för Uppsala län.

Åtgärder inom fokusområde invasiva arter

Invasiva främmande arter räknas globalt som ett av de absolut största hoten mot biologisk mångfald. Främmande arter är djur, växter eller svampar som tagit sig till Sverige med hjälp av människan. Några av dessa främmande arter trivs för bra i sin nya miljö, som exempelvis kan sakna artens naturliga fiender. Det gör att arten kan öka kraftigt och på så sätt påverka den biologiska mångfalden. Dessa arter brukar kallas *invasiva främmande arter* eller *invasiva arter*. I Sveriges natur finns idag över 2 000 främmande arter och drygt 400 av dessa räknas som invasiva.

Problemen med invasiva främmande arter i Sverige ökar i takt med att vi blir fler människor, och att vi dessutom reser mer. Vi har också en ökad världshandel där vi både medvetet och omedvetet flyttar arter mellan ekosystem. Jakt- och fiskeintressen har infört exempelvis signalkräfta, dovhjort, fälthare, mufflonfår och fasan som nu finns spridda i den svenska naturen. Olika fiskarter har planterats in i många sjöar sedan lång tid tillbaka. En annan vanlig källa till spridning har varit trädgårdsodling, varifrån många arter spridit sig. Exempel på rymlingar från trädgårdsodling är vresros, blomsterlupin, kanadensiskt gullris och jätteloka. Många arter har även kommit in oavsiktligt, genom att till exempel följa med i transporter av andra varor eller med ballastvatten i fartyg. Exempelvis har den spanska skogssnigeln, även kallad mördarsnigel, följt med importerade grönsaker och trädgårdsväxter. Sedan dess spridning tog fart under 1980-talet har den lyckats sprida sig över stora delar av landet.

Främmande växter och djur kan vara ett hot mot den inhemska floran och faunan på flera olika sätt, exempelvis genom att konkurrera ut inhemska arter eller sprida invasiva sjukdomar. Många invasiva växter bildar täta bestånd som fullständigt skuggar den underliggande marken. Vissa arter har förmåga att förändra markens egenskaper genom att exempelvis binda kväve eller att fälla stora mängder förna. Även de ekonomiska konsekvenserna kan bli omfattande när nya oönskade växter ska bekämpas. Utöver den biologiska mångfalden kan invasiva arter utgöra ett hot mot bebyggelse och infrastruktur. Jordstammen hos växten parkslide har förmågan att tränga in i små springor och expandera, vilket kan förstöra såväl husgrunder som asfalt. För växter krävs ofta åtgärder vid flertalet tillfällen varje säsong, upprepat över ett flertal år. En väl etablerad invasiv art är oftast omöjlig att utrota vilket innebär att begränsning och lokal utrotning måste upprepas årligen med stora, återkommande fysiska insatser och kostnader som följd.

På Naturvårdsverkets webbplats finns mer information om vilka invasiva arter som är av särskild betydelse i Sverige.⁹⁵ Länsstyrelsen har i uppdrag att förebygga introduktion och spridning av invasiva främmande arter.⁹⁶ För att de insatser som görs i arbetet med att begränsa och utrota invasiva främmande arter ska vara välriktade och effektiva arbetar länsstyrelsen med att ta fram en regionaliserad problembild för invasiva främmande arter i Uppsala län.

Åtgärd som är prioriterad att genomföra inom fokusområde invasiva arter är:

- Motverka invasiva främmande arter

⁹⁵ Naturvårdsverket (u.å). Invasiva främmande arter. Hämtad från: <https://www.naturvardsverket.se/Amnen/Invasiva-frammande-arter/>

⁹⁶ Regeringen, Finansdepartementet (2019). Regleringsbrev för budgetåret 2020 avseende länsstyrelserna.

Åtgärd 10. Motverka invasiva främmande arter

Syfte och mål

Åtgärdens syfte är att begränsa förekomst och spridning av invasiva främmande arter som har en negativ påverkan på den biologiska mångfalden i länet.

Målet är att öka informationsspridning och genomförande av fysiska insatser för att begränsa förekomst och spridning av invasiva främmande arter.

Potentiella aktörer

Kommuner, länsstyrelsen, Region Uppsala, Upplandsstiftelsen, Trafikverket, trädgårdsföretag, LRF, fastighets- och markägare samt ideella föreningar.

Bakgrund

Att motverka invasiva främmande arter är viktigt inom samtliga fokusområden i åtgärdsprogrammet. Fysiska insatser för att begränsa förekomst och spridning av invasiva främmande arter behövs såväl i vattenlandskapet, skogslandskapet, jordbrukslandskapet och i parkmiljöer som i bebyggd miljö och längs linjestrukturer. Fastighets- och markägare har det primära ansvaret för att vidta åtgärder för att bekämpa invasiva främmande arter på egen mark. Detta gäller såväl staten, kommuner som företag och privatpersoner. Det är därför prioriterat att sprida kunskap och genomföra fysiska insatser för att förebygga och bekämpa invasiva arter brett i länet. Som ansvariga för avfallshanteringen har kommunerna även ett ansvar för att avfallet från invasiva främmande arter hanteras på sådant sätt att det inte blir en spridningskälla.

Bekämpning av främmande invasiva arter regleras sedan 2019 enligt den svenska förordningen om invasiva främmande arter⁹⁷ som ratificerar motsvarande EU-förordning.⁹⁸ De invasiva arter som är listade i EU-förordningen får inte importeras, säljas, odlas, födas upp, transporteras, användas, bytas, släppas ut eller hållas levande. Av de 66 arter som 2020 finns på EU-förteckningen över invasiva främmande arter, har sex arter återkommande påträffats i Uppsala län:

- Gul skunkkalla
- Jättebalsamin
- Jätteloka
- Signalkräfta
- Smal vattenpest
- Tromsöloka

Utöver dessa har enstaka fynd rapporterats av ett flertal ytterligare arter från EU-förteckningen. En del arter som ses som de största hoten för flora och fauna i Sverige omfattas emellertid inte av denna lagstiftning. Det gäller till exempel mink, sjögull, vresros och blomsterlupin. Arbeta pågår med framtagande av en nationell förteckning av invasiva arter av betydelse för Sverige. Införandet av denna förteckning kommer att komplettera förteckningen över arter listade i EU-förordningen, och medföra samma skyldigheter till åtgärder.

Naturvårdsverket och Havs- och vattenmyndigheten samordnar det nationella arbetet med invasiva arter, samt ansvarar för att ta fram hanteringsåtgärder för EU-listade arter som bedöms ha stor spridning. Detta innefattar i dagsläget jätteloka, jättebalsamin och signalkräfta. Länsstyrelsen samordnar länets åtgärder mot de invasiva främmande arterna som finns listade i EU-förordningen och kommer att ha samma roll i åtgärdsarbete mot arter listade i kommande nationella förteckning.

⁹⁷ SFS 2018:1939. Förordning om invasiva främmande arter. Stockholm: Miljö- och energidepartementet.

⁹⁸ EU (2014). Europaparlamentets och Rådets förordning (EU) nr 1143/2014 av den 22 oktober 2014 om förebyggande och hantering av introduktion och spridning av invasiva främmande arter.

På länsstyrelsen pågår arbete med att identifiera, prioritera och åtgärda spridning av invasiva arter av regional betydelse.

Beskrivning av konkreta aktiviteter inom åtgärden

- a. Initiera och delta i nätverk för kompetensutveckling och samverkan för relevanta aktörer verksamma i länet, exempelvis länsstyrelsen, kommuner, markägare med flera.
- b. Genomföra kompetenshöjande aktiviteter riktade sektorsvis till aktörer verksamma exempelvis inom skogssektorn, jordbrukssektorn, inom infrastrukturens biotoper med flera.
- c. Ta fram en regional handlingsplan för att motverka invasiva främmande arter baserat på ny EU-förordning.
- d. Ta fram regionala spridningskartor för invasiva främmande arter för att underlätta bekämpningen.
- e. Genomföra insatser för att ta bort invasiva främmande arter i skyddade områden, i särskilt känsliga miljöer och där de hotar höga naturvärden.
- f. Genomföra kompetenshöjande aktivitet riktat mot allmänheten, förskolor och skolor om hur invasiva främmande arter kan motverkas.
- g. Utesluta invasiva främmande arter vid val av vilka växter som planteras, exempelvis inom park- och grönområden.
- h. Inventera och rapportera förekomster av invasiva arter.
- i. Informera om möjligheten att få LONA/LOVA-medel för bekämpning av invasiva främmande arter.
- j. Bekämpa och minska påverkan från invasiva främmande arter oavsett var de förekommer, exempelvis jättebalsamin, jätteloka, blomsterlupin och mink.
- k. Genomföra uppföljande forskning och miljöövervakning kopplat till hanteringsåtgärder för invasiva främmande arter.
- l. Sprida information om Artdatabankens risklista *Klassificering av främmande arters effekter på biologisk mångfald i Sverige*.
- m. Annan aktivitet med samma syfte som åtgärden.

Åtgärder inom fokusområde byggd miljö

Med byggd miljö avses i åtgärdsprogrammet miljöer som planeras, eller redan är anlagda, för bebyggelse och för rekreations- och friluftsområden samt för kommunikationsinfrastruktur som vägar, järnvägar, kraftledningsgator med flera.

Förutsättningarna för biologisk mångfald i byggd miljö måste bevaras och stärkas för att andra viktiga ekosystemtjänster såsom rekreation och friluftsliv, pollinering, luftrening, temperaturregulering, vattenrening med mera inte ska förloras.

Uppsala län är en mycket expansiv region med planer och målsättningar om helt nya exploaterade områden, exempelvis i samband med utbyggnad av fler järnvägsspår. Det skapar en ökad risk för att värdefulla livsmiljöer fragmenteras eller försvinner men kan också skapa möjligheter till att stärka grundläggande faktorer för ekosystemtjänster. Det föreligger ett ökat behov av att spridningsvägar och variationsrika livsmiljöer av tillräcklig storlek och kvalitet bevaras och utvecklas. Kombinationen av en expansiv region och länets specifika naturförutsättningar gör att åtgärder som kan anpassa eller kompensera för ingrepp i landskapet blir centrala i planeringen. En av de mest betydande faktorerna att ta hänsyn till i den fysiska planeringen är biologisk mångfald eftersom den utgör en grundförutsättning för ekosystemens förmåga att leverera ekosystemtjänster. Målkonflikterna som ska avvägas i den fysiska planeringen är många och ny kunskap och nya beslutsunderlag behöver löpande införlivas i planprocesserna. Fysisk planering är ett viktigt verktyg för att bevara och stärka biologisk mångfald, från vägledande beslut i exempelvis översiktsplan, till reglerande beslut i exempelvis detalj- eller vägplan.

De livsmiljöer som bevaras och skapas i och i anknytning till byggd miljö såsom tätortsnära skogar, parker och grönområden får en ökande betydelse för överlevnad av olika arter. Detta på grund av att de naturliga livsmiljöerna i landskapet minskat och fragmenterats till följd av bland annat pågående markanvändning och exploateringen i länet. Genom medvetna åtgärder inom planering, anläggning och förvaltning av exempelvis parker och grönområden kan dessa miljöer utvecklas till förmån för biologisk mångfald.

Infrastrukturens biotoper, det vill säga de miljöer som skapats i grustag, sandiga miljöer på skjutfält, längs järnvägsbankar och vägkanter utmed både små och stora vägar utgör idag viktiga livsmiljöer för många hotade och rödlistade arter som tidigare levt i det traditionella jordbrukslandskapet. Genom medvetna åtgärder inom planering, anläggning och förvaltning kan även dessa miljöer bevaras och utvecklas till förmån för biologisk mångfald.

Aktiviteter med målsättningen att minska förekomst och spridning av invasiva främmande arter finns samlade under åtgärd 10, Motverka invasiva främmande arter.

Åtgärder som är prioriterade att genomföra inom fokusområde den bebyggda infrastrukturen är:

- Öka hänsyn till biologisk mångfald i fysisk planering
- Bevara och öka biologisk mångfald i parker och grönområden
- Bevara och öka biologisk mångfald i infrastrukturens biotoper

Åtgärd 11. Öka hänsyn till biologisk mångfald i fysisk planering

Syfte och mål

Åtgärdens syfte är att öka hänsyn till biologisk mångfald i den fysiska planeringens processer.

Målet är att integrera ett ökat hänsynstagande till biologisk mångfald i planeringsprocesser från strategisk nivå till praktiskt genomförande, och löpande integrera nya underlag som har bäring på biologisk mångfald, exempelvis grön infrastruktur.

Potentiella aktörer

Kommuner, länsstyrelsen, Region Uppsala och Trafikverket.

Bakgrund

Den fysiska planeringens planer och riktlinjer ska se till den samlade miljönyttan och säkerställa att mark- och vattenområden används för de ändamål som områdena är mest lämpade för med hänsyn till beskaffenhet, läge och behov. Det är viktigt att i fysisk planering ta vara på möjligheten att bygga in och inte bort förutsättningar för biologisk mångfald och ekosystemtjänster. Biologisk mångfald och ekosystemtjänster har tydliga kopplingar till kulturmiljö- och friluftslivsvärden samt klimatomställning och klimatanpassning, vilka alla i sin tur är kopplade till människors hälsa och säkerhet.

Uppsala län är en mycket expansiv region med planer och målsättningar om helt nya exploaterade områden, exempelvis i samband med utbyggnad av fler järnvägsspår. Kombinationen av en expansiv region och länets specifika naturförutsättningar gör att åtgärder som kan anpassa eller kompensera för ingrepp i landskapet blir centrala i planeringen. Kopplat till detta pågår på länsstyrelsen exempelvis ett arbete för att ta fram principer och förtydliganden av hur exploatering av jordbruksmark ska hanteras i fysisk planering vilket kopplar till detta. Om inte tillräcklig hänsyn till miljö- och naturvärden kan uppnås via planering kan metoder som ekologisk kompensation vara ett verktyg för att kompensera för förväntad negativ påverkan på arters livsmiljöer.

En förutsättning för att kunna ta god hänsyn till biologisk mångfald i den fysiska planeringen och ha en effektiv planeringsprocess är tillgång till relevanta kunskapsunderlag som nyttjas i tidiga dialoger. Det är särskilt viktigt när parallell lagstiftning berörs, till exempel artskyddslagstiftning. Avvägningar mellan olika intressen bör angripas tvärvetenskapligt på både strategisk och praktisk nivå för att bli långsiktigt hållbara. Utmaningen är att få planernas intentioner för naturhänsyn att följa med genom genomförande- och förvaltandefas, en utmaning som exempelvis kan mötas genom utvecklat användande av strategisk, eller i förekommande fall specifik, miljöbedömning.⁹⁹

Beskrivning av konkreta aktiviteter inom åtgärden

- Genomföra kunskapshöjande aktivitet för hur hänsyn till biologisk mångfald kan tas om hand i planeringsprocessen för att få genomslag i faktiskt genomförande och förvaltning riktat till politiker samt gemensamt till planhandläggare, bygglovshandläggare, kommunekologer och regionplanerare.
- Sammanställa regionalt kunskapsunderlag om var och när ekologisk kompensation är relevant.
- Anta strategiska ställningstaganden, mål och riktlinjer, till exempel i översiktsplan eller strategiskt dokument, för att i samhällsplaneringen aktivt skapa förutsättningar för att bevara och stärka biologisk mångfald. Exempelvis kan den kommunala planeringen i högre grad säkerställa tillgång till tätortsnära natur. Riktlinjer kan exempelvis innehålla att krav ska ställas i mark-, arrende- och exploateringsavtal.

⁹⁹ Miljöbedömning är en process där syftet är att integrera miljöaspekter i ett tidigt skede i framtagandet och antagandet av planer.

- d. Genomföra kunskapshöjande aktivitet om hur regionala och nationella kunskapsunderlag med bäring på biologisk mångfald, exempelvis handlingsplan för grön infrastruktur, kan brytas ned på kommunal nivå för den fysiska planeringen.
- e. Bryta ned regionala kunskapsunderlag med bäring på biologisk mångfald, exempelvis handlingsplan för grön infrastruktur, till kommunal nivå för den fysiska planeringen. Underlagen visar exempelvis vart i kommungeografin värdekärnor och ansvarsarter återfinns.
- f. Säkerställa att arbetssätt och rutiner finns så att intentionerna om biologisk mångfald i den fysiska planeringen tas om hand i faktiskt genomförande och förvaltning, exempelvis genom rutiner för uppföljning av intentionerna i detaljplan och miljökonsekvensbeskrivning (MKB).¹⁰⁰
- g. Säkra rutiner för att löpande implementera relevanta kunskapsunderlag i planeringsprocessen genom tidig dialog.
- h. Säkerställa rutiner för att uppdatera befintliga planeringsunderlag, exempelvis naturvärdesinventeringar i förhållande till Grön infrastruktur¹⁰¹ och länets ansvarsarter och ansvarsnaturtyper.¹⁰²
- i. Ta fram en regional åsvårdsplan som beskriver naturvärden och ekosystemtjänster i och i anknytning till länets åsmiljöer.
- j. Utveckla användarvänliga GIS-metoder för att testa barriäreffekter efter olika åtgärder i planering och/eller framtagande av MKB.
- k. Möjliggöra anläggning av kreotoper som gynnar biologisk mångfald i detaljplaner för urban och exploaterad miljö, exempelvis genom att reglera för fickparker, gröna tak, växtplanteringar på vertikala ytor samt blomrika miljöer för pollinerare.
- l. Säkerställa en medveten reglering som främjar biologisk mångfald vid detaljplanering av parker, exempelvis genom reglering för anläggning av öppna vattenstrukturer.
- m. Bidra till fler öppna småvatten i landskapet genom avvägd dagvattenhantering, exempelvis genom att välja öppna diken och dammar istället för kulvertering.
- n. Ställa krav i MKB på att verksamhetsutövare ska ta hänsyn till biologisk mångfald vid exploatering genom att öka användningen av ekologisk kompensation, exempelvis vid planering av vägar, järnvägar, broar och kraftledningar.
- o. Annan aktivitet med samma syfte som åtgärden

¹⁰⁰ SFS 1998:808. Miljöbalk. Stockholm: Miljö- och energidepartementet.

¹⁰¹ Länsstyrelsen i Uppsala län (2019). Grön infrastruktur i Uppsala län, 2019:03.

¹⁰² Länsstyrelsen i Uppsala län (2015). Ansvarsarter och ansvarsnaturtyper i Uppsala län, 2015:03.

Åtgärd 12. Bevara och öka biologisk mångfald i parker och grönområden

Syfte och mål

Åtgärdens syfte är att bevara och skapa miljöer med höga naturvärden i parker och grönområden. Med parker och grönområden avses i åtgärdsprogrammet parkmiljöer, tätortsnära natur- och friluftsområden, kyrkogårdar, golfbanor, planteringar och klippta gräsmattor.

Målet är att öka kvalitativ planering, anläggning och skötsel av parker och grönområden som gynnar biologisk mångfald.

Potentiella aktörer

Kommuner, länsstyrelsen, entreprenörer inom parkförvaltning och trädgårdsskötsel, kyrkogårdsförvaltning och större fastighetsägare.

Bakgrund

Parker och grönområden kan stötta ekosystemtjänster såsom, pollinering, luftrening, temperaturregulering och vattenrening. De har också en mycket stor betydelse för människors hälsa och välbefinnande genom att erbjuda möjligheter till rekreation, friluftsliv, lek och skönhetsupplevelser med mera. Genom att erbjuda variationsrika livsmiljöer och spridningsvägar ut mot närliggande natur har parker och grönområden en stor betydelse för överlevnad för olika arter.

Vid planering och anläggning av parker och grönområden bör man utgå från befintliga förutsättningar och natur- och kulturvärden på platsen och i omgivningen och i första hand gynna och utveckla biologisk mångfald som redan finns eller har funnits. Med utgångspunkt i detta finns stora möjligheter att styra utformning och förvaltning så att det bevarar och stärker biologisk mångfald.

I förvaltningen av parker och grönområden finns det möjligheter att med enkla medel förbättra förutsättningarna för biologisk mångfald både genom generella och artspecifika insatser. Goda exempel på detta ges bland annat i sammanställningen *Receptsamling för biologisk mångfald i parker och trädgårdar*.¹⁰³ För golfbanor finns tips på STERF:s hemsida.¹⁰⁴ Generella aktiviteter som gynnar biologisk mångfald kan exempelvis vara att bevara död ved i olika stadier, minska användningen av kemiska växtskyddsmedel, välja inhemska växtarter samt anlägga och hålla rent dammar. Att låta gräsytor och gräsmattor som inte används för rekreation eller lek bli ängsmark med lågintensiva skötselmetoder är ytterligare en generell insats som kan ge många arter en frizon på platsen. I upplysta park och grönområden kan anpassningar för att gynna nattaktiva djur som fladdermöss och insekter övervägas.¹⁰⁵ Artspecifika insatser i park- och grönområden bör främst göras för hotade arter som har dessa områden som sin främsta kvarvarande livsmiljö eller som en viktig spridningsväg. Park- och grönområden erbjuder goda möjligheter att på ett pedagogiskt sätt både synliggöra och informera om ekosystem och biologisk mångfald till besökarna då den kan ges i direkt anslutning till området.

Beskrivning av konkreta aktiviteter inom åtgärden

- Initiera och delta i nätverk för kompetenshöjning och erfarenhetsutbyte för tekniska nämnder, parkförvaltning och kyrkogårdsförvaltning, exempelvis i samverkan med SLU:s utbildning för landskapsarkitekter eller Enköpings utbildning för trädgårdsmästare.
- Genomföra kunskapshöjande aktivitet om hur biologisk mångfald kan främjas på park- och grönytor riktad mot exempelvis bostadsbolag, större fastighetsägare, företrädare för golfklubbar och parkentreprenörer.

¹⁰³ Länsstyrelsen i Västmanlands län (2019). Receptsamling för biologisk mångfald i parker och trädgårdar.

¹⁰⁴ STERF (u.å). Handböcker. Hämtad från: <http://www.sterf.org/se/handbocker>

¹⁰⁵ Eklöf, J., & Rydell, J. (2018). Det dödliga ljuset. Forskning & Framsteg, 8/2018.

- c. Säkerställa att det görs medvetna val som främjar biologisk mångfald och stärker det positiva biologiska kulturarvet vid gestaltning, projektering och anläggning av parker, golfbanor och andra grönområden.
- d. Säkerställa att skötselplaner och vårdplaner för parker, golfbanor och grönytor innehåller anpassade skötselmetoder för att främja biologisk mångfald.
- e. Anpassa skötselmetoder så att de gynnar biologisk mångfald exempelvis i parker och grönområden samt på golfbanor och kyrkogårdar.
- f. Sprida kunskap om Artportalen och hur man använder sig av data om hotade arter i sin planering av insatser för biologisk mångfald.
- g. Ta fram informationsmaterial för att sprida kunskap om biologisk mångfald till besökare i parker och grönområden.
- h. Bevaka och planera för skyddsvärda träd, framför allt i värdetrakter för skyddsvärda träd¹⁰⁶, genom inventering, information och skötsel.
- i. Genomföra insatser som gynnar pollinerare, exempelvis anlägga mer blommande och bärande träd, bedriva skötsel utan kemiska växtskyddsmedel, bibehålla sandblottor samt anlägga sandbäddar och bihotell.
- j. Minska den negativa effekten av belysning på insekter och fladdermöss, exempelvis genom att utreda behov av belysning nattetid samt om möjligt ersätta kontinuerlig belysning med rörelsestyrd i parker och vid fasadbelysning av slott och kyrkor.
- k. Kartlägga förekomst av invasiva och främmande växter och ersätt dessa med arter av lokalt ursprung.
- l. Annan aktivitet med samma syfte som åtgärden.

¹⁰⁶ Måreby, J. (2018). Vårt ansvar – naturtyper och arter i Uppsala län. Nardus – Ekologisk konsult. Länsstyrelsen i Uppsala län.

Åtgärd 13. Bevara och öka biologisk mångfald i infrastrukturens biotoper

Syfte och mål

Åtgärdens syfte är att bevara och skapa miljöer med höga naturvärden i infrastrukturens biotoper, exempelvis i linjestrukturer, täkter, skjutfält och på ruderatmark i industriområden.

Målet är att öka kvalitativ anläggning och skötsel av infrastrukturens biotoper som gynnar biologisk mångfald.

Potentiella aktörer

Trafikkontor, Trafikverket, kommuner, länsstyrelsen, Försvarmakten, Upplandsstiftelsen, kraftnätsägare, skogsbolag, ideella föreningar, större industrier och täktbolag.

Bakgrund

Infrastrukturens biotoper som grustäcker, sandiga miljöer på skjutfält, längs järnvägsbankar samt vägkanter utmed både små och stora vägar utgör idag viktiga livsmiljöer för många hotade och rödlistade arter som tidigare levt i det traditionella jordbrukslandskapet. Den brist på dessa livsmiljöer som uppkommit i det moderna jordbrukslandskapet kan delvis kompenseras i infrastrukturens biotoper genom kvalitativ anläggning och skötsel.

Generellt är den biologiska mångfalden i infrastrukturens biotoper beroende av någon slags störning för att motverka igenväxning. Vid genomförande av skötselåtgärder är en specifik anpassning efter biotopens behov nödvändig för att uppnå goda resultat. Ett exempel på detta är att anpassa intensiteten av störningen där sen slåtter av vägkanter och uppsamling av förna är viktiga åtgärder som gynnar en artrik blomning och fröproduktion medan torra vägkanter, vägslänter och järnvägsmiljöer enbart bör slås enstaka år.¹⁰⁷

För ett effektivt åtgärdsarbete är det särskilt viktigt att prioritera rätt skötselinsatser i de miljöer som pekas ut som värdefulla i olika kunskaps- och planeringsunderlag.¹⁰⁸ Samverkan mellan olika aktörer samt uppföljning av genomförda aktiviteter är viktigt för erfarenhetsåterföring och för att säkerställa att genomförda skötselåtgärder får önskad effekt. Det pågående regionala samverkansprojektet *Infrastrukturens biotoper*¹⁰⁹ är ett befintligt forum för detta med fokus på forskning och åtgärdsarbete för biologisk mångfald i linjestrukturer.

Vid utbyggnad av infrastruktur kommer nya infrastrukturbiotoper att anläggas. Dessa biotoper kan också få stort värde för biologisk mångfald om det i tidigt skede planeras med utgångspunkt i de naturliga förutsättningarna på platsen så att värdefulla miljöer bevaras eller återskapas.

Längs länets åsar finns grustäcker som kan anpassas för att bättre bevara och stärka biologisk mångfald. Dessa miljöer är särskilt viktiga för fåglar, pollinatörer och vissa växtarter. Uppsala läns åsmiljöer erbjuder även viktiga ekosystemtjänster såsom grundvattenförsörjning, vattenrening och friluftsliv.

¹⁰⁷ Lennartsson, T., & Gylje, S. (2009). *Infrastrukturens biotoper: en refug för biologisk mångfald: [en skrift från CBM om transportinfrastruktur och biologisk mångfald]*. Centrum för biologisk mångfald.

¹⁰⁸ Exempel på underlag är: Länsstyrelsen i Uppsala län (2019). Grön infrastruktur i Uppsala län, 2019:03. Länsstyrelsen i Uppsala län (2015). Ansvarsarter och ansvarsnaturtyper i Uppsala län, 2015:03. Trafikverket, (u.å). Artrika väg- och järnvägsmiljöer. Hämtad från: <https://trafikverket.ineko.se/se/artrika-veg-och-jarnvagsmiljoer>. Triekol (u.å). Publications. Hämtad från: <http://triekol.se/publikationer/>.

¹⁰⁹ Samverkansprojektet "Infrastrukturens biotoper" bedrivs på nationell samt regional nivå av ArtDatabanken. Deltagande aktörer i länet är Swedavia airports, Svenska golfförbundet, Centrum för biologisk mångfald, Upplandsstiftelsen, Trafikverket, Svenska kraftnät, Ellevio AB, Vattenfall AB, Sveaskog AB, Sveriges Lantbruksuniversitet och Länsstyrelsen.

Beskrivning av konkreta aktiviteter inom åtgärden

- a. Genomföra kunskapshöjande och kompetensutvecklande aktivitet om hur biologisk mångfald kan främjas genom anläggning, skötsel och underhåll av infrastrukturens biotoper till prioriterade aktörer i länet.
- b. Delta i regionalt samverkansprojekt *Infrastrukturens biotoper* som omfattar forskning och åtgärdsarbete i linjestrukturer.
- c. Säkerställa och uppdatera rutiner och skötselplaner så att de tydligt stärker biologisk mångfald i linjestrukturer såsom vägkanter, kraftledningsgator och banvallar.
- d. Genomföra uppföljningar av genomförda skötselåtgärder i infrastrukturens biotoper för att säkerställa att rutiner och arbetssätt fungerar.
- e. Inventera linjestrukturer, exempelvis kommunala vägar och skogsbilvägar, med avseende på höga naturvärden och upprätta skötselplaner för de mest värdefulla sträckorna.
- f. Inventera behovet av faunapassager och ekodukter i befintliga linjestrukturer där detta saknas.
- g. Som verksamhetsutövare föreslå och genomföra insatser som gynnar biologisk mångfald vid planering och drift av skjutfält och tåkter, samt vid efterbehandling av tåkter. I handboken *Inspiration till att skapa bra natur i tåkter*¹¹⁰ ges konkreta exempel på insatser i tåkter. Till exempel bevara öppna sandmiljöer genom att undvika skogsplantering och fullständig utplaning vid efterbehandling.
- h. Ta fram rutiner för ökad hänsyn till biologisk mångfald vid tillsynsvägledning, tillsyn och tillståndsprövning av tåkter och skjutfält. Exempel på rutiner är att vid samråd, vid tillsyn, samt för tåkter inför efterbehandling, alltid informera om hur höga naturvärden kan skapas i dessa miljöer. För tåkter bör redan i tillstånd anges att hänsyn till biologisk mångfald ska tas vid efterbehandlingen.
- i. Bevara och planera för skyddsvärda träd, framför allt i värdetrakter för skyddsvärda träd¹¹¹, genom inventering och skötsel.
- j. Genomföra insatser som gynnar pollinerare på ruderatmark, impedimentytor och skjutfält, exempelvis genom att plantera växter som gynnar pollinerare, röja bort invasiva växter, bibehålla sandblottor och anlägga sandbäddar.
- k. Analysera spridningsvägar för arter knutna till infrastrukturens biotoper.
- l. Annan aktivitet med samma syfte som åtgärden.

¹¹⁰ Soldinger Almefelt, M., Lagerkvist, M., Enetjärn, S., Preuss, S., Kruys, N., Enetjärn, A. (2016). Handbok - Inspiration till att skapa bra natur i tåkter av. Projekt 13021.

¹¹¹ Måreby, J. (2018). Vårt ansvar – naturtyper och arter i Uppsala län. Nardus – Ekologisk konsult. Länsstyrelsen i Uppsala län.

Åtgärder inom fokusområde beteende och konsumtion

Biologisk mångfald minskar i en allt snabbare takt i hela världen. Enligt forskning är överkonsumtion, särskilt i den rika världen, en av huvudorsakerna till den snabba artförlusten¹¹². Konsumtion påverkar indirekt ekosystem och biologisk mångfald då produktion av varor och tjänster oftast är grundorsaken till förlust och försämringar av livsmiljöer via ohållbar markanvändning, överutnyttjande av naturresurser och till föroreningar via utsläpp till mark, luft och vatten.

För att förhindra fortsatt förlust av biologisk mångfald och livsnödvändiga ekosystemtjänster både globalt och lokalt behöver den negativa påverkan från konsumtion minska. Detta behöver ske på motsvarande sätt som indirekt klimatpåverkan från konsumtion behöver minska för att bromsa den globala uppvärmningen. För att möta dessa utmaningar krävs en omställning där samhället anpassas för en mer hållbar utveckling och där beslut och beteenden styr mot hållbara produktionssätt och konsumtionsmönster. Beslutsfattare, i synnerhet politiker, har en viktig roll i att leda omställningsarbetet. För att möjliggöra informerade och miljömässigt orienterade beslut är det viktigt att denna målgrupp löpande hålls uppdaterad om forskning och utveckling inom hållbarhetsområdet.

För att uppnå beteendeförändringar som medför mer hållbara konsumtionsmönster behövs en ökad medvetenhet och kunskap om konsumtionens påverkan på ekosystem och biologisk mångfald och om hållbara alternativ i kombination med förändrade normer och attityder. Fortsatta insatser för att synliggöra värdet av ekosystemtjänster och öka kunskapen om biologisk mångfald samt hur den kan bevaras är därför prioriterat i hela samhället. Här kan tillgång till naturområden och möjligheter till friluftsliv fylla en viktig funktion då det visat sig främja både folkhälsan och ett ökat miljömedvetande. Skola och förskola är en viktig arena för att lyfta lärandet för hållbar utveckling som skapar förutsättningar till ökad kunskap och förändrade beteenden, inte bara hos elever utan även hos familjer och samhället i stort.

Inköp och upphandling av varor och tjänster fyller en viktig funktion i att driva samhällets omställning till en miljömässigt mer hållbar produktion och konsumtion framåt. Genom medvetna val av produkter och tjänster finns stor potential att minska negativa effekter på ekosystem och även bidra till positiva effekter för biologisk mångfald. Offentlig sektor har en nyckelroll att agera som föregångare vid upphandling och inköp av varor och tjänster. Utrymmet att ta miljöhänsyn och social hänsyn i samband med offentliga upphandlingar har successivt blivit allt större och medger idag stor frihet att ställa långtgående miljökrav, så länge kraven hör samman med det som upphandlas och är möjliga att kontrollera och följa upp.

Åtgärder som är prioriterade att genomföra inom fokusområde beteende och konsumtion är:

- Öka hänsyn till biologisk mångfald genom inköp av hållbara varor och tjänster
- Inspirera länsinvånarna till hållbara val som gynnar biologisk mångfald
- Integrera biologisk mångfald och hållbar utveckling i skola och förskola
- Genomför utbildnings- och informationsinsatser om biologisk mångfald för beslutsfattare

¹¹² Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Service, IPBES (u.å). Hämtad från: <https://ipbes.net/>

Åtgärd 14. Öka hänsyn till biologisk mångfald genom inköp av hållbara varor och tjänster

Syfte och mål

Åtgärden syftar till att minska negativa effekter på ekosystem och biologisk mångfald från produktion av varor och tjänster som konsumeras i länet.

Målet är en ökad användning av krav och utvärderingskriterier vid upphandling och inköp av varor och tjänster som styr mot en mer miljömässigt hållbar produktion och konsumtion.

Potentiella aktörer

Kommuner, Region Uppsala, företag, länsstyrelsen och ideella föreningar.

Bakgrund

Inköp och upphandling av varor och tjänster fyller en viktig funktion i samhällets omställning till en miljömässigt mer hållbar produktion och konsumtion. Alla konsumenter, såväl företag, offentlig sektor samt privatpersoner, har en möjlighet att genom medvetna val och tydliga krav bidra till detta förändringsarbete. Varor och tjänster som produceras hållbart och med god hänsyn till biologisk mångfald och andra hållbarhetsaspekter kan medföra ett högre slutpris. Som producent är det därför viktigt att synliggöra de mervärden och långsiktiga nyttor som en vara eller tjänst medför och som inköpare och konsument låta dessa bli en drivkraft i val av vara eller tjänst. Gemensamma upphandlingskrav från flera aktörer med efterfrågan på ökad hänsyn till biologisk mångfald ger större påverkanskraft och skapar tydliga och gemensamma spelregler för marknaden. Genom dialog med leverantörer av varor och tjänster finns möjlighet att formulera kraven så att det öppnar upp för nya lösningar och innovationer.

Tydliga krav som styr mot hållbar produktion och ökad hänsyn till biologisk mångfald bör ställas inom de områden som är strategiskt viktiga för inköp hos respektive verksamhet, exempelvis där inköpet har en stor miljöpåverkan, stora sociala risker eller uppgår till stora volymer. Ett verktyg för att ställa hållbarhetskrav vid inköp och upphandlingar är att utgå från olika befintliga miljömärkningar och ställa motsvarande krav på innehåll och uppföljning. Några exempel på miljömärkningar med hänsyn till biologisk mångfald är Svenskt Sigill Naturbeteskött, KRAV, FSC, MSC med flera.¹¹³ En fördel med dessa är att kontroll görs inom ramen för en märkningslicens vilket gör kraven enklare att följa upp. Krav på miljömärkning leder dessutom ofta till att varor och tjänster i större utsträckning är svensk- och lokalproducerade.

Livsmedel är en produktgrupp där medvetna val har stor betydelse för miljön och den biologiska mångfalden.¹¹⁴ Olika livsmedel och förädlingsgrad ger olika stor påverkan, men livscykelanalyser pekar på att primärproduktionen av livsmedel i regel står för den största delen när det gäller miljöpåverkan¹¹⁵. Genom att i första hand välja livsmedel som är producerade i Sverige bibehålls förutsättningarna för att bevara biologisk mångfald i det svenska jordbrukslandskapet. Svenskproducerade livsmedel kan i jämförelse med importerade även ge ett bredare hållbarhetsperspektiv med minskade transporter, hög djurvälstånd och ökad självförsörjningsgrad som även är positivt ur ett krisberedskapsperspektiv.

Vid upphandling av vissa tjänster kan krav ställas så att utförandet ger positiva effekter på biologisk mångfald. Krav på särskild hänsyn till biologisk mångfald kan exempelvis ställas för skötseluppdrag av

¹¹³ Konsumentverket tar fram Märkningsguiden som innehåller information om märkningar inom olika ämnesområden, till exempel miljö och social hållbarhet.

¹¹⁴ Livsmedelsverket (2020). Miljö. Hämtad från: <https://www.livsmedelsverket.se/matvanor-halsa--miljo/miljo>.

¹¹⁵ Upphandlingsmyndigheten (2020). Hämtad från: <https://www.upphandlingsmyndigheten.se/omraden/livsmedel/hallbara-inkop-av-livsmedel-och-maltidstjanster/livsmedel-paverkar-miljo-och-samhalle/>.

vägar, parker och grönområden (läs mer under åtgärd 12, bevara och öka biologisk mångfald i parker och grönområden).

Beskrivning av konkreta aktiviteter inom åtgärden

- a. Genomföra kunskapshöjande aktivitet kring hur upphandling och inköp kan göras med ökad hänsyn till miljömässig hållbarhet och biologisk mångfald.
- b. Delta i nätverk för att utforma förslag till hur upphandlingar kan genomföras, kravställas och utvärderas för att gynna biologisk mångfald inom strategiska inköpsområden.
- c. Genomföra kartläggning av verksamhetens strategiskt viktiga inköpsområden samt produktgrupper som kan förväntas ha stor påverkan på biologisk mångfald.
- d. Genomföra upphandlingar som främjar innovativt tänkande och utveckling inom produktion, förädling, distribution och förvaltning för ökad hänsyn till biologisk mångfald, exempelvis genom funktionsupphandling.
- e. Agera som föregångare i offentlig sektor genom att genomföra upphandlingar som styr mot ökad hänsyn till biologisk mångfald, exempelvis genom ökade inköp av naturbeteskött och närproducerade livsmedel.
- f. Säkerställa att intentioner gällande biologisk mångfald följs vid upphandling av skötsel och anläggning av exempelvis parker och vägar.
- g. Som leverantör erbjuda och synliggöra alternativ vara/tjänst med större hänsyn till biologisk mångfald än vad som efterfrågas.
- h. Sammanställa och sprida informationsmaterial kring upphandling och inköp av varor och tjänster med ökad miljöhänsyn.
- i. Annan aktivitet med samma syfte som åtgärden.

Åtgärd 15. Inspirera länsinvånarna till hållbara val som gynnar biologisk mångfald

Syfte och mål

Åtgärdens syfte är att minska negativ påverkan på ekosystem och biologisk mångfald från privatpersoners beteende och konsumtion.

Målet är att öka insatser för att inspirera länsinvånarna till medvetna val och beteendeförändringar som styr mot en mer hållbar livsstil, vilket gynnar biologisk mångfald i länet och globalt.

Potentiella aktörer

Kommuner, länsstyrelsen, Region Uppsala, Upplandsstiftelsen, LRF, universiteten, ideella föreningar och företag.

Bakgrund

För att förhindra fortsatt förlust av biologisk mångfald och livsnödvändiga ekosystemtjänster både globalt och lokalt behöver den negativa påverkan från konsumtion minska. Detta behöver ske på motsvarande sätt som indirekt klimatpåverkan från konsumtion behöver minska för att bromsa den globala uppvärmningen. Båda dessa utmaningar erfordrar att hela samhället rör sig mot en minskad materiell konsumtion till förmån för ökad tjänstekonsumtion, exempelvis är det generellt bättre både ur klimatsynpunkt och för biologisk mångfald att konsumera natur- och kulturupplevelser än prylar.

För att uppnå beteendeförändringar som medför medvetna val som styr i en mer hållbar riktning behövs en ökad medvetenhet och kunskap om konsumtionens effekter på natur och miljö, i kombination med förändrade normer och attityder. Att förändra trender i konsumtion kan upplevas utmanande och det är viktigt att förstå och analysera drivkrafter bakom förändrade vanor och beteenden för att nå framgång i arbetet. Då olika människor har olika drivkrafter för beteendeförändringar är ett angreppssätt att synliggöra flera olika synergieffekter som mer hållbara val kan ge. Genom att välja livsmedel som är producerade i Sverige bibehålls exempelvis förutsättningarna för att bevara biologisk mångfald i det svenska jordbrukslandskapet samtidigt som det bidrar till minskade transporter, en högre djurvälstånd i jämförelse med importerade animalieprodukter, och en ökad självförsörjningsgrad som är positivt ur ett krisberedskapsperspektiv.

Nudging, som betyder "knuffa", är ett sätt att uppnå beteendeförändringar genom att arrangera en valsituation så att det blir lätt att göra rätt. Ett exempel på nudging är att genom förenkling och inramning av information lyfta fram produkters positiva påverkan på biologisk mångfald eller att ha det måltidsalternativ som är bäst ur hållbarhetsperspektiv överst på matsedeln.

När människor vistas i naturen växer miljömedvetenheten och förståelsen för naturens värde. Fortsatta insatser för att möjliggöra friluftsliv och för att göra natur lättillgänglig för alla länsinvånare är därmed viktigt för att öka kunskapen och engagemanget för biologisk mångfald och inspirera till livsstilsförändringar och mer hållbara val.

Privata trädgårdar med fruktträd och olika sorters blommor kan ha stor betydelse för biologisk mångfald i städer och tätorter. Med små förändringar på den egna tomten kan privatpersoner gynna biologisk mångfald än mer, exempelvis genom att plantera växter som är gynnsamma för pollinerare, lämna död ved och minska användningen av bekämpningsmedel.¹¹⁶

¹¹⁶ Extrakt (2020). Vägen till större mångfald i trädgården. Hämtad från: <https://www.extrakt.se/vagen-till-storre-mangfald-i-tradgarden/>

Beskrivning av konkreta aktiviteter inom åtgärden

- a. Genomföra kunskapshöjande insatser om betydelsen av biologisk mångfald exempelvis genom att anordna studiecirklar eller kurser.
- b. Genomföra informations- och inspirationsinsatser kopplade till konsumtionens påverkan på biologisk mångfald. Exempelvis genom att belysa konsumtionsmönster ur ett globalt perspektiv eller genom att synliggöra hållbarhetsaspekter i menyer och måltidsval.
- c. Genomföra insatser för att underlätta vistelse i naturen för olika målgrupper, exempelvis genom att utveckla naturvägledning och öka tillgängligheten till tätortsnära natur.
- d. Genomföra informations- och inspirationsinsatser för att öka intresse och kunskap om insatser för biologisk mångfald hos villaägare, bostadsrättsföreningar med flera. Dessa kan exempelvis välja växter som gynnar pollinatörer, sätta upp insektshotell, fågelholkar och bikupor samt anlägga stadsodlingar och gröna tak.
- e. Samverka mellan olika typer av ideella föreningar för att genomföra kunskapshöjande insatser kopplat till biologisk mångfald, exempelvis friluftsföreningar och föreningar med artkunskap.
- f. Främja etablering av lokala marknader för livsmedel och produkter.
- g. Ta fram och tillgängliggör informationsmaterial om biologisk mångfald och åtgärdsarbete som kan användas i informationssyfte av olika aktörer.
- h. Ta fram koncept för informationsinsatser och aktiviteter i samverkan med flera aktörer.
- i. Annan aktivitet med samma syfte som åtgärden.

Åtgärd 16. Integrera biologisk mångfald och hållbar utveckling i skola och förskola

Syfte och mål

Syftet med åtgärden är att bidra till att på ett pedagogiskt sätt integrera kunskap om biologisk mångfald och hållbarhetsfrågor i skolors och förskolors verksamhet i Uppsala län.

Målet är att stärka skolans och förskolans roll som en normbildande arena för lärande och beteende kopplat till miljö, hållbarhet och biologisk mångfald.

Potentiella aktörer

Kommuner, Region Uppsala, länsstyrelsen, Upplandsstiftelsen, politiker, LRF, enskilda skolor och förskolor, universiteten, museer och ideella föreningar.

Bakgrund

Som morgondagens beslutfattare, medborgare och konsument är barn och ungdomar en viktig målgrupp i det förändringsarbete mot ökad hållbarhet som samhället står inför. Genom att succesivt praktiskt integrera olika aspekter av biologisk mångfald och hållbarhet i skolans verksamhet ges elever möjlighet till fördjupad förståelse för hållbarhetsfrågor samt utrymme att praktisera hållbara beteenden och val. Genom att i skola och förskola lyfta lärandet för hållbar utveckling skapas förutsättningar till ökad kunskap och förändrade beteenden, inte bara hos elever utan även hos familjer och samhället i stort.

Forskning visar att barn som vistas i och lär sig om naturen blir mer benägna att skydda den som vuxna.¹¹⁷ Naturskolor och andra typer av utomhuspedagogik är ett exempel på en praktisk integrering som bidrar till att ge barn och unga positiva naturupplevelser och samtidigt skapar ökad förståelse för ekologiska sammanhang. Utomhuspedagogik kopplar även tydligt till hälsa och rörelse, samt kan vara en dörröppnare för fortsatt friluftslivsutövning. Olika sektorer erbjuder läromedel som kopplar samman teori och praktik för att öka intresse och kunskap om olika ekosystemtjänster, exempelvis Skogen i skolan¹¹⁸ och Bonden i skolan¹¹⁹ som beskriver olika värden knutet till skogsbruk och livsmedelsproduktion.

Avståndet mellan skola och naturområde påverkar hur vistelse i naturen används i skolverksamheten vilket bör tas med i planering av nya skolor och förskolor. Finns naturområden nära skolan tycks de användas i pedagogisk verksamhet oftare, och även av fler pedagoger på skolan än om de ligger längre bort. Ju yngre eleverna är desto större påverkan har detta avstånd.¹²⁰

Aktiviteter ska genomföras med målsättningen att skolverksamheten successivt ökar möjligheterna för elever att vistas i naturen och för att praktisera hållbara val, vilket förväntas ge ökad förståelse för biologisk mångfald och hållbarhetsfrågor.

Beskrivning av konkreta aktiviteter inom åtgärden

- a. Öka kunskapen hos barn och unga om vikten av biologisk mångfald exempelvis genom att utveckla naturskoleverksamheterna i kommunerna samt införa krav på utomhuspedagogik i skolan och förskolan.

¹¹⁷ Extrakt (2019). Så får barn bäst kontakt med naturen. Hämtad från: https://www.extrakt.se/sa-far-barn-bast-kontakt-med-naturen/?utm_source=nyhetsbrev&utm_medium=email&utm_campaign=november&utm_campaign=unspecified&utm_content=unspecified&utm_medium=email&utm_source=apsis.

¹¹⁸ Skogen i Skolan är ett nationellt samarbete mellan skolan och Sveriges skogliga intressenter, läs mer på <https://www.skogeniskolan.se/>

¹¹⁹ LRF:s läromedel Bonden i skolan är en unik satsning där elever på ett enkelt och roligt sätt får lära sig var maten på våra tallrikar kommer ifrån och varför vi faktiskt behöver lantbrukare, läs mer på <https://www.bondeniskolan.se/>

¹²⁰ Beck-Friis, M. (2003) Förskolors inställning till och användning av stadens natur. Sveriges lantbruksuniversitet. Examensarbete nr 13 - 2003, Institutionen för skogens produkter och marknader.

Brügge, B., Glantz, M. och Svenning, S. (2007a) Planera för friluftsliv. I: Friluftslivets pedagogik. För kunskap, känsla och livskvalitet. 3 uppl. Liber AB s. 224–247.

- b. Genomföra kunskapshöjande aktiviteter om biologisk mångfald för personal inom skola och förskola exempelvis genom årligt cirkulerande regional tankesmedja för natur- och utomhuspedagogik.
- c. Initiera eller delta i nätverk för kompetenshöjning och erfarenhetsutbyte inom praktisk integrering av biologisk mångfald i skola och förskola.
- d. Anpassa och utforma utemiljöer så att de stimulerar till utevistelse samtidigt som de bidrar till kunskap om biologisk mångfald och hållbarhet.
- e. Placera nya skolor och förskolor med närhet till naturområden. Se över och sätt mål för skolors och förskolors närhet till naturen, exempelvis att ingen skola eller förskola ska ha längre än x meter till naturområde av en viss storlek.
- f. Genomföra kartläggning eller översyn samt komplettering av närhet till naturområden för skolor och förskolor.
- g. Genomföra kunskapshöjande aktiviteter för skolchefer och rektorer för att öka förståelsen om vikten av barns lärande kopplat till biologisk mångfald och hållbar utveckling.
- h. Tillhandahålla och informera om kurser i exempelvis utomhuspedagogik för pedagoger.
- i. Öka kunskapen om naturmiljöers betydelse för barns lek och utveckling.
- j. Genomföra årlig aktivitet för att uppmärksamma och öka medvetenheten om artrikedomens betydelse i skola och förskola, exempelvis genom att uppmärksamma den internationella dagen för biologisk mångfald 22 maj.
- k. Annan aktivitet med samma syfte som åtgärden.

Åtgärd 17. Genomför utbildnings- och informationsinsatser om biologisk mångfald för beslutsfattare

Syfte och mål

Syftet med åtgärden är att skapa förutsättningar för långsiktigt hållbara beslut som minskar negativ påverkan på den biologiska mångfalden.

Målet är att höja kunskapen och medvetenheten hos beslutsfattare om behovet och vikten av biologisk mångfald, ekosystemtjänster och hållbara ekosystem.

Potentiella aktörer

Kommuner, länsstyrelsen, politiska partier, Region Uppsala, universiteten och företag.

Bakgrund

Naturtillståndet, dess mångfald, ekosystemens funktion och de ekosystemtjänster som tillhandahålls, försämras snabbare än någonsin i mänsklighetens historia. Antalet arter som hotas av utrotning ökar ständigt och inom en 10-årsperiod kan en miljon djur- och växtarter riskera att försvinna. De åtgärder som hittills vidtagits för att skydda naturen och ekosystemtjänsterna är otillräckliga. Om den nuvarande utvecklingen fortsätter innebär det att de globala Agenda 2030-målen för hållbar utveckling inte nås, inte heller nås de mål för biologisk mångfald som FN:s konvention för biologisk mångfald antagit. Nuvarande samhällsstrukturer motverkar inte bara en hållbar samhällsutveckling, utan underbygger även de indirekta påverkansfaktorerna som driver på förlusten av biologisk mångfald. Därför krävs en genomgripande samhällsomställning med en omorganisation av nuvarande sociala, ekonomiska och tekniska strukturer, samt en förändring av mål och värderingar.¹²¹

Beslutsfattare och politiker på lokal, regional och nationell nivå har en viktig roll i att leda detta omställningsarbete. För att kunna uppnå nationella åtaganden samt regionala och lokala mål krävs informerade och miljömässigt orienterade beslut som banar väg mot ett mer hållbart samhälle. För att underlätta långsiktiga och väl avvägda beslut är det av vikt att samordna politikområden med varandra, samt öka olika parter deltagande i beslutsfattandet.¹²²

För att bevara och öka biologisk mångfald måste dess värde, liksom ekosystemtjänster och grön infrastruktur, bli en naturlig del av fysisk planering och prioritering av insatser i olika samhällsprocesser. Om naturnyttornas egentliga värde tas med i ekonomiska beräkningar kan större hållbarhet nås. Ett sätt att göra detta är att integrera ekosystemtjänster i relevanta ekonomiska ställningstaganden, politiska avväganden och andra beslut i samhället.

För att nå framgång i arbetet med biologisk mångfald är det viktigt att det finns forum för dialog, lärande och samverkan på alla nivåer mellan kommun, region och stat men också forum för möten mellan politiker och sakkunniga.

Beskrivning av konkreta aktiviteter inom åtgärden

- Ta fram och genomför utbildningsinsatser för förtroendevalda och andra beslutsfattare om värdet och behovet av biologisk mångfald och hållbara ekosystem.
- Medverka i en regional arbetsgrupp för att ta fram utbildningspaket för förtroendevalda och beslutsfattare avseende biologisk mångfald och hållbara ekosystem.
- Genomföra löpande utbildning av förtroendevalda och beslutsfattare inom biologisk mångfald och hållbara ekosystem.

¹²¹ Naturvårdsverket (2020). Global utvärdering av biologisk mångfald och ekosystemtjänster. Sammanfattning för beslutsfattare

¹²² Umeå universitet (2019). Ökad kunskap hjälper till att rädda hotad biologisk mångfald. Hämtad från: https://www.umu.se/nyheter/okad-kunskap-hjalper-till-att-radda-hotad-biologisk-mangfald_7682722/

- d. Skapa ett forum för dialog och samverkan för experter och politiker på lokal och regional nivå för löpande kompetensutveckling och erfarenhetsutbyte inom biologisk mångfald. Nyttja befintliga forum så långt det är möjligt.
- e. Ta fram riktlinjer för att det inför relevanta förslag tas fram beslutsunderlag som redovisar förslagets påverkan på ekosystemtjänster, biologisk mångfald och hållbarhet i jämförelse med andra alternativ.
- f. Informera beslutsfattare om vikten av naturskolor och utevistelse i naturen för barns förståelse och kunskap om biologisk mångfald och hållbar utveckling.
- g. Som beslutsfattare öka deltagandet i utbildningar, dialoger och samverkan som rör biologisk mångfald.
- h. Annan aktivitet med samma syfte som åtgärden som åtgärden.

Ordlista och begreppsförklaring

Ansvarsarter	Sällsynta arter där en särskilt stor andel av arternas totala population finns i en begränsad del av det totala utbredningsområdet. Uppsala län har 212 ansvarsarter, vilket innebär att länet nationellt sett har relativt stor andel ansvarsarter.
Ansvarsnaturtyper	Hotade naturtyper som förekommer med särskilt stor eller i övrigt betydelsefull andel länet. Uppsala län har 14 ansvarsnaturtyper.
Artstock	Artsammansättningen inom ett ekosystem eller geografiskt område.
Biodiversitet	Se biologisk mångfald
Biologisk mångfald	Den genetiska variationen hos individerna inom en art, variationen mellan olika arter och mellan olika naturtyper och landskap.
Biotop	Livsmiljön för alla arter inom ett enhetligt ekosystem. Jämför habitat, nedan.
Ekodukt	En bro avsedd för att djur på ett skyddat sätt ska kunna ta sig över till motsatt sida av en väg.
Ekologiskt funktionell kantzon	Gränsen mellan mark och ett vattendrag kallas för kantzon och är viktig för hur ett vattendrag mår. En ekologiskt funktionell kantzon är utformad så att det blir särskilt gynnsamt för livet i vattendraget. Vegetation i kantzonen som träd och buskar motverkar erosion och har en temperaturreglerande funktion genom att skugga vattnet. Kantzonernas växtlighet utgör också viktiga livsmiljöer och spridningsvägar för både växter och djur.
Ekosystem	Enhetlig del av landskapet med dess organismer och abiotiska (icke levande) delar. I begreppet ingår bland annat växter, djur och flöden av energi, näring och grundämnen.
Ekosystemtjänster	Ekosystemens direkta och indirekta bidrag till människors välbefinnande.
Fickparker	Små allmänna parker på cirka 500–800 kvadratmeter.
Formellt skydd	Innebär att markägaren fått ersättning för att bevara ett skogsområde med höga naturvärden. Naturreservat, biotopskyddsområde och naturvårdsavtal är olika former av formellt skydd. Även inomstatliga överenskommelser och markersatta områden som saknar beslut betraktas som formellt skyddad skog. Ett skyddat område är ett geografiskt definierat område som är utpekad, reglerat och förvaltat för att uppnå specifika syften och bevarandemål.
Frivillig avsättning	Ett område med sammanhängande produktiv skogsmark för vilket markägaren frivilligt fattat beslut om att åtgärder som kan skada dess naturvärde, kulturmiljövärde och/eller sociala värde inte ska utföras. Området ska finnas dokumenterat i plan eller annan handling.
Fältskikt	Även småplantor av träd och buskar (lägre än 50 cm) kan räknas in.

Hävd	Traditionella bruksformer inom jord- och skogsbruket. Betesdrift, slåtter och lövtäkt är vanliga bruksformer som ryms inom begreppet.
Impediment	Mark som är olämplig för jord- eller skogsbruk. Inom skogsbruk omfattas improduktiv skogsmark, som exempelvis skogbevuxna hållmarker och myrar där den samlade virkestillväxten inte överstiger en skogskubikmeter per hektar och år, samt träd- och buskmark. Inom jordbruket avses mark som är obrukbar för åkerbruk.
Infrastrukturbiotoper	De biotoper som skapas eller uppstår i anslutning till vägar, järnvägar och andra människoskapade miljöer.
Jordmån	Den övre delen av marken som påverkas av klimat, människor, vegetation och djur samt utnyttjas av växternas rötter. I Sverige dominerar två jordmånstyper: brunjord (lövskogar) och podsol (vanligast i barrskog). Jordmånen består av olika lager, så kallade horisonter.
Konnektivitet	Möjligheten till spridning och fria passager för djur, växter, sediment och organiskt material i uppströms och nedströms riktning samt från vattendraget till omgivande landområden.
Kreotop	En kreotop blir genom sin sammansättning av strukturer en potentiell livsmiljö för olika arter eller artgrupper. En kreotop skiljer sig från den traditionella och historiskt uppkomna småbiotopen genom att den är medvetet anlagd i syfte att gynna en uppsättning av arter eller artgrupper.
Kulturspår	Historiska landskapselement som alléer, småvatten, odlingsrösen, åkerrennar, stenmurar, åkerholmar, solitärträd, öppna diken och bruksvägar som ger spår av människans historiska användning av marken.
Meander, meandring	Lugnt flytande vattendrag i områden med lättroderade sediment kan bilda regelbundna bågar, så kallad meandrar. Meanderlopp är mycket spektakulära former i älvlandskap. På grund av processerna i meanderlopp bildas typiska former, såsom erosionsbranter i vattendragets yttersvängar och älvvallar i innersvängarna.
Monokultur	Ett system för odling av jordbruksgrödor, där man bara odlar ett växtslag åt gången. Begreppet används numer även om skogsbruk och avser då trädslagsrena bestånd som uppkommit genom plantering eller sådd.
Nyckelarter	En art som har stor betydelse för andra arters överlevnad i ett ekosystem.
Resiliens	Ett systems förmåga att stå emot stress och förändring samt att återuppbygga viktiga funktioner efteråt.
Ruderatmark	Mark som ofta störs av mänsklig verksamhet. Detta gör att marken ligger öppen, utan täckande växtlighet, under stora delar av tiden.
Rödlistan	Rödlistning är ett system som utvecklats av Internationella naturvårdsunionen (IUCN) för att utvärdera tillståndet för arter i

naturen. Den svenska rödlistan är en prognos över risken för enskilda arter att dö ut i Sverige. Rödlistan är till hjälp för att identifiera vilka arter, och utifrån arternas ekologi vilka miljöer, som behöver åtgärder för att arternas tillstånd skall förbättras. Den är ett hjälpmedel för att kunna göra naturvårdsprioriteringar, men den har ingen juridisk status. Rödlistan tas fram av ArtDatabanken och fastställs av Naturvårdsverket och Havs- och vattenmyndigheten.

Skoglig kontinuitet

Skogliga värdekärnor Skogsbestånd eller skogar som utifrån bestånds-, struktur- eller artförhållanden bedömts ha en stor betydelse för skyddsvärd fauna och flora och/eller för en prioriterad skogstyp. Nyckelbiotoper och naturvärdesobjekt ingår normalt som en delmängd i begreppet värdekärna.

Skogskubikmeter (m³sk) Beskriver ett träds eller skogsområdes virkesvolym. Måttet innefattar hela stammens volym ovan stubb höjd inklusive bark och topp, men inte grenar och rötter.

Sociotop En avgränsad plats som har en viss sammansättning av bruksvärden och betydelser. Används för att beskriva utemiljöerna och deras upplevelsevärden.

Spridningskorridorer Likartad "korridor" genom naturen som binder samman olika områden och fungerar som spridningsväg för växter och djur. Exempel på spridningskorridorer är trädbevuxna kantzoner längs stränder och vattendrag.

Succession En stegvis förändring av ett ekosystem där växter, djur eller deras samhällen avlöser varandra på en växtplats. Naturvärdena är ofta högre i sena successionsstadier än i tidiga.

Topografi Beskriver ett områdes terrängförhållanden, som till exempel kupering, lutning, nivåskillnader och hur mycket vatten som finns i marken.

Utomhuspedagogik Är ett pedagogiskt förhållningssätt som syftar till växelspel mellan upplevelse och reflektion grundat på upplevelser i autentiska situationer.

Värdetrakt Ett landskapsavsnitt med särskilt höga ekologiska bevarandevärden. Värdetrakter har en väsentligt högre täthet av värdekärnor för djur- och växtliv inklusive biologiskt viktiga strukturer, funktioner och processer än vad som finns i vardagslandskapet.

Bilaga 1. Färdplan för ett hållbart län – fyra åtgärdsprogram för Uppsala läns miljömålsarbete

Trots att miljöarbetet varit framgångsrikt inom många områden är nuvarande åtgärder inte tillräckliga för att nå miljömålen vare sig nationellt eller i Uppsala län. På flera områden går utvecklingen åt rätt håll, men åtgärdstakten är inte tillräckligt hög och naturens återhämtning går inte tillräckligt fort. Det finns därför ett behov av att öka takten i genomförandet av konkreta åtgärder för att uppnå miljömålen.

Länsstyrelsen har ett regeringsuppdrag som består i att vägleda och samordna länets arbete med de nationella miljömålen. Uppdraget omfattar att upprätta och genomföra regionala åtgärdsprogram för att öka takten i genomförandet av åtgärder som bidrar till att länets miljötillstånd förbättras och att miljömålen nås.

Länsstyrelsen har i samråd med Uppsala läns miljö- och klimatråd valt att genomföra uppdraget genom att ta fram fyra regionala åtgärdsprogram under begreppet *Färdplan för ett hållbart län*, figur 1. Varje åtgärdsprogram samlar åtgärder för länets aktörer inom ett temaområde och varje program har en fyraårig genomförandeperiod. Programmens temaområden är:

- Klimat och energi
- Ekosystem och biologisk mångfald
- Vatten
- Samhällsutveckling

Åtgärdsprogrammen ska stimulera ökad samverkan inom miljöarbetet där länet kan nå en större förändring när olika lokala och regionala aktörer arbetar tillsammans mot samma mål. Programmen omfattar tillsammans arbete med samtliga Sveriges miljömål som länet berörs av (15 av 16 miljömål, ej mål 14 *Storslagen fjällmiljö*). För mer information om miljömålen hänvisas till bilaga 2 samt till webbplatsen för Sveriges miljömål.¹²³

Figur 1. De fyra åtgärdsprogrammen som tillsammans omfattar åtgärder för samtliga miljömål under begreppet *Färdplan för ett hållbart län*.

Mycket bra miljöarbete pågår redan i Uppsala län. Det finns ett stort engagemang hos såväl offentlig och ideell sektor, universitet, näringsliv som hos enskilda individer för att minska miljöpåverkan och hitta långsiktigt hållbara lösningar. Genom åtgärdsprogrammen stärks och förtydligas det gemensamma regionala miljöarbetet.

Ett samlat och kraftfullt regionalt och lokalt ledarskap är avgörande för att nå miljömålen. 2017 bildades Uppsala läns miljö- och klimatråd för att ytterligare stärka samverkan på strategisk nivå och ge förutsättningar för att möta de utmaningar som följer av att vara ett län i stark tillväxt. En god samverkan i länet skapar en bra grund för att utveckla de ekonomiska, sociala och miljömässiga dimensionerna av hållbar utveckling. En av rådets främsta uppgifter är att vara aktiv i framtagande

¹²³ Sveriges miljömål (2020). Hämtad från: <https://www.sverigesmiljomal.se/>

och genomförande av åtgärdsprogrammen inom *Färdplan för ett hållbart län*. Rådet är också en viktig arena för fördjupad analys och samsyn kring länets miljöutmaningar. Medlemmar i rådet är kommuner, myndigheter och organisationer som genom sin verksamhet har stor påverkan på länets miljöutveckling.¹²⁴

En hållbar utveckling i Uppsala län handlar om både miljömässig, social och ekonomisk hållbarhet. De fyra åtgärdsprogrammen är inriktade på den miljömässiga dimensionen genom att miljömålen står i fokus. Vid framtagandet av åtgärder beaktas även de andra två hållbarhetsaspekterna i den mån det är möjligt. Det regionala tillväxtarbetet har stor betydelse för hur miljötillståndet utvecklas i länet och omställningen till ett hållbart samhälle kan utgöra en viktig drivkraft för regional tillväxt.

De fyra delarna av *Färdplan för ett hållbart län* relaterar till flera andra program, styrdokument och lagkrav samt redan pågående arbete som syftar till att stärka miljöarbetet inom olika samhällsområden. Åtgärderna i respektive åtgärdsprogram kommer att kopplas till de insatser som redan görs inom området och samordnas med övriga regionala program.

Exempel på pågående arbete som utgör viktiga förutsättningar för genomförandet av åtgärdsprogram för miljömål är:

- Samhällsplanering
- Skydd av naturmiljöer och arter
- Restaurering av sjöar och vattendrag
- Landsbygdsutveckling
- Jordbruksstöd
- Vattenförvaltning
- Klimat- och energiarbete
- Tillsyn och prövning av miljöfarlig verksamhet

¹²⁴ Medlemmar i Uppsala miljö- och klimatråd: Enköpings kommun, Heby kommun, Håbo kommun, Knivsta kommun, Tierps kommun, Uppsala kommun, Älvkarleby kommun, Östhammars kommun, Sveriges Lantbruksuniversitet, Uppsala Universitet, Skogsstyrelsen, Region Uppsala, Upplands lokaltrafik, Uppsala vatten, Energikontoret Mälardalen, Biodriv Öst, Naturskyddsföreningen Uppsala län, Lantbrukarnas riksförbund, Uppsala handelskammare, STUNS

Bilaga 2. Sveriges miljömål och internationella mål med koppling till ekosystem och biologisk mångfald

Sveriges miljömål

Det svenska miljömålssystemet ska vara politiskt vägledande och består av ett generationsmål, 16 miljö kvalitetsmål samt 17 etappmål inom områdena avfall, biologisk mångfald, farliga ämnen och klimat. Miljömålen är beslutade av riksdagen och är de nationella mål som bidrar till att vi uppnår den ekologiska dimensionen av de globala hållbarhetsmålen i Agenda 2030.

Generationsmålet är ett inriktningsmål för miljöpolitiken. Målet ger vägledning om de värden som ska skyddas och den samhällsomställning som krävs för att nå det miljö tillstånd som beskrivs av miljö kvalitetsmålen. Generationsmålet ger tyngd och drivkraft för miljö arbetet mot bland annat återhämtade ekosystem, bevarad biologisk mångfald och natur- och kulturmiljö värden, hushållning med naturresurser samt hållbara konsumtionsmönster.

Miljö kvalitetsmålen beskriver det tillstånd i den svenska miljön som miljö arbetet ska leda till. Varje miljö kvalitetsmål har preciseringar vilka förtydligar målet och används i det löpande uppföljningsarbetet. Uppföljning av målen görs årligen både på regional och nationell nivå. Utöver det görs vart fjärde år fördjupade utvärderingar på nationell nivå.

Etappmålen som finns beslutade inom miljömålssystemet ska göra det lättare att nå generationsmålet och miljömålen samt identifierar en önskad omställning av samhället. Tio etappmål har beslutats inom området biologisk mångfald:

- Ekosystemtjänster och resiliens
- Betydelsen av den biologiska mångfalden och värdet av ekosystemtjänster
- Hotade arter och naturtyper
- Invasiva främmande arter
- Kunskap om genetisk mångfald
- Helhetssyn på markanvändningen
- Skydd av landområden, sötvattensområden och marina områden
- Miljö hänsyn i skogsbruket
- Ett variationsrikt skogsbruk
- En dialogprocess i ett nationellt skogsprogram

Det finns även två etappmål inom hållbar stadsutveckling med tydliga kopplingar till ekosystem och biologisk mångfald:

- Metod för stadsgrönka och ekosystemtjänster i urbana miljöer
- Integrering av stadsgrönka och ekosystemtjänster i urbana miljöer

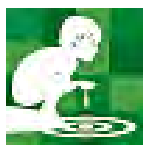
Sveriges strategi för biologisk mångfald (2014) presenteras i propositionen En svensk strategi för biologisk mångfald och ekosystemtjänster¹²⁵. Strategin består av de tio etappmålen för biologisk mångfald och ekosystemtjänster samt hållbar markanvändning, dessutom innefattas ytterligare insatser som bidrar till att nå miljö kvalitetsmålen, generationsmålet samt internationella mål.¹²⁶

¹²⁵ Regeringskansliet, Miljödepartementet (2013). En svensk strategi för biologisk mångfald och ekosystemtjänster, Regeringens proposition 2013/14:141.

¹²⁶ Sveriges miljömål (2020). Hämtad från: <https://www.sverigesmiljomal.se/>

Uppsala län berörs av 15 av de 16 miljö kvalitetsmålen (länet berörs ej av mål 14. Storslagen fjällmiljö). Samtliga miljö kvalitetsmål samt generationsmålet presenteras nedan:

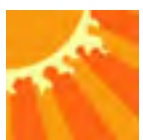
Generationsmålet

Det övergripande målet för miljöpolitiken är att till nästa generation lämna över ett samhälle där de stora

miljöproblemen är lösta, utan att orsaka ökade miljö- och hälsoproblem utanför Sveriges gränser.

Begränsad klimatpåverkan

Halten av växthusgaser i atmosfären ska i enlighet med på klimatsystemet inte blir farlig.

Målet ska uppnås på ett sådant sätt och i en sådan takt att den biologiska mångfalden bevaras, livsmedelsproduktionen säkerställs och andra mål för hållbar utveckling inte äventyras. Sverige har tillsammans med andra länder ett ansvar för att det globala målet kan uppnås.

Frisk luft

Luften ska vara så ren att människors hälsa samt djur, växter och kulturvärden inte skadas.

Bara naturlig försurning

De försurande effekterna av nedfall och markanvändning ska underskrida gränsen för vad mark och vatten tål. Nedfallet av försurande ämnen ska inte heller

öka korrosionshastigheten i markförlagda tekniska material, vattenledningssystem, arkeologiska föremål och hållristningar.

Giftfri miljö

Förekomsten av ämnen i miljön som har skapats i eller utvunnits av samhället ska inte hota människors hälsa eller den

biologiska mångfalden. Halterna av naturfrämmande ämnen är nära noll och deras påverkan på människors hälsa och

ekosystemen är försumbar. Halterna av naturligt förekommande ämnen är nära bakgrundsnivåerna.

Skyddande ozonskikt

Ozonskiktet ska utvecklas så att det långsiktigt ger skydd mot skadlig UV-strålning.

Säker strålmiljö

Människors hälsa och den biologiska mångfalden ska skyddas mot skadliga effekter av strålning.

Ingen övergödning

Halterna av gödande ämnen i mark och vatten ska inte ha någon negativ inverkan på människors hälsa, förutsättningar för biologisk

mångfald eller möjligheterna till allsidig användning av mark och vatten.

Levande sjöar och vattendrag

Sjöar och vattendrag ska vara ekologiskt hållbara och deras variationsrika livsmiljöer ska bevaras. Naturlig

produktionsförmåga, biologisk mångfald, kulturmiljövärden samt landskapets ekologiska och vattenhushållande funktion ska bevaras, samtidigt som förutsättningar för friluftsliv värnas.

Grundvatten av god kvalitet

Grundvattnet ska ge en säker och hållbar

dricksvattenförsörjning samt bidra till en god livsmiljö för

växter och djur i sjöar och vattendrag.

Hav i balans samt levande kust och skärgård

Västerhavet och Östersjön ska ha en långsiktigt hållbar produktionsförmåga och den biologiska mångfalden ska

bevaras. Kust och skärgård ska ha en hög grad av biologisk mångfald, upplevelsevärden samt natur- och kulturvärden. Näringar, rekreation och annat nyttjande av hav, kust och skärgård ska bedrivas så att en hållbar utveckling främjas. Särskilt värdefulla områden ska skyddas mot ingrepp och andra störningar

Myllrande våtmarker

Våtmarkernas ekologiska och vattenhushållande funktion i landskapet ska bibehållas och värdefulla våtmarker bevaras för framtiden.

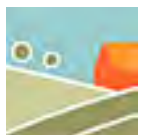
Levande skogar

Skogens och skogsmarkens värde för biologisk produktion ska skyddas samtidigt som den biologiska mångfalden bevaras samt kulturmiljövärden och

sociala värden värnas.

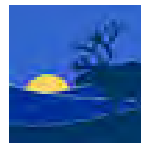
Ett rikt odlingslandskap

Odlingslandskapets och jordbruksmarkens värde för biologisk produktion och livsmedelsproduktion ska

skyddas samtidigt som den biologiska mångfalden och kulturmiljövärdena bevaras och stärks.

Storslagen fjällmiljö

Fjällen ska ha en hög grad av ursprunglighet vad gäller biologisk mångfald, upplevelsevärden samt natur-

och kulturvärden. Verksamheter i fjällen ska bedrivas med hänsyn till dessa värden och så att en hållbar utveckling främjas. Särskilt värdefulla områden ska skyddas mot ingrepp och andra störningar.

God bebyggd miljö

Städer, tätorter och annan bebyggd miljö ska utgöra en god och hälsosam livsmiljö samt medverka till en god regional och

global miljö. Natur- och kulturvärden ska tas till vara och utvecklas. Byggnader och anläggningar ska lokaliseras och utformas på ett miljöanpassat sätt och så att en långsiktigt god hushållning med mark, vatten och andra resurser främjas.

Ett rikt växt- och djurliv

Den biologiska mångfalden ska bevaras och nyttjas på ett hållbart sätt, för nuvarande och framtida generationer. Arternas

livsmiljöer och ekosystemen samt deras funktioner och processer ska värnas. Arter ska kunna fortleva i långsiktigt livskraftiga bestånd med tillräcklig genetisk variation. Människor ska ha tillgång till en god natur- och kulturmiljö med rik biologisk mångfald, som grund för hälsa, livskvalitet och välfärd.

Agenda 2030

År 2015 enades FN:s generalförsamling om en gemensam plan för en hållbar framtid genom att anta Agenda 2030 som innehåller 17 globala mål för hållbar utveckling. Målen ska vara vägledande för beslut såväl för FN som för alla medlemsnationer. Bakom beslutet ligger insikten om att vi idag är den första generationen som kan utrota fattigdomen, och sannolikt den sista som kan stoppa klimatförändringarna. Agendan bygger på idén om tre dimensioner av hållbar utveckling, den ekonomiska, den sociala och den ekologiska, som alla beroende av varandra. De 17 globala målen (figur 2) med sammanlagt 169 delmål handlar om att bygga en mer rättvis och jämställd värld inom planetens gränser. De globala målen ska balansera och integrera de tre dimensionerna av hållbar utveckling. Den miljömässiga dimensionen av Agenda 2030 tas omhand inom det svenska miljömålsarbetet.

Figur 2. De 17 globala hållbarhetsmålen i Agenda 2030

Åtgärderna som beskrivs i åtgärdsprogrammet för ekosystem och biologisk mångfald bidrar framför allt till uppfyllelse av mål 15 Ekosystem och biologisk mångfald, men även till uppfyllelse av mål och delmål för mål 2 Ingen hunger, mål 3 God hälsa och välbefinnande, mål 4 God utbildning för alla, mål 6 Rent vatten och sanitet för alla, mål 11 Hållbara städer och samhällen, mål 12 Hållbar konsumtion och produktion samt av mål 14 Hav och marina resurser.

Mål 15. Ekosystem och biologisk mångfald

Målet är att skydda, återställa och främja ett hållbart nyttjande av landbaserade ekosystem, hållbart bruka skogar, bekämpa ökenspridning, hejda och vrida tillbaka markförstörelsen samt hejda förlusten av biologisk mångfald.¹²⁷ Det finns tolv delmål som direkt eller indirekt ger en inriktning för arbetet med att stärka, restaurera och skydda viktiga ekosystem samt öka och bevara den biologiska mångfalden.

För övriga globala mål som har koppling till ekosystem och biologisk mångfald se mål och delmål på webbplatsen för globala målen.¹²⁸

¹²⁷ Globala målen (2020). Ekosystem och biologisk mångfald. Hämtad från: <https://www.globalamalen.se/om-globala-malen/mal-15-ekosystem-och-biologisk-mangfald/>

¹²⁸ Globala målen (2020). <https://www.globalamalen.se/>

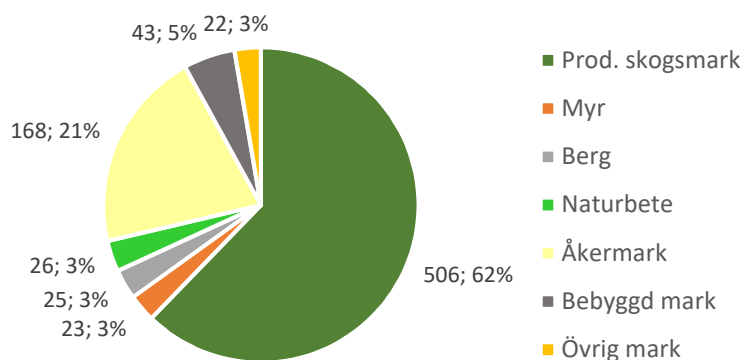
Bilaga 3. Naturen i Uppsala län

Nedan ges en kort beskrivning av naturmiljöer i Uppsala läns vattenlandskap, jordbrukslandskap och skogslandskap. En mer fullständig beskrivning återfinns bland annat i länsstyrelsens rapporter *Ansvarsarter och ansvarsnaturtyper i Uppsala län* (2015), samt *Grön infrastruktur i Uppsala län* (2019).

Mångfalden av växter och djur i Uppsala län såväl som i Sverige och övriga världen lever i en mosaik av olika naturtyper och ekosystem. Biologisk mångfald i Uppsala län idag är en kombination av naturliga miljöer och processer och ett resultat av biologiska kulturarv, det vill säga hur människan på ett småskaligt och varsamt sätt brukat marken under tusentals år.¹²⁹ Naturförutsättningarna och brukandet har medfört goda förutsättningar för en hög biologisk mångfald. Olika typer av störningar har genom tiderna präglat ekosystemen och deras sammansättningen av arter.¹³⁰

Uppsala län är geografiskt väl avgränsat med Dalälven i nordväst, Roslagskusten i nordost och Mälaren i söder. Länet är i många avseenden variationsrikt. En viktig förutsättning för artrikedom är mötet mellan nordliga, sydliga och östliga arter som alla trivs i länet på grund av skillnaderna i klimat mellan länets olika delar. Länet är ett geologiskt ungt landområde som relativt sent täcktes av vatten och jordarterna är till stor del en följd av den senaste istiden. Den flacka landhöjningskusten, den kalkrika jordmånen, rullstensåsarna och den storblockiga moränen ger goda förutsättningar för många olika arter och naturtyper i länet. Uppsala län hyser ett flertal livsmiljöer som är värdefulla ur ett nationellt och europeiskt perspektiv. Det är exempelvis ädellövskog, äldre barrskog såsom exempelvis kalkbarrskog samt gräsmarker, ekhagar och sandmiljöer. Länets skärgård är unik. Mosaiken av havsvikar med olika blandningar av sött och salt vatten ger en rik biologisk mångfald.

Uppsala läns landareal består till mer än hälften av skogsmark. Skogen bildar tillsammans med jordbruksmark ett mosaiklandskap, genomsyrat av ett nätverk av öppna myrar, sjöar och vattendrag. Fördelningen av Uppsala läns landareal visas i figur 1. Landarealen utgörs till 62 procent av produktiv skogsmark. 24 procent av landarealen används som jordbruksmark, det vill säga åker eller naturbetesmark. Myr- och bergimpediment utgör tillsammans 6 procent. Bebyggd mark, 5 procent av länet, utgörs av exempelvis hårdgjorda ytor inom tätort, hävdad tomt- och industrimark, parker och diverse anläggningar avsedda för andra ändamål än skogsbruk. Övrig mark, som står för 3 procent av länets landareal, utgörs av kraftledningar på förutvarande skogsmark, vägar, järnvägar samt annan mark såsom upplagsplatser, grustag med mera.¹³¹ Endast fem procent av länet utgörs av vatten, undantaget havsvatten (ingår inte i figur 1).¹³²

¹²⁹ Formas (u.å). Biologisk mångfald på tre nivåer. Hämtad från: <https://formas.se/download/18.7d9f1b25167c61c5af36abbb>

¹³⁰ Länsstyrelsen i Uppsala län (2015). Ansvarsarter och ansvarsnaturtyper i Uppsala län, 2015:03.

¹³¹ SLU (2020). Riksskogstaxeringen. Hämtad från: <https://www.slu.se/centrumbildningar-och-projekt/riksskogstaxeringen/>

¹³² SCB (2019). Hitta statistik. Hämtad från: <https://www.scb.se/hitta-statistik>

Figur 1. Landareal fördelad på traditionella ägoslag, 1000 hektar; procent. Femårsmedelvärde 2014–2018. 100%=812 000 hektar Källa: Riksskogstaxeringen, SLU

Vattenlandskapet

Vattenlandskap i Uppsala län. Foto: Bergslagsbild

Uppsala län består av endast fem procent vatten, exklusive havsvatten.¹³³ Länet avgränsas i stort av Mälaren i söder, Sagån i väster, Dalälven i norr och Östersjön samt en del av södra Bottenhavet i öster. Länsstyrelsen pekar ut fem ansvarsnaturtyper och 37 ansvarsarter knutna till vattenmiljöer.¹³⁴ De naturtyper som Uppsala län har särskilt stort ansvar för är grunda vågexponerade hårbottenar (rev), små öar och skär i Östersjön, havsstrandängar, grunda trösklade havsvikar (laguner), kransalgssjöar och rikkärr. Sjöar och vattendrag bedöms som viktiga livsmiljöer för 42 av de rödlistade arterna som förekommer i länet.

De marina miljöerna är varierade, från trösklade havsvikar, mjuka och hårda bottenar, skär och mindre öar samt utsjöbankar. Ytvattnet har en salthalt på omkring fem promille men är lägre i innerskärgården och vid vattendragsmynningar.¹³⁵ De kustmynnande vattendragens mynningsområden är viktiga habitat. Dalälvens, Tämnaån och Olandsåns mynningsområden utgörs av naturtypen estuarier (större flod- och åmynningar) där sötvatten blandas med det saltare havsvattnet. Naturtypen har en komplex artsammansättning med såväl djur som växter av marint, limniskt och brackvattensursprung.

Landhöjningen är fem till sex millimeter per år och ger upphov till speciella strandnära biotoper som flador, rikkärr och landhöjningsskog. Den grunda landhöjningskusten är unik, med stora områden präglade av strandförskjutning och avsnörning av grunda havsvikar. Vattenvegetationen är ofta rik i dessa så kallade laguner och det särskilt utmärkande är de känsliga kransalgerna. Tack vare en tidig uppvärmning på våren utgör lagunerna goda lek- och uppväxtmiljöer för fisk. Naturtypen är även en viktig livsmiljö för änder, måsfåglar och vadare. Lagunerna genomgår en naturlig succession då de med tiden snörs av till glosjöar som sedan kan övergå till rikkärr eller sumpskogar. Längs med skyddade stränder finns havsstrandängar. De skiljer sig beroende på om de hävdas, störs av isskav eller är helt ohävdade. Liksom i de flesta andra kantzoner kan artrikedomen vara mycket hög. De flesta av länets havsstrandängar är små, men de större är mycket viktiga för rastande fåglar.

¹³³ SCB (2019). Hitta statistik. Hämtad från: <https://www.scb.se/hitta-statistik>

¹³⁴ Länsstyrelsen i Uppsala län (2015). Ansvarsarter och ansvarsnaturtyper i Uppsala län, 2015:03.

¹³⁵ Svealandskusten (2014). Salthalten betyder mycket. Hämtad från: <https://www.havet.nu/svealandskusten/?d=3344#5>

Skärgården är varierad med ett stort antal skogklädda öar och exponerade skär, som ofta hyser en rik och skyddsvärd fågelfauna. Fågelskär med mås- och tärnkolonier fungerar som en egen biotop där flera arter av till exempel änder och vadare häckar i skydd av kolonierna. De grunda, solbelysta hårbottenarna karaktäriseras av ett produktivt växt- och djursamhälle. Reven erbjuder livsmiljö, föda och leklokaler för många fiskarter och är därför ofta mycket produktiva.

Uppsala läns sjöar och vattendrag kan grovt delas in i tre olika kategorier – Dalälven, Övriga kustmynnande vatten samt Mälaren och mälarmynnande vatten. Länets vattendrag är till stor del uppdämda och uträtade men det finns även många inslag av höga eller mycket höga naturvärden. Här finns exempelvis Dalälven med utbredda fjärdar som bryts av trängre forsområden och svämmiljöer med svämlövskogar och älvängar med hög artrikedom, kustmynnande större och mindre vattendrag med delvis naturliga strömsträckor samt Mälarmynnande slättlandsåar där vissa utgör goda spridningsvägar för fisk.

Av länets relativt få sjöar är de flesta näringsrika och grunda på grund av tidigare sjösänkningar. I Uppsala län finns grunda kalkrika sjöar i landhöjningsområden med relativt näringsfattigt vatten och med en vegetation som domineras av kransalger, så kallade kransalgsjöar. Vattnet i dessa sjöar är klart eftersom växterna lagrar närsalter och bromsar vågrörelser. Det kan även vara brunfärgade, humösa, sjöar i anslutning till rikkärr eller källpåverkade myrar. Förutom kransalger kan vegetationen domineras av kalkkrävande brunmossor. Mälaren är naturligt näringsrik. Sjöns tillrinningsområden domineras av näringsrika lerjordar med hög andel jordbruksmark. Det tillrinnande vattnet är rikt på näringsämnen och växtligheten i sjön är därför stort. Det gynnsamma klimatet kring Mälaren återspeglas i dess vegetation och sjön är rik på vattenväxter.

Våtmarker finns spridda i hela länet. Våtmarksinventeringen som genomfördes från 1980-talet och framåt visar tätheter av våtmarksobjekt längs Dalälven och området söder och väster om sjön Tämnen. Även längs kusten samt närmre gränsen mot Stockholms län finns högre tätheter av våtmarker. Det största sammanhängande våtmarksområdet i länet är Florarna, där naturskogsartade skogar och våtmarker utgör en komplex mosaik. Många av de större våtmarksområdena i länet är våtmarker i skogsdominerade landskap. Men det finns även en del rika våtmarksvärden i odlingslandskapet, till exempel kring Hjälstaviken. Den kalkhaltiga moränen som främst återfinns i de norra delarna av länet ger upphov till kalkrika våtmarker i området, så kallade rikkärr, med speciella förutsättningar för artrikedom. Rikkärr är en utpekad ansvarsnaturtyp för Uppsala län och de utmärker sig genom att vara de artrikaste våtmarkerna med många specialiserade arter kärlväxter, mossor, landmollusker och svampar.

Jordbrukslandskapet

Omkring en femtedel av Uppsala län är jordbruksmark och av den är 90 procent åker och 10 procent betesmark. Jordbrukslandskapet i Uppsala län har både bördig slättbygd med produktiv åkermark och en skogsbygd där inslaget av beteshagar och vallodling är stort. Slättbygden övergår i söder till så kallad Mälabygd, ett landskap dominerat av sprickdalar och styv åkerlera, öppna lerslätter avbrutna av moränryggar och mindre skogsområden samt ekbackar och lövskogspartier. I länets östra delar återfinns dessutom så kallad kustbygd. Kustbygden känns igen på sin kuperade terräng med små, slingrande åkermarker omgivna av morän- och hållmarker. Här finns relativt många traditionella drag bevarade.

Biologisk mångfald i jordbrukslandskapet handlar om vilda arter av växter och djur såväl som odlade växter och jordbrukets husdjur. Många arter har även stor betydelse för människan, exempelvis genom ekosystemtjänster som pollinering av grödor och kontroll av skadeinsekter. Samtidigt är ett artrikt och varierat landskap något som många människor uppskattar. För avel och växtförädling är variationen viktig och gener från traditionella raser och sorter ger möjlighet till urval och utveckling vid förädlingsarbete även i framtiden. Det kan även finnas egenskaper som vi ännu inte förstått är till nytta. Denna tillgång av gener som finns i traditionella djurraser och växtsorter, men även i vilda växter och djur, kan ha betydelse för framtidens livsmedelsförsörjning och vid utveckling av nya grödor eller odlingsmetoder.

Jordbrukslandskapet är format av människan och är en del av det svenska kulturarvet. Genom att bevara och utveckla ett varierat landskap bidrar jordbruket till biologisk mångfald. Betesdjur är till exempel nödvändiga för att vi ska kunna ha kvar ett omväxlande landskap med både åkrar och betesmarker. Utan betesdjur växer många marker igen med skog. I slättlandskapet kan det exempelvis vara viktigt att bevara våtmarker, obrukade marker, träd, buskar och snår för att djur och växter ska trivas. Miljökvalitetsmålet Ett rikt odlingslandskap handlar både om att bevara jordbruksmarkens produktionsförmåga och odlingslandskapets natur- och kulturvärden.

Uttrycket "äng är åkers moder" visar hur viktig ängen har varit i vårt land. Från ängen fick bonden vinterfoder till djuren som i sin tur gav gödsel till åkern. Ängens storlek var därför viktig för hur stor åker bonden kunde odla och även för skördens storlek. I dagens jordbruk har kopplingen mellan äng och åker upphört. Vinterfodret tas numera från vallen, det vill säga åkrar som odlas med gräs, och växtnäringen kommer både från stallgödsel och mineralgödsel. Ängsbruket har därmed mer eller mindre upphört och ängarna utgör numera endast en bråkdel av deras forna arealer.

Länsstyrelsen pekar ut tre ansvarsnaturtyper och 54 ansvarsarter i jordbrukslandskapet¹³⁶. De naturtyper som Uppsala län har särskilt stort ansvar för är svämängar, torrängar och öppna sandmiljöer. Svämängar finns främst längs Dalälven och gynnas av både översvämningar och hävd. Torrängar är ört- och gräsdominerade miljöer på torr mark, även på hållmark, med sparsamt busk- och trädskikt. De kan delas upp i underklasser och finns ofta i mosaik med friskare gräsmarker. Flera arter i torrängar gynnas av sent, extensivt bete. Öppna sandmiljöer är idag en bristvara i naturen, varför även människoskapade miljöer är viktiga. Flera av ansvarsarterna är fjärilar och skalbaggar, vilka under någon del av sin livscykel är beroende av någon värdväxt.

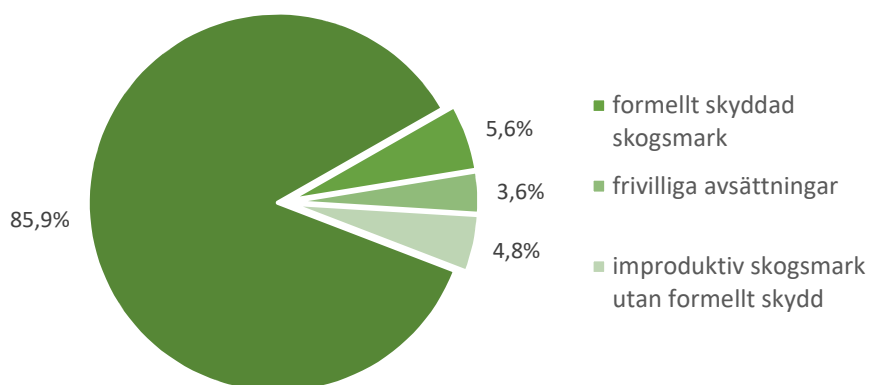
¹³⁶ Länsstyrelsen i Uppsala län (2015). Ansvarsarter och ansvarsnaturtyper i Uppsala län, 2015:03.

Skogslandskapet

Skogslandskap i Uppsala län. Foto: Camilla Wessberg

Produktiv skogsmark utgör 62 procent av landarealen i Uppsala län (506 000 hektar). Produktiv skogsmark är mark som är lämplig för skogsproduktion och inte väsentligen används till annat ändamål, samt producerar minst 1 skogskubikmeter (m^3 sk) per hektar och år.¹³⁷ Av länets skogsmark är 14 procent undantagen från skogsbruk, antingen genom formellt skydd (5,6 procent), genom markägares frivilliga avsättningar (3,6 procent) eller för att den utgörs av improduktiv skogsmark (4,8 procent), se figur 3. Den formellt skyddade marken utgörs av både produktiv och improduktiv skogsmark. Total andel improduktiv skogsmark i länet är 5,5 procent.¹³⁸ 86 procent av all skogsmark i länet används alltså för skogsproduktion. Detta medför att de åtgärder för att gynna naturvärden och biologisk mångfald i den brukade skogen är av avgörande betydelse för den biologiska mångfalden liksom ett utökat skydd i form av frivilliga avsättningar och formellt skydd. En god naturhänsyn gör att den biologiska mångfalden och variationen i det brukade skogslandskapet bevaras och utvecklas i samband med de skogliga åtgärderna.

Figur 3: Skogsmark, varav delar undantagna från skogsbruk. Skogsstyrelsen rapport 2019/18.

¹³⁷ SLU (u.å) Riksskogstaxeringen. Hämtad från: www.slu.se/riksskogstaxeringen

¹³⁸ Skogsstyrelsen (2019). Statistik om formellt skyddad skogsmark, frivilliga avsättningar, hänsynsytor samt improduktiv skogsmark. Redovisning av regeringsuppdrag. Rapport 2019/18.

Vissa skogsmiljöer är av särskilt intresse för den biologiska mångfalden i Uppsala län, så kallade ansvarsnaturtyper. Dessa naturtyper är av nationellt intresse och har en relativt stor andel av den nationella förekomsten i länet. Länsstyrelsen pekade 2015 ut sex ansvarsnaturtyper och 121 ansvarsarter i skogsmiljöer. De skogsmiljöer som Uppsala län har särskilt stort ansvar för är kalkbarrskogar, asprika skogar, ädellövskogar, svämskogar och åsbarrskogar. Andra skogliga naturtyper som är viktiga i länet är landhöjningsskogar, större myr- och skogsmosaiker samt skärgårdsnaturskogar. Länet är ett av de mest variationsrika barrskogsområdena i Sverige.¹³⁹

Kalkbarrskogar förekommer främst i nordöstra delen av länet, där depositionen av kalk var störst och urlakningen har pågått under en kortare tid. I länets kalkbarrskogar finns ett stort antal rödlistade mykorrhizasvampar, vilka är knutna till gran eller tall på kalkrik mark. Dessa överlever normalt inte en slutavverkning. Även gödsling, igenväxning och upphörd hävd kan vara ett hot mot mykorrhizasvamparna. Länets kalkbarrskogar har dessutom en rik förekomst av guckusko.

Uppsala läns skogar har, i förhållande till andra län, en hög andel asp med en god förnygring. Rik förekomst av asp hittar man i olika skogsmiljöer i länet, till exempel i blockrika skogar eller som successionsskogar på tidigare öppen mark eller brandfält. Skogar med rik förekomst av asp förekommer spritt över länet, med viss tyngdpunkt kring Vällen, Dalälven och i Uppsalatrakten. De flesta ansvarsarter i asprika skogar utgörs av skalbaggar som är beroende av död aspvädd, till exempel den starkt hotade cinnoberbaggen. Kontinuitet av gammal asp och död aspvädd är viktig för bevarande av den biologiska mångfalden i asprika skogar.

Uppsala län ligger på gränsen för utbredningen av ädellövskogar. Ädellövträd finns spridda i hela länet, men de mest skogspräglade ädellövmiljöerna finns kring Mälaren, i trakten kring Länna och sjön Vällen samt vid Dalälven. Ädellövmiljöer är den ansvarsnaturtyp med flest utpekade ansvarsarter, varav många är mark- och vedlevande svampar. Skogar med regelbundna översvämningar är värdefulla miljöer för många arter. Sådana miljöer finns vid Dalälven och kring glupar, vilka är särskilt rikt förekommande nordväst om Uppsala. Översvämningarna missgynnar gran vilket gör att dessa miljöer ofta är lövträdsdominerade. Den biologiska mångfalden gynnas av den rika förekomsten av ädellövträd och asp samt av den höga luftfuktigheten. Åsbarrskogar växer på de sandiga rullstensåsarna som löper i nord-sydlig riktning i länet. De övre delarna av åsarna är torra och på dessa växer tallskog medan gran- och blandskog ofta växer längs åsens sluttningar. Kalavverkning, exploatering, tjockare humustäcken och mörkare skogar är viktiga hot mot arterna och naturtypen.

¹³⁹ Länsstyrelsen i Uppsala län (2015). Ansvarsarter och ansvarsnaturtyper i Uppsala län, 2015:03.

Socialförvaltningen
Carina Kumlin

Lägesrapport välfärdsteknik, digitalt stöd 2020

Trygghetskameror

26 st. Beslut om tillsyn fattas av biståndshandläggare och verkställs av utförare.

Kameran utför 53 tittar per natt genom vår larmcentral. Baserat på de tillsynskamerorna finns de i bruk hos 26 boende i hemtjänst. Detta sker oftast genom två tittar per natt. Ingen filmning/bandupptagning sker. Tillsyn genom kamera används i rena tillsynsärenden, dvs när brukaren ej behöver omsorgsinsats som kräver fysiskt besök. Under 2020 skedde en ökning av antalet tillsynskameror vilket är positivt. Kostnadsbesparing på uteblivna nattbesök /nattpatrull kan beräknas utifrån cirka 53 färre besök per natt. Inga synpunkter eller klagomål har inkommit från brukare gällande trygghetskameror. Två brukare har tidigare tackat nej till nsats.

Trygghetslarm

656 trygghetslarm, varav vissa av GPS-larmen ingår. Beslut om trygghetslarm fattas av biståndshandläggare. Beslut om trygghetslarm, i form av GPS-larm, för närvarande 66 st. Ökar trygghet och möjlighet bo kvar i det egna hemmet.

Dörrlarm

12 stycken tysta larm. Signal går till larmenheten när brukaren passerar dörren. Hemtjänstpersonal kan möta upp brukaren utanför hemmet. Ökar möjlighet att bo kvar i det egna hemmet. Dialog och överenskommelse mellan den enskilde och den ansvarige för verksamheten innan dörrlarm sätts upp.

Läkemedel, stöd vid dosering

Stöd för personer som har svårighet att hantera läkemedel. För närvarande finns 10 att tillgå och bedömning görs av biståndshandläggare. Innebär kostnadsbesparing genom färre besök från hemtjänst.

Kostnad 47,000 kr/år

Under planering – digital diktering

Möjlighet till effektivisering och avlastning genom digital diktering i journal undersöks. Gäller främst legitimerad personal.

Analys avvikelser och synpunkter kvartal 2

Socialnämnden

Innehållsförteckning

1	Avvikelser	3
1.1	Antal rapporterade händelser	3
1.2	Typ av avvikelse	5
1.3	Fördelning per lagrum	7
1.4	När inträffar avvikelserna?	9
1.5	Allvarlighetsgrad	10
1.6	Konsekvenser av händelsen	12
1.7	Orsak till att avvikelsen inträffade.....	13
1.8	Åtgärder som vidtagits	14
2	Synpunkter	14
2.1	Individ- och familjeomsorg	14
2.2	Vård och omsorg.....	18

1 Avvikelser

Att arbeta med avvikelshantering är ett gemensamt ansvar för all personal och är en del i socialförvaltningens systematiska kvalitetsarbete i enlighet med Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2011:9). All personal ska rapportera händelser av betydelse för brukare/patientens säkerhet. Avvikelsen ska rapporteras i avvikelssystemet omgående efter upptäckt.

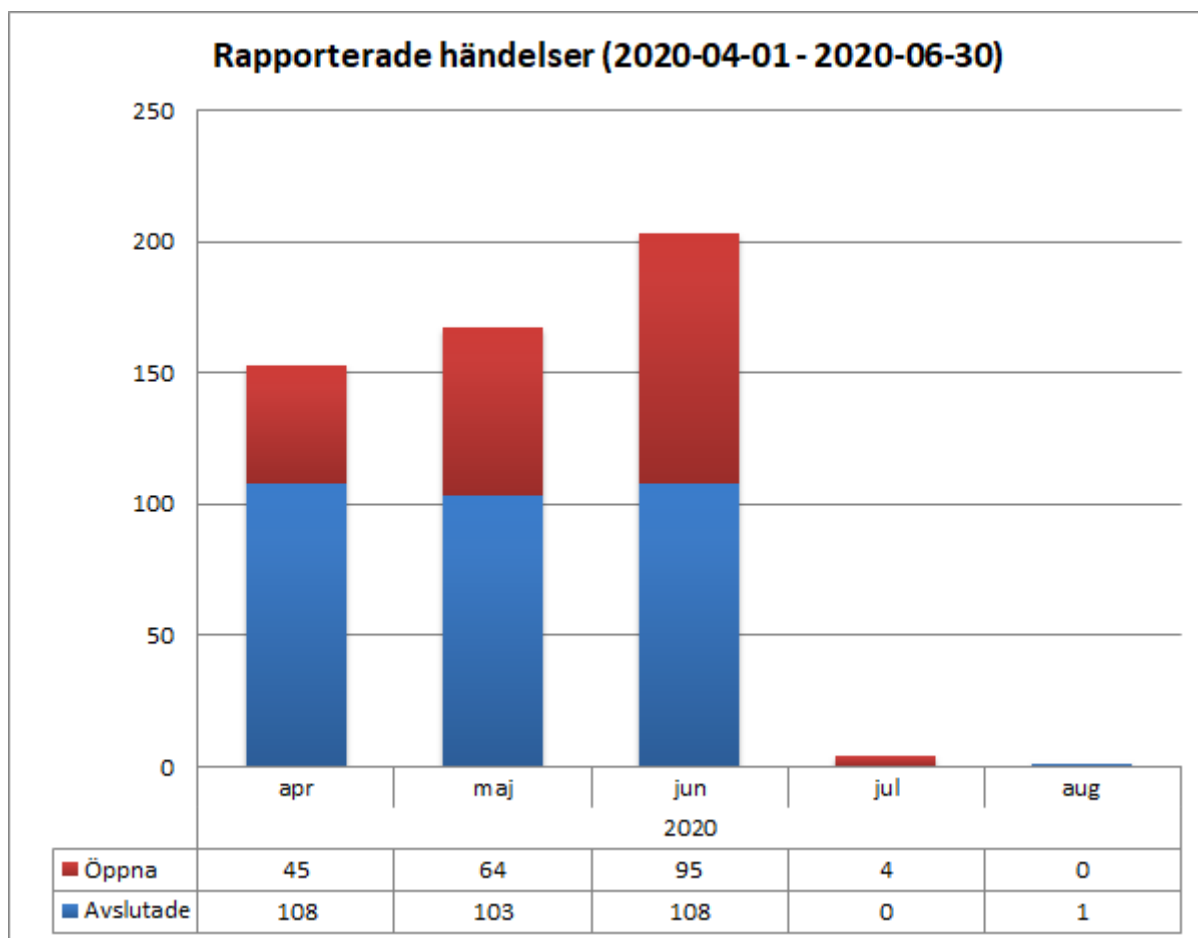
Genom att analysera avvikelser, dra slutsatser och ändra arbetssätt kan tidigare uppkomna typer av avvikelser minska eller försvinna. Avvikelser uppträder inte utan orsak. Bakom händelserna ligger ofta brister i rutiner eller i arbetssätt.

Definition

En avvikelse är en händelse som kan påverka den enskilde negativt. Den inträffar när verksamheten inte når upp till krav och mål i lagar och tillhörande föreskrifter samt beslut fattade av socialnämnden eller när medarbetare inte arbetar i enlighet med processer och rutiner som ingår i socialnämndens ledningssystem.

1.1 Antal rapporterade händelser

Totalt har det rapporterats 528 avvikelser under perioden kvartal 2:

I rapporterade händelser kommer juli och augusti med på grund av att avvikelserna har inträffat i kvartal 2 men avvikelserna är sedan registrerad i juli och augusti.

Fördelning per verksamhetsområde och enhet för kvartal 2

De inrapporterade avvikelserna är fördelade enligt nedan per enhet och verksamhetsområde:

Enhet	Antal	Fördelning
Akademiska sjukhuset	8	1,5%
Underenhet finns inte	8	1,5%
Individ- och familjeomsorgen	12	2,3%
Barn och Unga	7	1,3%
Stödboende/EKB	1	0,2%
Vuxen	4	0,8%
Primärvård	2	0,4%
Underenhet finns inte	2	0,4%
Vård och Omsorg	504	95,5%
Aktivt Stöd	7	1,3%
Biståndsenheten	5	0,9%
Bojen	1	0,2%
Hemtjänst	141	26,7%
Korttid & Dagverksamhet	8	1,5%
LSS Gruppboendestäder	9	1,7%
LSS Personlig Assistans	4	0,8%
LSS Serviceboendestäder	1	0,2%
Nattpatrullen	98	18,6%
Närvårdsenheten	9	1,7%
Särskilt boende	221	41,9%
Övrig extern part	1	0,2%
Underenhet finns inte	1	0,2%
(tom)	1	0,2%
Underenhet finns inte	1	0,2%
Totalt	528	100,0%

Analys av öppna avvikelser från april och maj

I urvalet nedan framgår att verksamheten fortfarande har 109 avvikelser som fortfarande ligger som "öppna" i systemet för avvikelsehantering. Notera att detta inte behöver vara synonymt med att avvikelserna inte är hanterade. Men det kan indikera att utredare inom verksamheterna behöver bli bättre på hur de använder själva systemet. En avvikelse bör hanteras inom en månad från incidenten för att fylla kraven på att kvaliteten i verksamheten systematiskt och fortlöpande utvecklas och säkras (jmf Socialtjänstlagen kap 2 kap 1 § och 3 kap §3).

De öppna avvikelserna fördelas enligt nedan per verksamhetsområde & enhet:

Enhet	Antal	Fördelning
Akademiska sjukhuset	4	3,7%
Underenhet finns inte	4	3,7%
Individ- och familjeomsorgen	3	2,8%
Vuxen	3	2,8%
Primärvård	1	0,9%
Underenhet finns inte	1	0,9%
Vård och Omsorg	100	91,7%
Hemtjänst	70	64,2%
LSS Personlig Assistans	1	0,9%
Nattpatrullen	6	5,5%
Särskilt boende	23	21,1%
Övrig extern part	1	0,9%
Underenhet finns inte	1	0,9%
Totalt	109	100,0%

Nedan specificerat på vård och Omsorg:

Enhet	Antal	Fördelning
Hemtjänst	70	70,0%
HTJ Alunda	9	9,0%
HTJ Gimo	11	11,0%
HTJ Öregrund	7	7,0%
HTJ Österbybruk	23	23,0%
HTJ Östhammar	19	19,0%
Underenhet finns inte	1	1,0%
LSS Personlig Assistans	1	1,0%
LSS Personlig Assistans Östhammar	1	1,0%
Nattpatrullen	6	6,0%
Underenhet finns inte	6	6,0%
Särskilt boende	23	23,0%
VoO SÄBO Edsvägen	22	22,0%
VoO SÄBO Olandsgården	1	1,0%
Totalt	100	100,0%

Fördelning av öppna avvikelser för april-maj 2020 vid kontroll den 23 september.

1.2 Typ av avvikelse

Notera att en avvikelse kan kategoriseras som flera "typer", därav högre totalsumma än

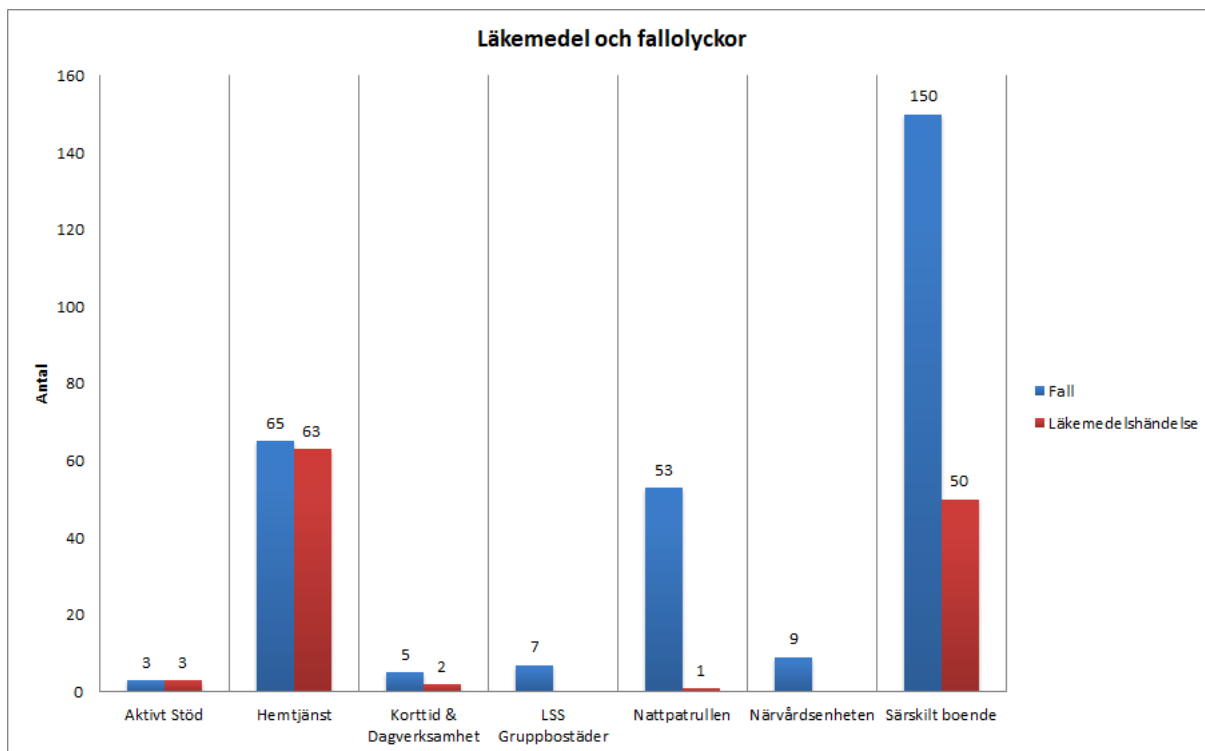
antalet rapporterade avvikelser som var 528 stycken för perioden.

Typ	Antal	Fördelning
Fall	293	51,9%
Läkemedelshändelse	121	21,4%
Brist i/utebliven tillsyn	39	6,9%
Brist i information, kommunikation, samverkan	31	5,5%
Övrigt	24	4,2%
Brist i/utebliven dokumentation	13	2,3%
Brist i/utebliven vårdåtgärd (HSL)	10	1,8%
Brist i trygghet	6	1,1%
Brist i handläggning	6	1,1%
Händelse med hjälpmedel, teknik och/eller fysisk miljö	5	0,9%
Tryckskada/trycksår	4	0,7%
Brist i/uteblivna servicetjänster	4	0,7%
Bruten sekretess	3	0,5%
Brist i/utebliven personlig hygien	2	0,4%
Brist i mathållning	2	0,4%
Hot och våld	1	0,2%
Ovärdigt bemötande	1	0,2%
Totalt	565	100,0%

1.2.1 Analys typ av avvikelse

Fördelningen vi ser i tabellen "Typ" ovan är normal vid jämförelse med hur det ser ut i Sverige. Inspektionen för vård och omsorg (IVO) har tidigare visat i granskningar att de mest förekommande avvikelserna hos kommuner är just fall och läkemedel, så kallade hälso- och sjukvårdsavvikelser (HSL-avvikelser).

Vad gäller fall och läkemedel är de fördelade enligt nedan per verksamhetsområde:

Några av enheterna har noterat att de kan se en minskning i antalet läkemedelshändelser vilket är positivt. De drar slutsatsen att det har att göra med vårt nya signeringsystem för läkemedel (kallat Appva i dagligt tal).

Här nedan kommenteras de övriga områdena där det är fler än 10 avvikelser inrapporterat:

- **Brist i/utebliven tillsyn**
Av 39 ärenden är 35 kopplade till nattpatrullen som inte genomfört tillsyn. Majoriteten av ej genomförda tillfällen är på fredagar.
- **Brist i/utebliven dokumentation**
Av 13 avvikelser rör 1 hemtjänsten, 6 särskilt boende och 3 barn och unga
- **Brist i information, kommunikation, samverkan**
Av 30 avvikelser rör 7 hemtjänsten, 7 särskilt boende och 3 nattpatrull
- **Brist i/utebliven vårdåtgärd (HSL)**
Av 10 avvikelser rör 3 nattpatrull och 1 på särskilt boende
- **Brist i handläggning**
Av 6 avvikelser rör 2 vuxenenheten, 1 hemtjänst och 1 särskilt boende

1.3 Fördelning per lagrum

Visar fördelning per lagrum ('#' står för antal).

Enhet	HSL		LSS		LVU		SoL		Totalt #	Totalt %
	#	%	#	%	#	%	#	%		
Akademiska sjukhuset	4	0,9%		0,0%		0,0%	4	5,6%	8	1,5%
Individ- och familjeomsorgen		0,0%		0,0%		0,0%	12	16,7%	12	2,3%
Primärvård	1	0,2%		0,0%		0,0%	1	1,4%	2	0,4%
Vård och Omsorg	442	98,7%	6	100,0%	1	100,0%	55	76,4%	504	95,6%
Övrig extern part	1	0,2%		0,0%		0,0%		0,0%	1	0,2%
Totalt	448	100,0%	6	100,0%	1	100,0%	72	100,0%	527	100,0%

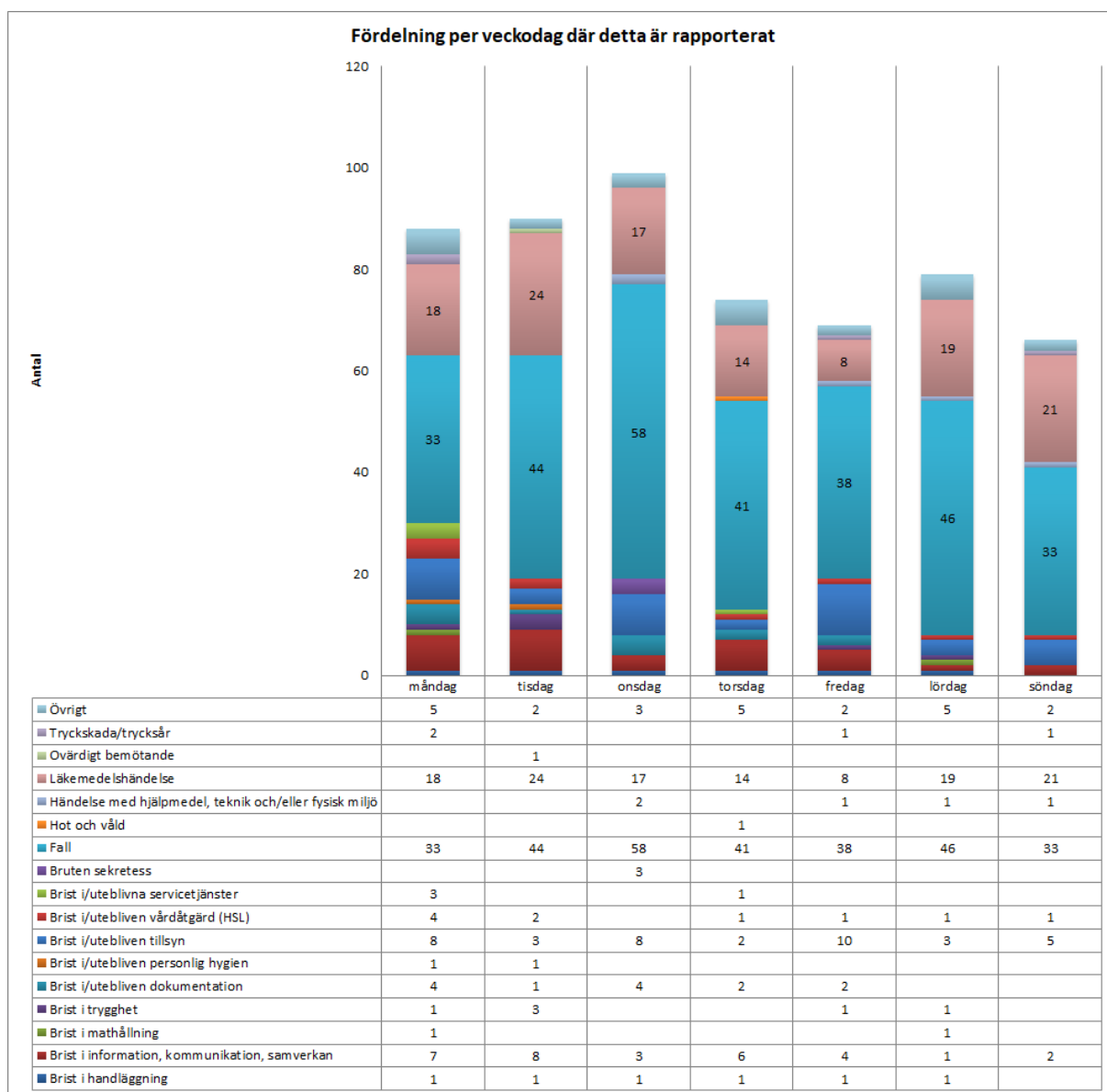
1.3.1 Analys fördelning av lagrum

Som nämndes i föregående kapitel är fördelningen normal sett till hur det ser ut i Sverige. IVO har dock konstaterat att i många kommuner saknar en stor del av personalen kunskap kring avvikelser enligt socialtjänstlagen. Personalen kan inte alltid avgöra vad som bör betraktas som en avvikelse eller *en händelse av betydelse*. Den sistnämnda dokumenteras i social journal och behandlas inte enligt avvikelserutin med åtgärd och uppföljning.

Möjligt att ovanstående resonemang stämmer in även på personalen inom Östhammars kommun. När vi införde vårt nya system för avvikelsehantering lade vi in ett kapitel i rutinen som tydliggör vad som ska rapporteras som avvikelse enligt Sol och HSL. Varje chef bör regelbundet informera sina medarbetare om vikten av att rapportera avvikelser som ett sätt att förbättra verksamheten.

1.4 När inträffar avvikelserna?

1.4.1 Vilken veckodag inträffar flest avvikelser?

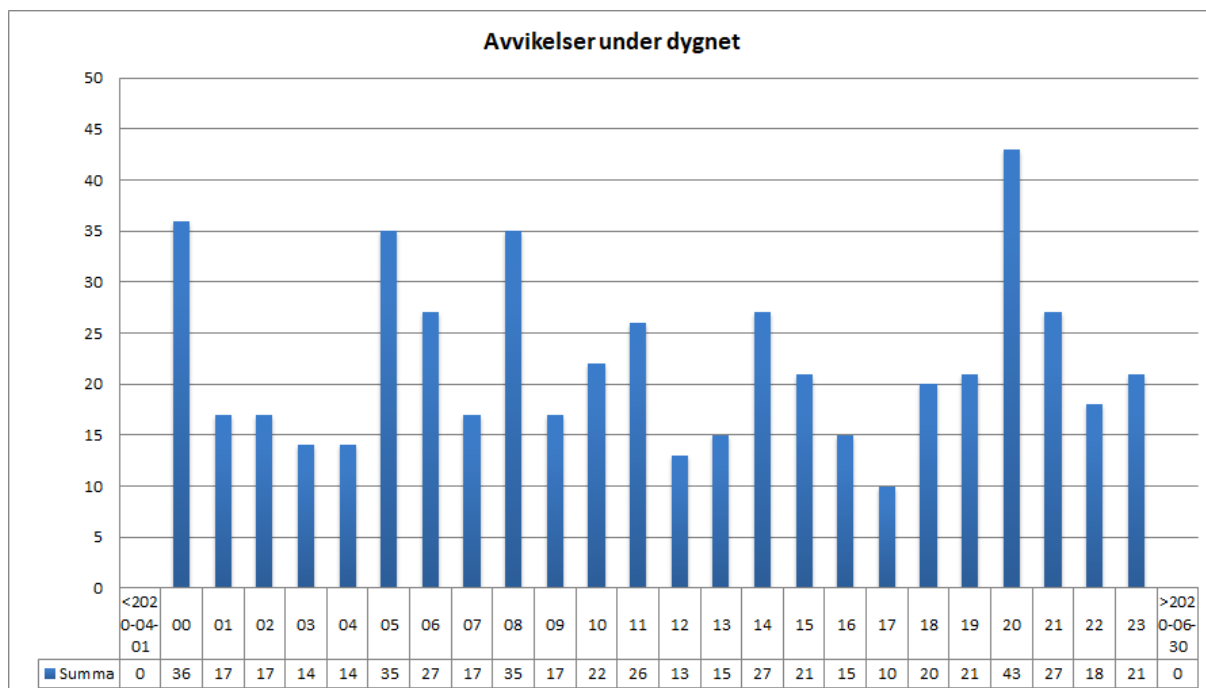
Analys

Totalt sett verkar flest avvikelser inträffa på måndagar (88), tisdagar (90) och onsdagar (99).

I ovanstående tabell går det att se avvikelser rörande fall är relativt jämnt fördelade över dagarna med lätt övervikt för onsdagar (58). Majoriteten av händelserna skedde på särskilt boende.

Flest läkemedelshändelser har ägt rum på onsdagar (24) och inom hemtjänsten (12).

1.4.2 Vilken tidpunkt på dagen inträffar flest avvikelser?

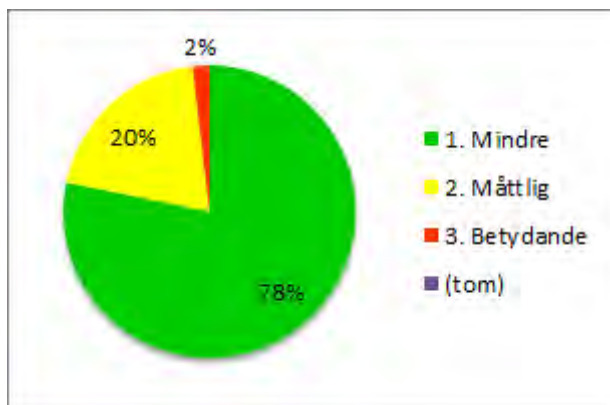
Analys

I grafen ovan går det att se att flest avvikelser verkar inträffa kl 5, kl 8 och kl 20.

- **Klockan 05**
35 händelser som bland annat fördelar sig i 19 fall och 14 brist i/ utebliven tillsyn. Möjlig förklaring till antalet fall är att brukarna vaknar och ska ta sig ur sängen på ostadiga ben vilket resulterar i ett fall.
- **Klockan 08**
35 händelser som bland annat fördelar sig i 24 läkemedelshändelser och 6 fall. Klockan 8 är en vanlig tid att ordinera läkemedel. Detta i kombination med att personalen har som mest att göra kan leda till ökat antal händelser.
- **Klockan 20**
43 händelser som bland annat fördelar sig i 30 läkemedelshändelser och 4 fall. Samma anledningar som klockan 8 gäller även kl 20.
- **Klockan 00**
- Händelserna som är inrapporterade kl 00 går dels att härleda till 25 avvikelser som helt saknar klockslag och det troliga är att rapportören har missat att fylla i detta, avser bland annat verksamheterna vuxen, särskilt boende och hemtjänst. Övriga avvikelserna är rapporterade av nattpatrullen (8) och särskilt boende (3).

1.5 Allvarlighetsgrad

431 avvikelser är bedömda vad gäller allvarlighetsgrad och de fördelar sig enligt nedan:

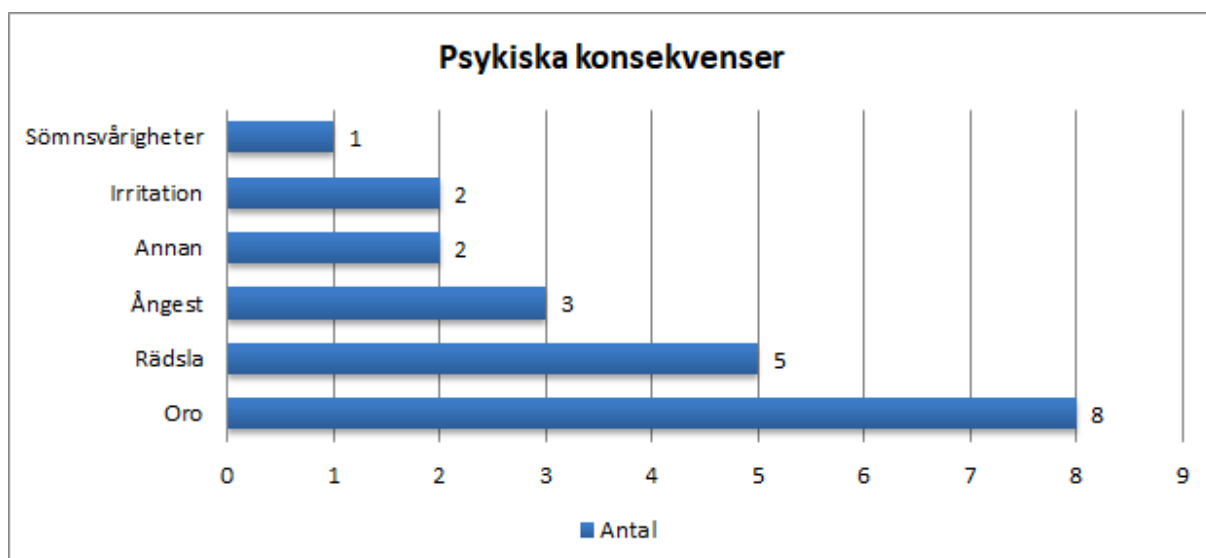
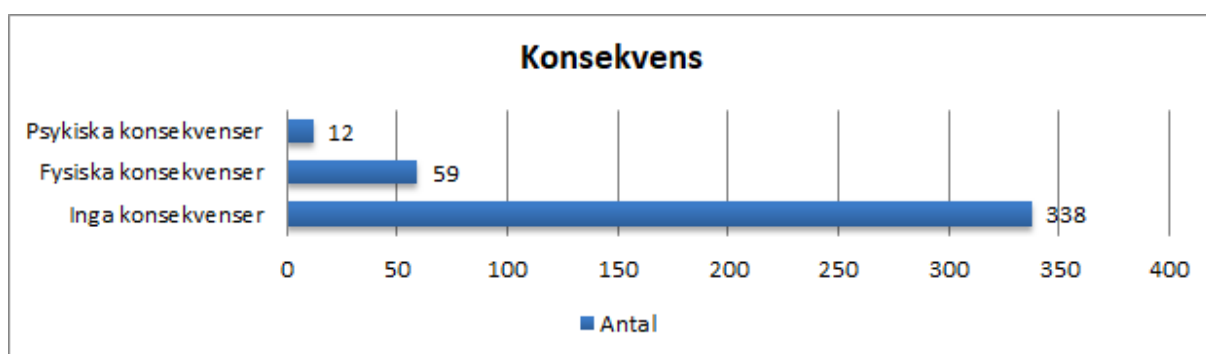
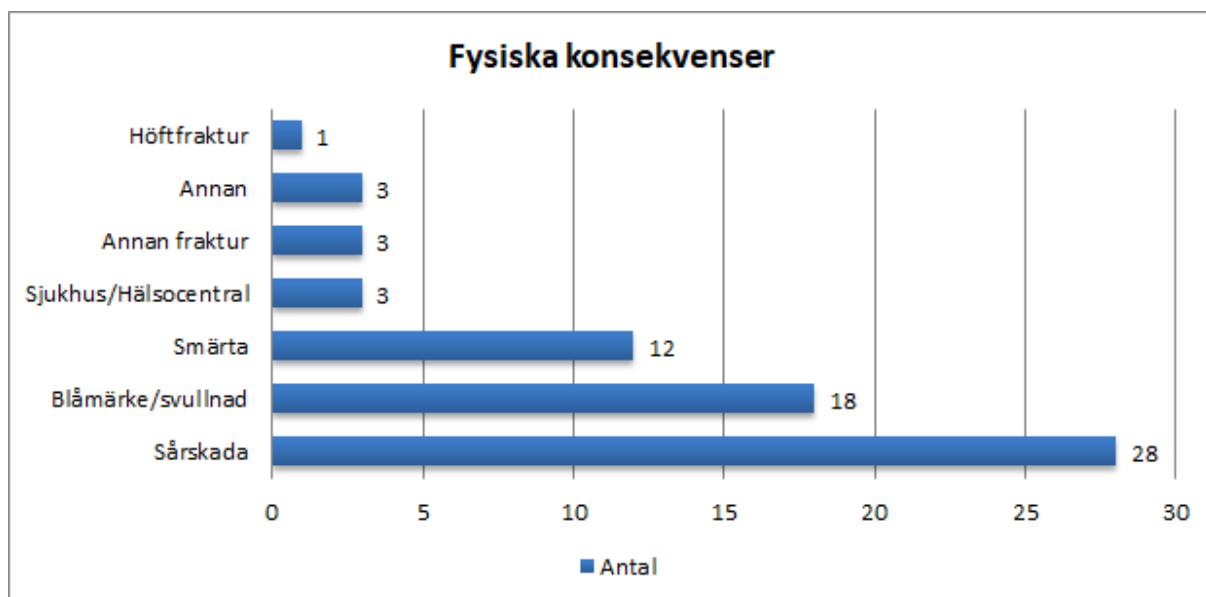
Allvarlighetsgrad	Antal	%
1. Mindre	337	78,2%
2. Måttlig	86	20,0%
3. Betydande	8	1,9%
(tom)		0,0%
Totalt	431	100,0%

1.5.1 Analys allvarlighetsgrad

8 händelser är klassade som "*Betydande*".

- 4 händelser rörde fall där samtliga gett fysiska konsekvenser för brukaren.
- 6 händelser hände i ordinärt boende och 2 på särskilt boende.
- Sannolikheten för att det ska hända igen är angett som mycket liten, liten och i ett bedöms sannolikhet som mycket stor.
- Bakomliggande orsak har bland annat angetts vara att brukaren överskattat sin förmåga och glömt att använda sitt hjälpmedel, ej följt gällande rutin samt personalbrist.
- Ingen dag eller tid på dygnet sticker ut mer än nån annan i de här fallen.

1.6 Konsekvenser av händelsen

1.6.1 Analys konsekvenser

I de fall brukaren känner oro eller rädsla har avvikelserna de flesta gånger handlat om att brukaren har fallit eller ej fått sin personliga hygien ombesörjd. Det sistnämnda gäller för de brukare som känner sig kränkta. I majoriteten av ärendena har ansvarig chef haft grupp- eller enskilda samtal med personalen.

Samtliga händelser med de fysiska konsekvenserna sårskada, blåmärke och smärta handlar om att brukaren har fallit. I majoriteten av händelserna har individen överskattat sin fysiska förmåga och/eller glömt att använda sitt hjälpmedel.

1.7 Orsak till att avvikelserna inträffade

Orsak	Antal	Fördelning
Den enskilde överskattar sin fysiska förmåga	149	24,0%
[Orsak ännu inte fastställd]	117	18,8%
Omgivningsfaktor	104	16,7%
Ej följt gällande rutin	72	11,6%
Övrigt	55	8,8%
Den enskilde glömde att använda rekommenderade gånghjälpmedel	33	5,3%
Brist i samverkan/rapportering	16	2,6%
Den enskilde använder läkemedel som påverkar balans/gångförmåga	15	2,4%
Otillräckliga resurser	13	2,1%
Brist i information internt	7	1,1%
Rutin saknas	6	1,0%
Otillräckliga kunskaper	6	1,0%
Handhavandefel avseende hjälpmedel eller larm.	5	0,8%
Bristfällig dokumentation	4	0,6%
Personalbrist	4	0,6%
Oklar ansvarsfördelning	3	0,5%
Brist i information externt	3	0,5%
Planering (schemaläggning etc)	3	0,5%
Trasig eller felaktigt hjälpmedel eller larm	2	0,3%
Felmärkt signeringslista	2	0,3%
Bristfälliga hjälpmedel	1	0,2%
Feldelat i dosett eller brist i annat iordningsställande	1	0,2%
Gällande rutin har följts men fungerar inte	1	0,2%
Totalt	622	100,0%

1.7.1 Analys av orsak

En stor brist är att 117 händelser inte har orsak angiven. Av dessa är 106 händelser fortfarande öppna vilket kan vara en förklaring. Dock är 11 avvikelser utredda och avslutade där orsak till varför avvikelserna inträffade borde framgå. Detta är ett moment som ska kryssas i under den utredning som ansvarig chef gör. En förbättring framöver kan vara att vi ser över själva systemet för att hantera avvikelser och gör t ex det här steget tvingande.

46 av ärendena avser fall och 13 brist i kommunikation. I 23 fall rörde sig det om läkemedelshändelser varav 1 händelse bedömdes vara av allvarlighetsgrad 3. Sjuksköterska är kontaktad i detta fall.

1.8 Åtgärder som vidtagits

Notera att flera åtgärder kan vidtas, därav högre totalsumma än antalet rapporterade avvikelser som var 528 st för perioden.

Åtgärd	Antal	Fördelning
Kontakt med berörd sjuksköterska	211	28,9%
[Ingen åtgärd vidtagen]	157	21,5%
Annan åtgärd	84	11,5%
Gruppsamtal med personal	70	9,6%
Kontakt med berörd Arbetsterapeut	53	7,3%
Kontakt med berörd fysioterapeut	52	7,1%
Enskilt samtal med personal	42	5,8%
Extra tillsyn	39	5,3%
Förtydligat/ändrat i befintlig rutin	8	1,1%
Kontakt med berörd läkare	5	0,7%
Skapat ny rutin	3	0,4%
Utbildning	3	0,4%
Ändring i bemanning/schema	2	0,3%
Totalt	729	100,0%

1.8.1 Analys av åtgärder

Det är rimliga åtgärder som genomförts i förhållande till de händelser som rapporterats.

Av de 157 där det står att ingen åtgärd är vidtagen är det fortfarande 146 som är öppna vilket gör att åtgärder fortfarande kan tillkomma.

11 händelser är avslutade utan att åtgärder är angivna. Händelserna är av ringa karaktär och kan hanteras utan åtgärder.

2 Synpunkter

Synpunkter är åsikter eller förslag till förbättringar från bland annat brukaren om våra tjänster. Dessa kan vara positiva eller negativa. Syftet med att utreda synpunkter är för att se systematiska brister och möjliga förbättringar.

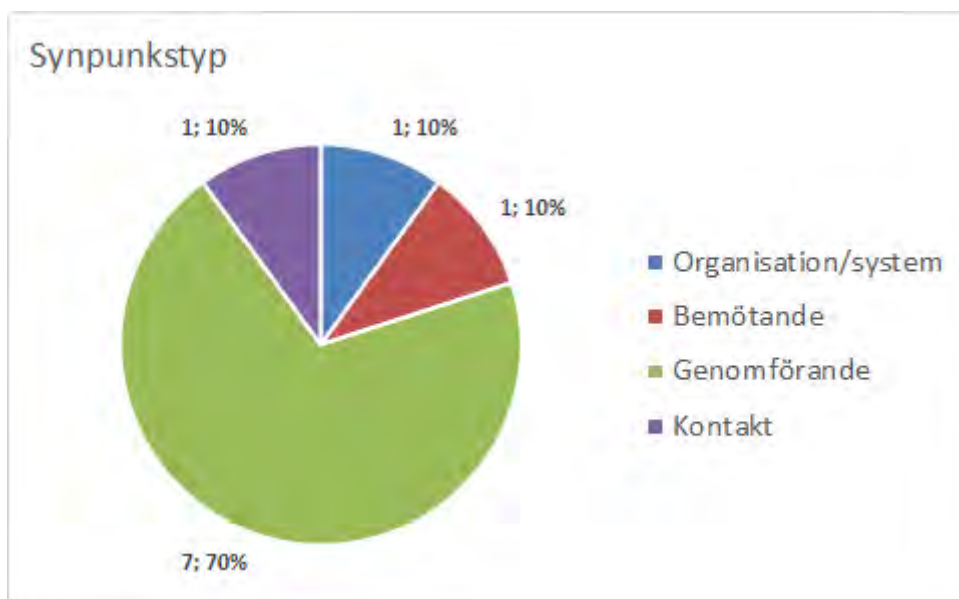
2.1 Individ- och familjeomsorg

Totalt elva synpunkter har inkommit för individ. och familjeomsorgens verksamheter under andra kvartalet 2020. Detta är nästan en fördubbling i jämförelse med första kvartalet. Även fördelningen av verksamhet som synpunkten gäller är större jämfört med första kvartalet.

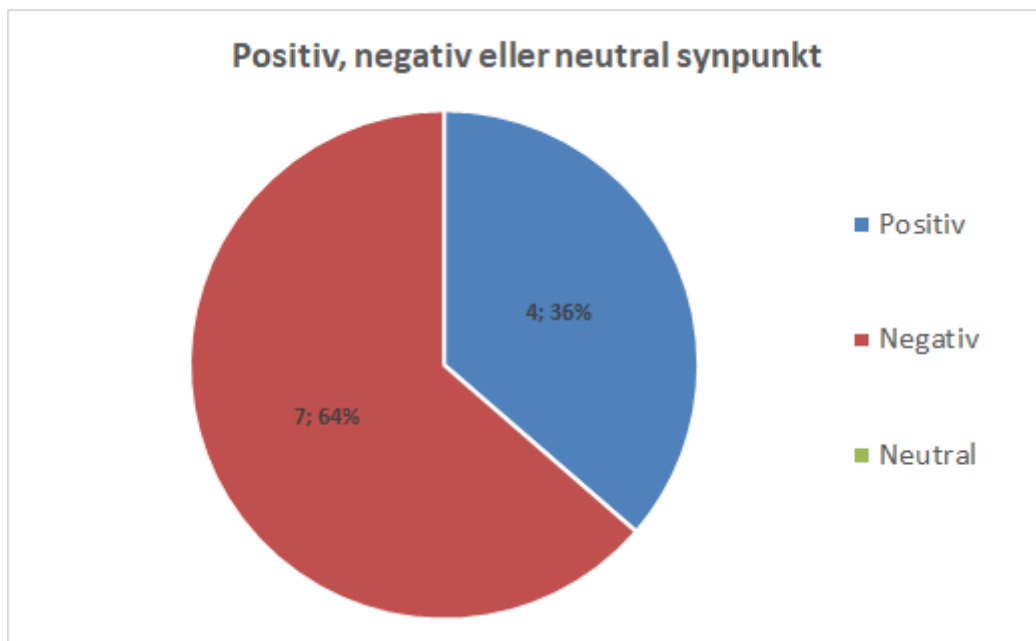
2.1.1 Fördelning synpunktstyper

Kategorin genomförande är som för första kvartalet den vanligaste kategorin som synpunkterna gäller. Vanligaste orsakerna är att synpunktslämnare uppger att hanteringen av ärenden har varit bristande eller att insatser inte verkställts på ett önskvärt sätt. En klient uppger att orosanmälan inte har resulterat i utredning.

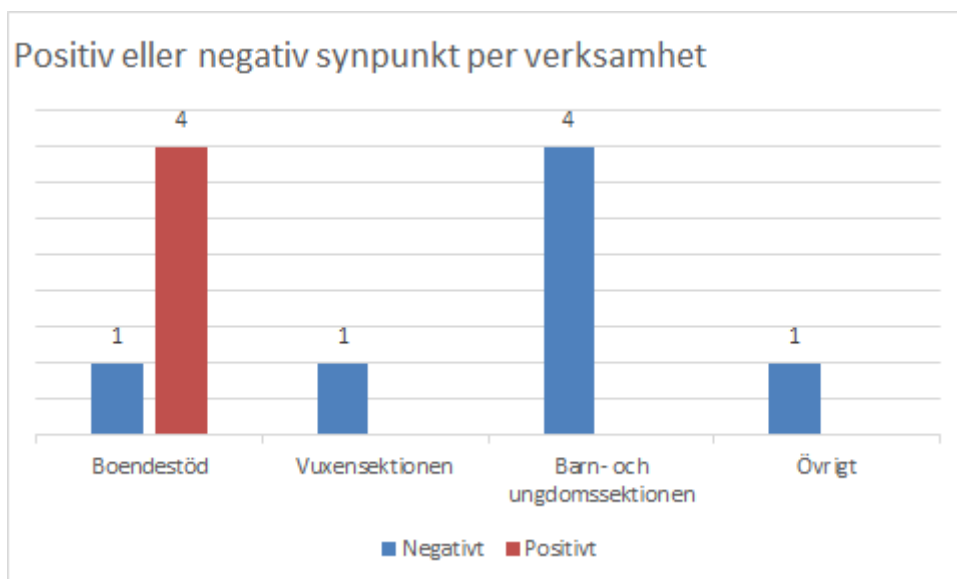

2.1.2 Positiv, negativ eller neutral

Sju av synpunkterna klassificerades som negativa och fyra som positiva. Andelen positiva synpunkter har ökat i jämförelse med första kvartalet då inga positiva synpunkter inkom.

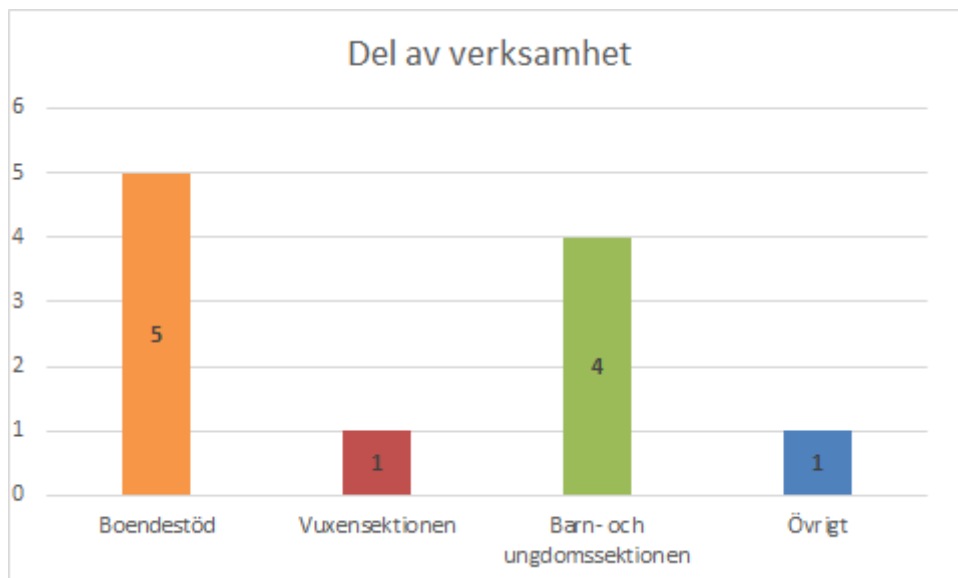

Alla positiva synpunkter berör boendestödet, där synpunktslämnare uppger att insatser, handläggning och stöd har varit föredömligt. De negativa synpunkterna återfinns identifieras i majoriteten av synpunkterna barn- och ungdomssektionen. Synpunktslämnare upplever en hög omsättning av handläggare i enskilda ärenden, lång handläggningstid, dåligt bemötande och brist på kontakt med handläggare.

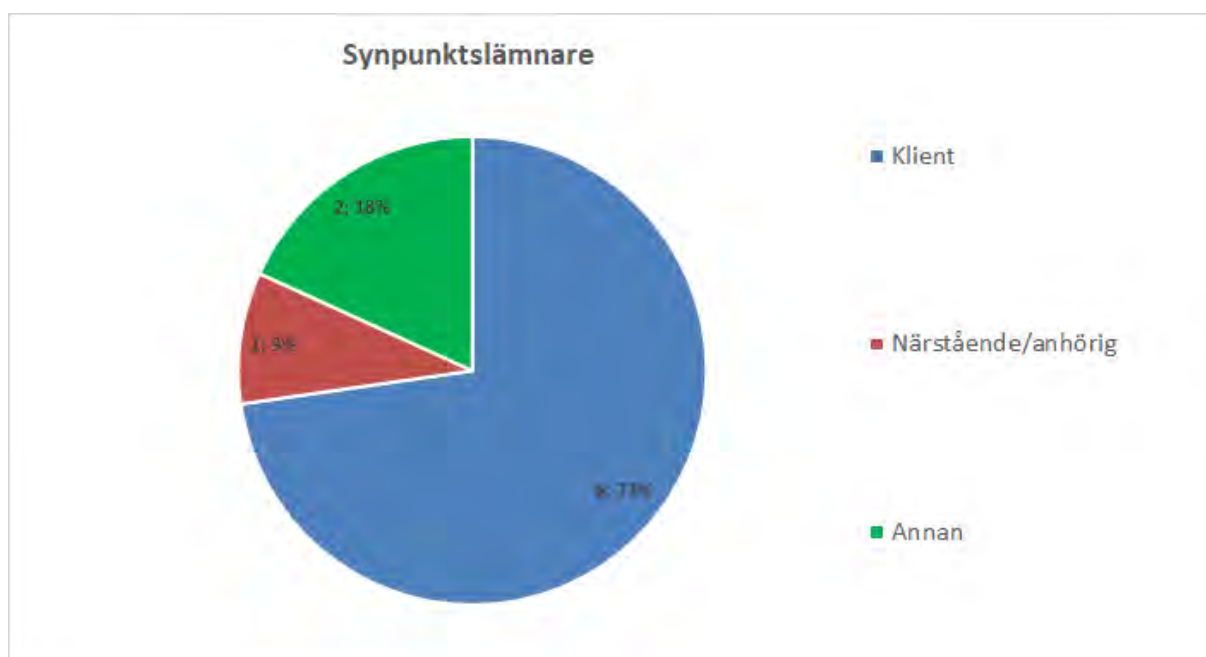
2.1.3 Synpunkter per verksamhet

Andelen negativa synpunkter inom barn- och ungdomssektionen medan andelen negativa synpunkter har minskat rörande vuxensektionen.

2.1.4 Synpunktslämnare

Precis som för första kvartalet uppger majoriteten av synpunkterlämnarna att de är klienter.

Fem brukare önskar återkoppling, fyra har inte uppgivit om återkoppling önskas och två uppger att de inte vill ha återkoppling.

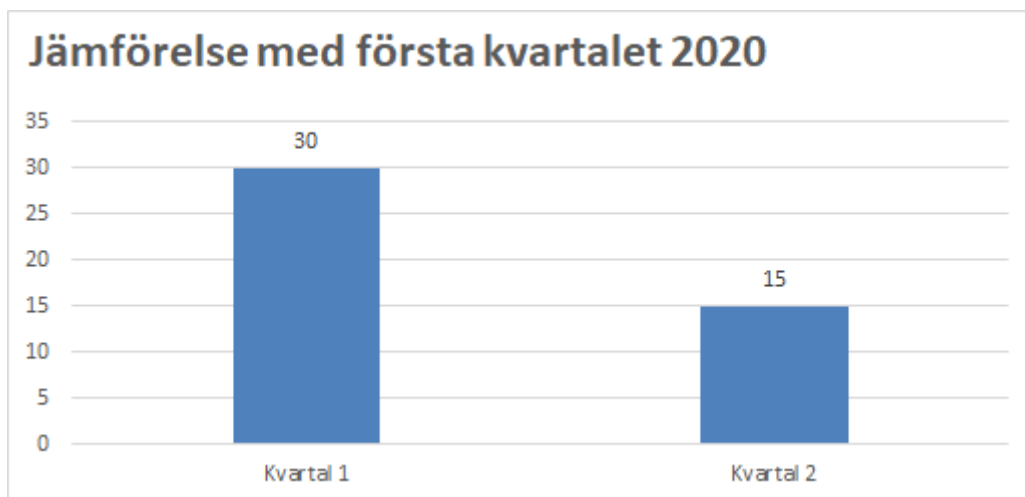

2.1.5 Åtgärder, svar & utredningar

Alla fem synpunktslämnare som önskat återkoppling har kontaktats. Utredningar och åtgärdsrapporter har upprättats.

2.2 Vård och omsorg

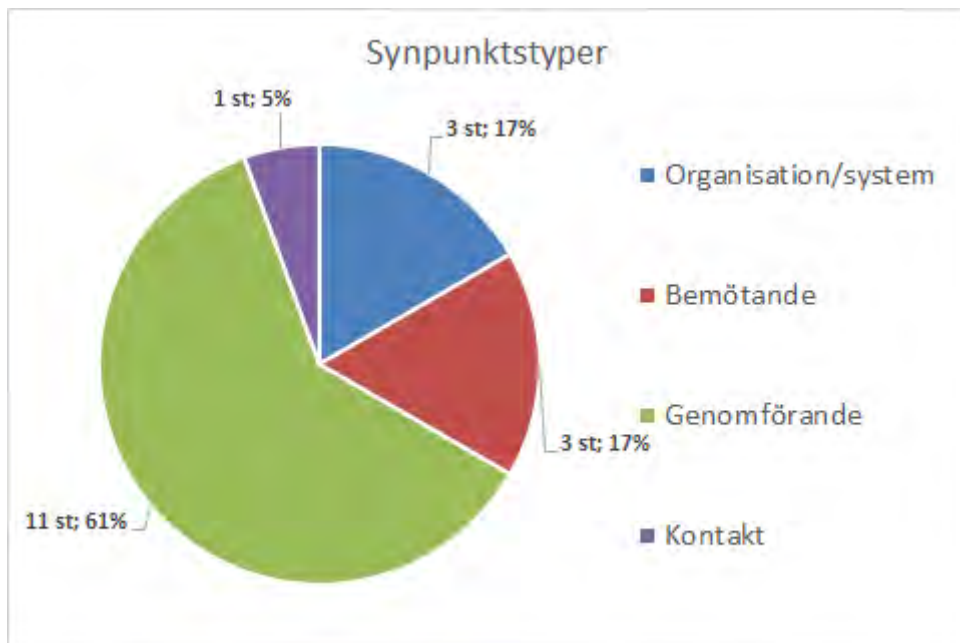
En halvering av inkommande synpunkter inom vård och omsorg för andra kvartalet i jämförelse till första kvartalet.

2.2.1 Fördelning synpunktstyper

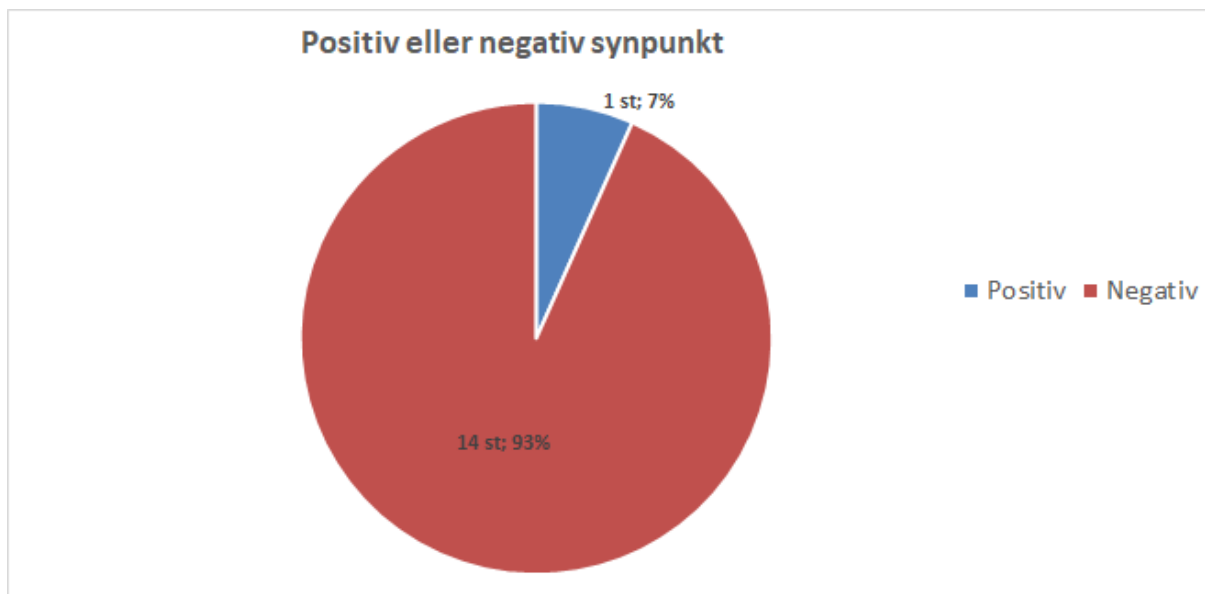
Majoriteten av synpunkterna berör aspekter i själva genomförandet av insats eller handläggning. Synpunktslämnare uppger att personal pratar i telefon när de ska utföra insatser, försvinner under långa perioder från arbetet, lång väntan på hjälp från personal samt dålig hantering av förebyggande åtgärder mot smittspridning av Sars-Cov-2. Flertalet synpunktslämnare påpekar dåligt bemötande från hemtjänstpersonal och personal inom

särskilt boende.

2.2.2 Positiv, negativ eller neutral

Uteslutande är synpunkterna av negativ karaktär. Den positiva synpunkten berör inkommer från anhörig som uppger att hen är mycket nöjd över genomförande av insats från hemtjänsten och stödet från biståndsenheten.

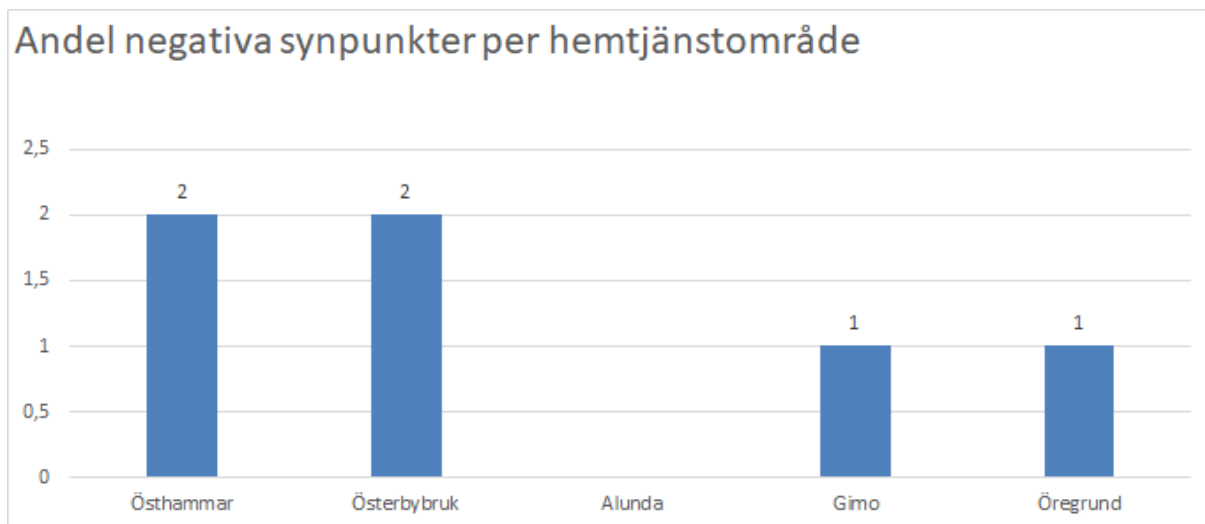
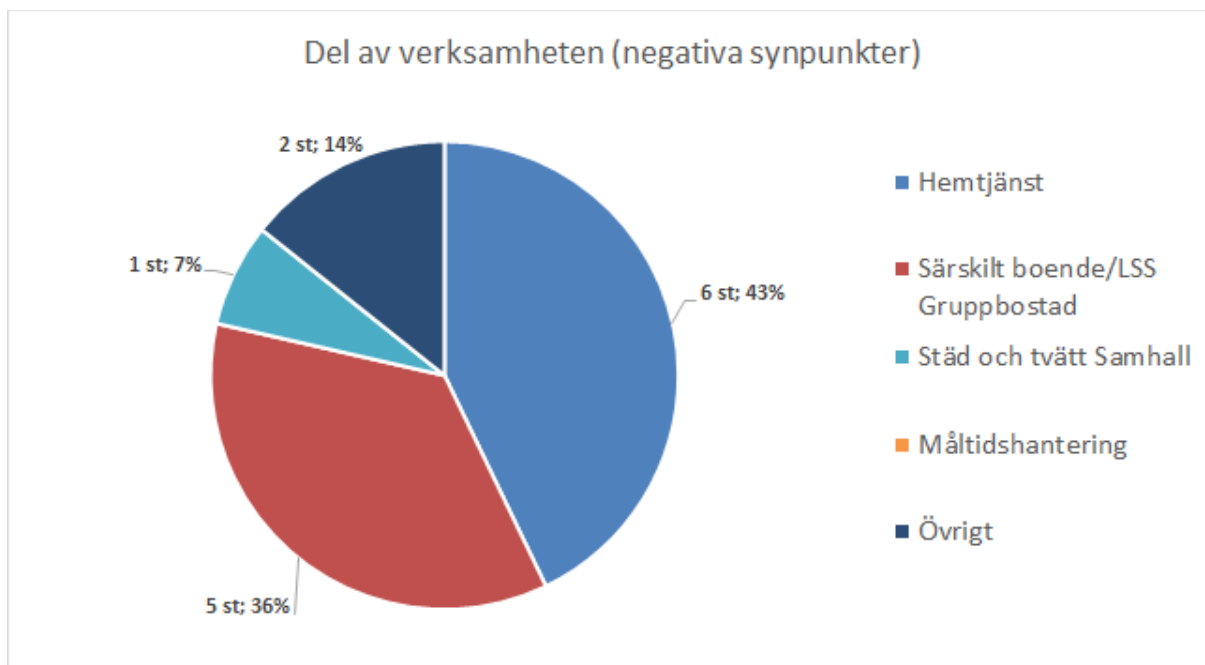

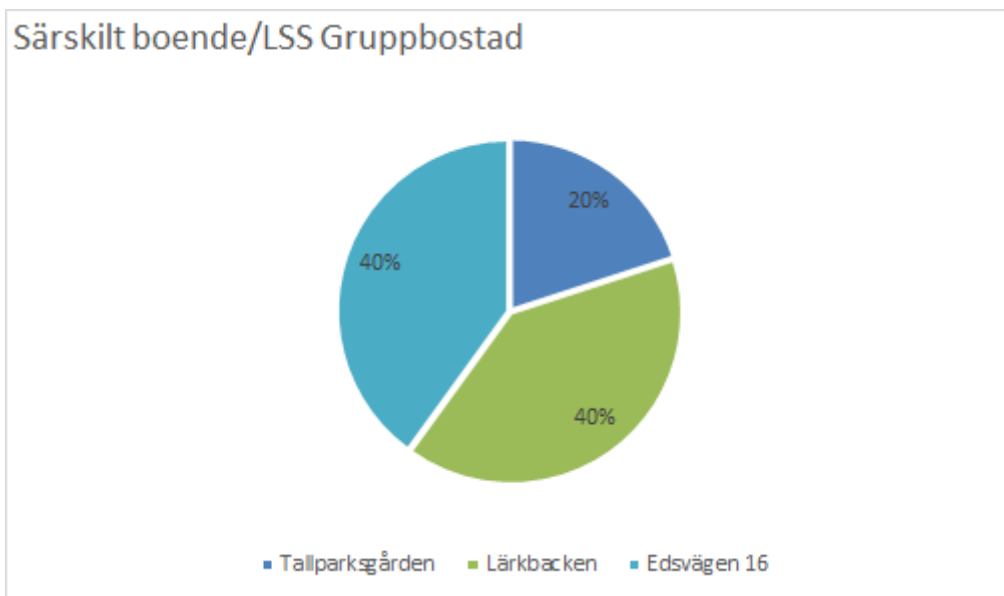
2.2.3 Synpunkter per verksamhet

Likt första kvartalet återfinns majoriteten av synpunkterna som är av negativ karaktär inom hemtjänsten. Flera synpunktslämnare uppger att hemtjänstpersonal kör fort i sina bilar och att insatser brister i utförandet.

En synpunkt berör utförande av städ, inköp och planering från Samhall.

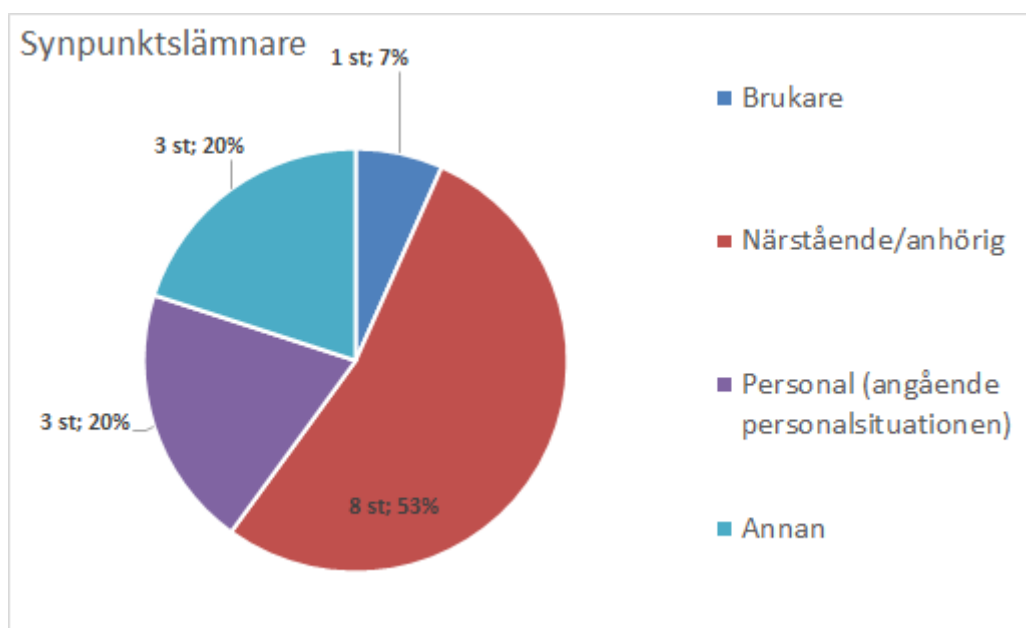
Synpunkter från särskilt boende berör ämnen som att personal inte byter skyddskläder när de går från smittade till friska brukare, bristande genomförande av insatser som exempelvis byte av kläder. En synpunktslämnare uppger att det råder personalbrist under helgerna vilket gör att brukare får vänta länge för att få sina behov tillgodosedda.

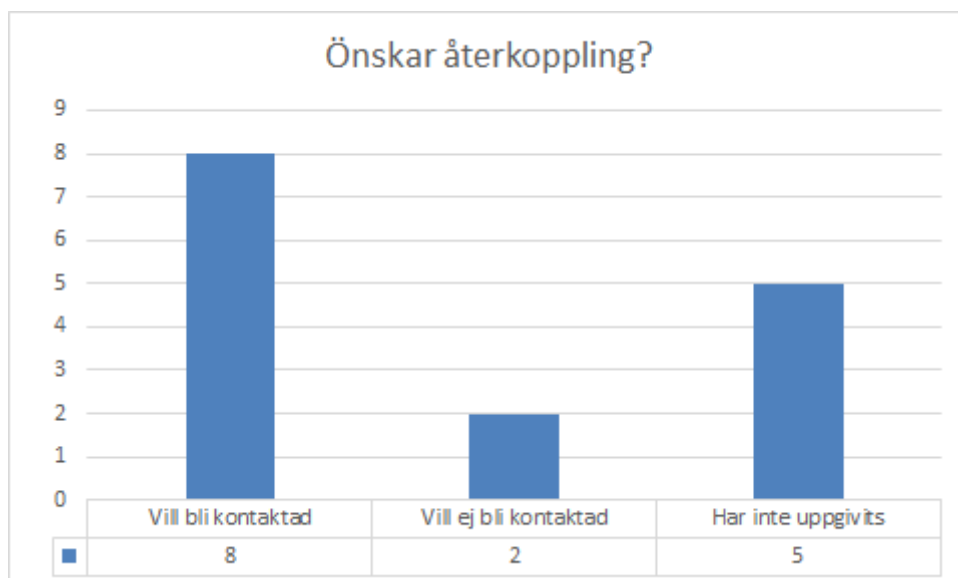

2.2.4 Synpunktslämnare

Majoriteten av synpunkterna inkommer från närstående/anhöriga.

Åtta synpunktslämnare har uppgivit att de önskar återkoppling, två har uppgett att de inte vill bli kontaktade och fem har inte uppgivit om återkoppling önskas.

2.2.5 Åtgärder, svar & utredningar

I två fall har återkoppling dokumenterats och återfinns i diariet. För resterande synpunkter har ingen återkoppling, utredning eller åtgärdsrapport inkommit för diarieföring.

Vecka	Månad	Datum	Anmälan ärende AU före kl.12	Handling AU före kl.12	AU	Samverkansgrupp och skyddskommitté	Handling SN före kl.12	SN	Studiedag & budgetdag	Deadlines	Anmälan KSAU före kl.12	Handling KSAU före kl.12	KSAU	Handling KS	KS	Handling KF	KF
v. 1	4-10	januari															
v. 2	11-17	januari	15-jan														
v. 3	18-24	januari		18-jan							18-jan	20-jan					
v. 4	25-31	januari			27-jan						25-jan	27-jan	26-jan				
v. 5	1-7	februari				04-feb	01-feb						02-feb	03-feb			
v. 6	8-14	februari	12-feb					10-feb			08-feb	10-feb			09-feb		
v. 7	15-21	februari		15-feb						Arsredovisning samt internkontroll 2020 slutrapport, Deadline 2021-02-18	15-feb	17-feb	16-feb			17-feb	
v. 8	22-28	februari			24-feb								23-feb				
v. 9	1-7	mars				04-mar	01-mar							03-mar			02-mar
v. 10	8-14	mars	12-mar					10-mar		Budgetföresättningar, V.10 till SN					09-mar		
v. 11	15-21	mars		15-mar							15-mar	17-mar					
v. 12	22-28	mars			24-mar								23-mar				
v. 13	29-4	mar/apr				01-apr	29-mar				29-mar	31-mar					
v. 14	5-11	april	09-apr					07-apr					06-apr	07-apr			
v. 15	12-18	april		12-apr					Studiedag 12-apr						13-apr	14-apr	
v. 16	19-25	april			21-apr												
v. 17	26-2	apr/maj				29-apr	26-apr				26-apr	28-apr					27-apr
v. 18	3-9	maj	07-maj					05-maj			03-maj	05-maj	04-maj				
v. 19	10-16	maj		10-maj									11-maj				
v. 20	17-23	maj			19-maj						17-maj	19-maj					
v. 21	24-30	maj	29-maj			27-maj	24-maj						25-maj	26-maj			
v. 22	31-6	maj/jun		31-maj				02-jun		Tertial 1, Deadline 2021-06-03	31-maj	02-jun			01-jun	02-jun	
v. 23	7-13	juni			09-jun								08-jun				
v. 24	14-20	juni				17-jun	14-jun				14-jun	16-jun					15-jun
v. 25	21-27	juni						23-jun					22-jun	23-jun			
v. 26	28-4	jun/jul													29-jun		
v. 27	5-11	juli															
v. 28	12-18	juli															
v. 29	19-25	juli															
v. 30	26-1	jul/avg															
v. 31	2-8	augusti	06-avg														
v. 32	9-15	augusti		09-avg							09-avg	11-avg					
v. 33	16-22	augusti			18-avg						16-avg	18-avg	17-avg				
v. 34	23-29	augusti				26-avg	23-avg				30-avg	01-sep	24-avg	25-avg		01-sep	
v. 35	30-5	avg/sep						01-sep							31-avg		
v. 36	6-12	september	10-sep						Budgetdag 10-sep				07-sep				
v. 37	13-19	september		13-sep							13-sep	15-sep</					

Årsplan 2021 för behandling av ärenden till SN

Socialnämnden i Östhammars kommun

Tabellen visar när på året socialnämnden ska få rapport om vilka ärenden:

Månad	Ärende	Kommentar
Januari (2021-02-10)	Ekonomisk uppföljning per december 2020	
	Internkontrollplan 2021	Till KS
	Internkontroll slutrapport 2020 helår	Från föregående år. Till KS.
	Redovisning av gallringsbeslut 2020	Från föregående år.
	Avvikelser och synpunkter kvartal 4 2020	Från föregående år.
	Beslut serviceavtal Samhall	
	Årsredovisning och måluppföljning Socialnämnden 2020	Från föregående år. Till KS.
	Strategi för en trygg och hållbar äldreomsorg i Östhammars kommun	
	Statistikrapport av överställda beslut kvartal 4 2020	Till KF.
	VP 2021 Sektor omsorg Myndighet	
	VP 2021 Sektor omsorg Produktion	
	Uppföljning av systematiskt arbetsmiljöarbete kvartal 4 samt helår 2019	
Februari (2021-03-10)	Ekonomisk uppföljning per januari 2021	
	Patientsäkerhetsberättelse 2020	
	Budgetförutsättningar, information till SN	
	Synpunktsstatistik 2020	Årlig uppföljning
	Verksamhetsberättelse 2020 VoO	Från föregående år
	Verksamhetsberättelse 2020 IFO	Från föregående år
	Verksamhetsberättelse 2020 Stab	Från föregående år
	Uppföljning LOV	Från föregående år
Mars (2021-04-07)	Ekonomisk uppföljning per februari 2021	
	Socialnämndens mål 2022, diskussion	
	Ekonomisk uppföljning per februari 2021	
April (2021-05-05)	Budget 2022 och revidering verksamhetsplan 2023-2025, diskussion	

	Ekonomisk uppföljning per mars 2021	
	Avvikelser och synpunkter första kvartalet	
	Statistikrapport överkställda beslut första kvartalet 2021	Till KF
	Systematiskt arbetsmiljöarbete första kvartalet 2021	
Maj (2021-06-02)	Tertial 1	Till KS
	Åtgärdsrapporter för ekonomi i balans för enheter med ekonomiskt underskott, halvår 1	
	Resultat internkontroll första halvåret	Till Revisorer
Juni (2021-06-23)	Budget 2022 och revidering verksamhetsplan 2023-2025	Preliminärt antagande
	Ekonomisk uppföljning per maj 2021	
Augusti (2021-09-01)	Statistikrapport överkställda beslut andra kvartalet 2021	Till KF
	Ekonomisk uppföljning per juni och juli 2021	
	Systematiskt arbetsmiljöarbete andra kvartalet 2021	
	Avvikelser och synpunkter andra kvartalet 2021	
September (2021-10-06)	Delårsrapport 2021	Till KS
	Fastställande av budget 2022 och revidering verksamhetsplan 2023-2025	Till KS
	Ekonomisk uppföljning per augusti 2021	
	Fastställande av socialnämndens mål 2022	
Oktober (2021-11-15)	Budgetförutsättningar 2022, information till SN	
	Ekonomisk uppföljning per september 2021	
	Åtgärdsrapporter för ekonomi i balans för enheter med ekonomiskt underskott, halvår 2	
	Ersättningar daglig verksamhet LOV	
	Ersättningar hemtjänst	
	Revidering av delegationsordning 2022	
November (2021-12-15)	Statistikrapport av synpunkter och avvikelser tredje kvartalet 2021	
	Ekonomisk uppföljning per oktober och november 2021	
	Statistikrapport överkställda beslut tredje kvartalet 2021	Till KF
	Systematiskt arbetsmiljöarbete tredje kvartalet 2021	

Sammanträdesdagar och arbetsprocess SN 2022	
Revidering av dokumenthanterinsplan 2022	
Uppföljning av internkontrollplan helår	
Delegering av budgetram och attestförteckning 2022	
Socialjour 2022	
Avgifter - uppräkningsinfo	
Svar till öppna jämförelse 2021	

Socialförvaltningen
Johan Steinbrecher

Utfall av sommar- och bemanningsplanering inom vård och omsorg 2020

Bemanning

Vår bemanning följer vårdbehovet. Bemanningen styrs av de beviljade insatserna som brukare inom vård och omsorg har plus deras hälso- och sjukvårdsbehov inom ramen för det kommunala ansvarsområdet.

Vikariesituationen

Sommar 2020 har tillgången på vikarier har varit mer stabil i år jämfört med tidigare år. En särskild rekrytering av vikarier har skett under våren pga. av Covid 19. Där samarbetade socialförvaltningen med HR centralt och Bruksgymnasiet. Många av årets vikarier har jobbat tidigare inom vård och omsorgs verksamheter.

Sjukfrånvaron

Sjukfrånvaron har ifrån mitten av maj kommit ner till samma nivåer som före Covid 19.

Introduktion till nya medarbetare

Introduktionen sker enligt vårt ledningssystem. I samarbetet med Bruksgymnasiet genomfördes en särskild introduktion vid rekrytering av vikarier pga. Covid 19.

Kontinuitet i planeringen

Under sommaren har vi planerat semester i två perioder, för att få en bra kontinuitet i verksamheten. Finns enheter som har planerat mer fritt. En utmaning i att få till kontinuiteten är tillgång på personal med körkort och delegering. En av våra tre ordinarie planerare vart akut sjuk under semesterperioden, vilket påverkat planeringen i viss mån.

Socialförvaltningen
Johan Steinbrecher

Hemtjänsten sommar- och bemanningssituation per enhet; enhetschefernas återkoppling

Östhammar: Tack vare stödet från HR var all bemanning klar innan sommaren började, semestrar beviljades i god tid. Det har varit den lugnaste sommaren jag har upplevt med vikarier jag har kunnat lita på och som fått mycket beröm, både från våra brukare och ordinarie personal. Har inte behövt beordrat ett enda arbetspass då bemanningen alltid löst sig. SSK/REHAB har funnits tillgängliga och kunnat stötta personalen och mig i de funderingar som uppstått. Hjälpen från Lena NS när det gäller skyddsutrustning har varit ovärderlig! Hjälpen att få skyddsmaterial framkörd till verksamheten har fungerat klockrent. Bra samarbete med Öregrunds personal under Lenas semester.

Österbybruk: Personalen nöjda! Alla har gjort vad de har kunnat. Det fanns en viss oro innan sommaren då vår sommar förra året var katastrof och att det var en pågående pandemi. Denna sommar har varit bättre bemanningsmässigt än vad det har varit under flera år. Flera långtidssjukskrivningar under juli skapade ett rekryteringsbehov under ett par veckor, dock svårt när personal är utan delegering trots att de har varit anställda tidigare. Som tur var så hade vi bemannat upp med personal eftersom det måste finnas marginaler att starta upp nya ärenden med kort varsel samt vid sjukfrånvaro. Vi hade även timvikarier utöver men de ville vara lediga under våra mest kritiska veckor. Nästa år kommer vi bemanna upp extra under sommaren igen och börja sommarplaneringen tidigare då det blev hög arbetsbelastning på slutet för chef och planerare pga. pandemin. Planen i år var att baspersonal skulle vara mer involverade i semesterplaneringen men var inte genomförbart, vår förhoppning är att det är genomförbart nästa år.

Öregrund: Vi hade en väldigt bra tillgång på vikarier med bra kompetens.

Många av årets vikarier jobbade hos oss även förra året.

Socialförvaltningen
Johan Steinbrecher

Alunda och Gimo: Personalen är nöjd med bemanningen trots att det vart hög frånvaro emellanåt pga. pandemin, hade faktiskt väldigt mycket folk så jag delade dom mellan båda mina orter för att det skulle bli bättre i båda orterna inför sommaren.

Sammanfattning verksamhet och ekonomi

Årets sommar period har fungerat mycket bra jämfört med sommaren 2018 och 2019.

Sommar 2018 som var en verksamhetsmässigt och ekonomiskt ansträngt år.

Kostnaderna för sommarperioden 2019 blev cirka 1,4 miljoner lägre än 2018. Där kostnaden för vikarier, övertid, mertid och semesteravtal sjönk kraftigt sommar 2019. Sommar 2020 blev cirka 41 tusen högre än 2019. Vilket får anses som bra med tanke på att hemtjänsten utfört 6 100 timmar mer under sommaren 2020 jämfört med föregående år. Hemtjänsten planerade in gott om vikarier pga. pågående pandemi, vilket påverkade ekonomi. Prognosen för hemtjänsten har försämrats med cirka 2,2 miljoner per augusti jämfört med prognos innan sommaren.